

A. VALLNER

KODULOOPRINTSIIBI
RAKENDAMISEST
I JA II KLASSIS

TOIMETANUD

K. LEHT

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

TALLINN 1960

17-251,411
A. VALLNER

KODULOOPRINTSIIBI
RAKENDAMISEST
I JA II KLASSIS

TOIMETANUD K. LEHT

4884
EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1960

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
46684

Валнер Аллекс Мадисович
О ВВЕДЕНИИ КРАЕВЕДЧЕСКИХ ПРИНЦИПОВ
В I И II КЛАССАХ
На эстонском языке
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja K. Leht

Tehniline toimetaja T. Veber. Korrektorid O. Sepp ja S. Aron

Trükkimisele antud 24. V 1960. Paber 54:84, 1/16. Trükipoognaid 6.
Formaadile 60:92 kohaldatud trükipoognaid 4,92. Arvutuspoognaid 4,97.
Trükiarv 3000. Tell. nr. 576. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn,
Pikk tänav 54/58.

Hind rbl. 1.35

1. ULDISI PÕHIMÕTTEID.

Nõukogude kooli peaülesandeks käesoleval ajal on õpetuse elulähedasemaks muutmine, õppe-kasvatustöö taseme tõstmine. Sel eesmärgil toimubki hariduselu põhjanev ümberkorraldamine ja kommunismi laiahaardelise ülesehitustöö ajajärgu nõudeile vastava õppe-kasvatussüsteemi loomine.

Algõpetuses on oluliseks uuenduseks koduloo sisseviimine õppeplaani alates 1959/60. õppeaastast (I—II kl. peasjalikult seoses eesti keele õpetamisega, III—IV kl. eri tundidena).

Koduloolisele materjalile algklasside programmis koha andmine võimaldab hoopis tõhusamalt õpilaste arengustmele vastavaid didaktilisi põhimõtteid rakendada, õpetust lapsi ümbritseva keskkonna ja tegeliku elu nähtustega siduda ning laste õpetamises ja kommunistlikus kasvatamises paremaid tulemusi saavutada.

Kogemused on tõestanud, et ka koolis tuleb õppida mitte ainult raamatute, vaid ka praktilise elu vahendusel. Ei lugemispala ega õpetaja kuitahes osav seletus suuda asendada esemest või nähtusest saadud vahetut muljet, selle tajumist võimalikult mitme meele kaudu. Kuitahes ilmikas lugemispala kolhoosielust ei loo nii täielikku ja elavat kujutlust kui vastavateemaline õppekäik ja selle alusel toimuv töö. Just elust endast lähtumine võimaldab õigete kujutluste tekkimist ja mõistete kujundamist. Raamat, pilt ja jutustus suudavad seda vaid ligilähedaselt.

1. ja 2. õppeaasta lapsi iseloomustab meelelis-asjalik mõtlemine, rikas tunde-elu ja fantaasiaga tihedasti seotud ümbrustajumine. Õpetus ei tohi seda unustada, vaid vastuoksa peab sellest kui loomulikust alusest lähtuma, nii et laste tundeelu ning fantaasia veelgi rikastuks ning vaatlus- ja kujutlusvõime, mõtlemis- ja väljendusoskus edasi areneks.

Algklasside õpilaste tunde- ja mõtteelu on väga tihe-
dasti seotud kodu ja selle ümbrusega; see avaldab pide-
vat mõju tema arengule.

Kool peab lapse koduse maailma vastu lugupidamist ja
huvi osutama, seda õppe-kasvatustöö vundamendina mak-
simaalselt ära kasutama, laiendades selle pinnalt kujut-
luste ja teadmiste ringi, täpsustades esialgseid mõisteid
ning teritades pilku ümbruse tähelepanelikumaks jälgi-
miseks. Seega on koduloolisest materjalist lähtumine
õpetuslike eesmärkide saavutamise ning õpi-
laste vaimsete võimete arendamise tähtsaks eel-
duseks.

NLKP XXI kongress seadis eriti tähtsaks ülesandeks
nõukogude ühiskonna uuel arenguetapil töötajate kommu-
nistliku kasvatus. On endastmõistetav, et see ülesanne
on asetatud esmajoones nõukogude kooli ette, mis ümber-
korraldamise järel suudab seda ülesannet hoopis tõhusa-
malt täita. Koduloo sissetoomisega meie algkoolidesse
avarduvad kommunistliku kasvatus perspektiivid. See on
reserv, mida senini on vähe kasutatud. Seda reservi saame
rakendada seda tulemusrikkamalt, mida paremini me
mõistame koduloo olemust, mida oskuslikumalt suudame
kodutunnetuses peituvaid kasvatuslikke algeid edasi
arendada ja meie kaasajaga siduda.

Koduümbruse ja sealse elu sihipärane tundmaõppimine
sisendab lugupidamist nõukogude tänapäeva, nõukogude
töötajate saavutuste vastu ning kasvatab varasest nooru-
sest valmisolekut Nõukogude kodumaa hüvanguks töö-
tada. Kodukoha mineviku tundmine soodustab töötava
rahva elu ja revolutsioonilise võitluse paremat mõist-
mist (need algteadmised on hiljem suureks abiks ajaloo
õppimisel).

Varases nooruses tekkinud kodutunnetus, mida sisus-
tavad loendamatud pisiasjad, aga ka suuremad sündmu-
sed, on ühine kõigile inimestele. Koolieas toimub kodu
mõiste ja koduga seotud tundmuste laienemine ja rikas-
tumine. Õppe-kasvatustöö teadliku organiseerimise kaudu
kitsam kodutunnetus avardub, tõuseb kõrgemale astmele,
mida nimetame kodumaatunnetuseks. See ongi
tee, mis viib teadliku ja hingestatud patri-
otismi sünnile — sügavalugupidamise
ja armastuse tekkimisele meie suure
Nõukogude kodumaa vastu. Rõhutagem siin-
juures, et nõukogude patriotismi ja internatsionalismi

algeid saab koduloolise materjali najal läbikäivalt kujundada juba kõige nooremas koolieas, mida konkreetne temaatika ja metoodilised juhised ka allpool rõhutavad.

Kodutunnetus ja koduümbruse tundmaõppimine etendavad tähtsat osa lapse teadvuse kujunemisel. Lapse huvi kodu ümbruse vastu on ühiskondlik nähtus, selles on peamine inimeste tegevus mitmesuguste väärtuste loomisel ning sotsialistliku ühiselu mitmesugused nähtused. Ka loodus ja loodusnähtused ei ole üksnes esteetilise tunnetuse allikaks, vaid seostuvad inimeste elu ja tegevusega. Sellepärast on väga oluline mõista, et looduse ja inimeste tegevuse varases ning vahetus tundmaõppimises on materialistliku maailmavaate kujunemise alged.

Koduloo õpetamise üheaastased kogemused Eesti NSV-s andsid õpetajatele ja lastevanematele põhjust tunnistada, et laste distsipliinis, huvide avardumises, tähelepanelikkuses ja töötahtes, huvis looduse ja inimeste tegevuse vastu, lugupidamises töö ja töösaavutuste vastu, iseseisvas juurdlemises ning tegevuses on hakanud tekkima murrang paremuse poole. See on täiesti seaduspärane, sest algkooliealiste laste arenguastmele on õigesti rakendatud kodulooline õpetus hoopis vastuvõetavam kui senine trüki-sõna kuritarvitamine. Koduloolise materjali läbitöötamine nõuab aktiivsete töövormide kasutamist, mis annab paremaid tulemusi. Koduloolise materjali käsitlemise õiged meetodid nõuavad kõigi meelte rakendamist, seetõttu on laste areng kiirem ja mitmekülgsem, kuna passiivsete töövormide puhul on töö rajatud ainult kuulmis- ja nägemis-analüsaatoritele.

1. ja 2. õppeaasta lastele on eriti omane tahe ennast väljendada kas suuliselt, käelise tegevuse kaudu või siis kirjalikult. Kodulooline materjal pakub oma eluläheduse tõttu selleks avaraid võimalusi. Neid võimalusi kasutades areneb jõudsalt laste väljendusvõime, kasvab eneseusaldus ja töötahe. Eriti virgutavalt mõjuvad suure emotsionaalse väärtusega väljendusvormid, nagu mäng, laul ja dramatiseering.

Kokkuvõttes: koduloo õpetamine vastab täiel määral algklasside õpilaste arenguastmele ja laste loomulikule kodutunnetamisele; koduloo kaudu avaneb praktiliselt kõige tulemuslikum tee õpilaste vaimsete ja moraalsete jõudude tõstmiseks, nõukogude patriotismi kasva-

tamiseks, materialistliku maailmavaate aluste rajamiseks ja teaduste aluste ning praktiliste oskuste omandamiseks.

Koduloo aineala hõlmab kõike seda, mis on lapsele lähedane. Selleks on lapse enda elu, tema kodu ja koduümbrus; selles keskkonnas tegutsevad inimesed, nende töö ja tegevus, perioodiliselt muutuv ilmastik ja muud loodusnähtused kogu oma mitmekesisuses. Koduümbrusest võetud aine (kodulooline temaatika) kujuneb järelkult sillaks, mis ühendab seni tuntu ja kogetu koolis pakutava õppematerjaliga. Loomulik liikumine tuntu tundmatu poole, ligemalt kaugemale loob soodsa pinna laste vaimsete võimete loomulikuks arenemiseks ja meelte teritamiseks ning järelkult ka kooli poolt pakutava õppematerjali omandamiseks.

1. ja 2. õppeaasta lastel on ülekaalus meelte tegevus. Seepärast tuleb võtta käsitlemisele see, mis on laste meeltele lähedane, mis on neile enam-vähem juba tuttav ja pakub võimalusi konkreetseks vaatluseks. Kõrvale tuleb jätta kõik see, mis on abstraktne ning ainult sõnalise seletusega esitatav ega ärata lapses seetõttu elamusi. Laps on esmajoones huvitatud tegevusest. Seepärast on tarvis koduloolist materjali valida ja käsitleda seoses liikumisega, tegevusega, eluga. Loodusnähtusi on vaja seostada inimeste elu ja tegevusega. Kui peatume masinate juures, siis ei huvita lapsi niivõrd masin ise oma tehnilises teostuses kui just see, mida masin on võimeline tegema ja kuidas seda käsitletakse. Alati ei tähenda veel ruumiline kaugus, et ese või olend oleks lapse huvide maailmast eemal. Võõramaa loomad näiteks huvitavad lapsi väga. Elav, liikuv ja värvirikas — see kõik on lastele huvipakkuv.

Kodulooline temaatika esines ka meie senistes programides, kuid hajutatuna eesti keele, loodusõpetuse, geograafia ja ajaloo vahel, puudus õpetajal sellest ülevaade. Temaatika seostamatusest ning ühtse lähtekoha puudumisest tulenes ka ebakohane käsitlusviis, mille iseloomulikuks jooneks on lähtumine suhteliselt abstraktsest, õpilasele kaugest materjalist. Näiteks rukist tutvustati lastele sageli mitte kooliaias või kolhoosipõllult võetud rukki najal, vaid III klassi lugemikus leiduva pala «Rukis» põhjal. Nõndanimetatud seletava lugemise meetodi liigtarvitamine keeraski pahupidi lapse loomuliku arenemise ja arendamise tee. Kujunes välja verbalism ning selle

paratamatud saatjad — kujutluste piiratus, mõistete ähmasus, loomupärase huvi närbumine jms.

Laste loomulik tunnetuskäik nõuab, et me ei algaks mitte raamatus leiduva palaga, vaid esemete, olendite, loodusnähtuste, inimeste elu ja tegevuse vaatlamisega, nende tajumisega võimalikult kõigi meelte kaudu. Vaatlusele järgneb omandatud tähelepanekute ja muljete läbitöötamine vestluse, arutelu, analüüsimise ja üldistamise näol. Alles siis asume sobivat lugemispala lugema, nähtust-kuuldust kirjutama, arutama, joonistama, meisterdama, laulma. Sel teel rakendatakse laste loovad jõud.

Üsna vähe on tulu lugemisest või jutustamisest, kui mõisted pole selged; võimatu on joonistada või meisterdada, kui puudub täpsem kujutus jne.

Kogu algklasside töö sisu toetub ju ka meie senistes õpikutes peamiselt lapse ligemast ümbrusest võetud ainele. Ent see ei ütle veel, et laps seda ainet küllaldaselt tunneb. Koduloo tundide ülesandeks ongi selle aine täpsem tundmaõppimine, kujutluste loomine, elamuste ning assotsiatsioonide esilekutsumine. Selle alusel on võimalik mõisteid ja jõukohaseid üldistusi vormida.

Koduprintsiipi rakendades on õppetöö käigus selgesti eraldatavad kolm etappi: 1) vaatlus, 2) vaatlusmaterjali läbitöötamine ja üldistamine, 3) omandatud teadmiste aktiivne praktiline rakendamine. See vastab reaalsuse tunnetamise V. I. Lenini poolt näidatud dialektilisele teele, mis viib elavalt kaemuselt abstraktsele mõtlemisele ja sealt praktikale.

Koduloo algklasside programmi võtmisega saab võimalikuks algõpetusest välja suruda hingetu verbalism ning seada aukohale lapse loomulikule tunnetuskäigule ning konkreetsetele vaatlustele rajatud elav õppetöö. See nõue ei ole kehtiv üksnes koduloolise materjali käsitlemisel, vaid kogu õppetöö korraldamisel.

Olgu veelkord rõhutatud, et eespool kirjeldatud tööviis võib õpilaste vaimset arengut ainult soodustada. Kujutluste selgus, mõistete täpsus ning vajalike seoste mõistmine kiirendab abstraktse mõtlemise arengut, millele on rajatav juba nõudlikum õppetöö vanemas astmes. Pealegi on vaatluste ja neile järgnevate töövormide kaudu omandatud teadmised avaramad, elulisemad ja püsivamad. Lapsed õpivad õpitud elulistes seostes nägema ja

mitte ainult nägema, vaid ka jõudumööda rakendama, jõukohaseid oskusi omandama. Seega on koduloo õpetamine ja koduloolise printsiibi rakendamine õpetuse elule lähendamise peamisi teid algõpetuses. Juba algõpetuses on tarvis jõuda selleni, et aktiivseks toimijaks on võimaluste piires iga õpilane. See virgutab initsiatiivi ja eneseusaldust, tahet aktiivselt kõigest osa võtta, mis nõukogude kooli järgmistes astmetes leiab veelgi laialdasemat rakendamist ja edasiarendamist (ühiskondlikult kasulik töö, tootmisõpetus).

Koduloo õpetamise pealüiks on vaatlus; sellepärast on tarvis lähemalt peatuda vaatluste organiseerimisel. Seejuures tuleb juhtida tähelepanu järgmistele põhimõtetele.

1. Vaadeldavad asjad olgu lastele kättesaadavad. Lastel olgu võimalus neid igast küljest näha, katsuda, tõsta, liigutada ja isegi maitsta ning nuusutada, kui see on sobiv ja ohutu. Kui klassis on palju õpilasi, siis tuleb vaatlemiseks moodustada rühmad ja hoolitseda, et kõik saaksid korralikult vaadelda.

2. Jättes vaatlemisel lastele küll rohkesti iseseisvust, peame nende tähelepanu juhtima eriti sellele, mida nad ei oska vaadelda. Algul köidab lapsi kõige eredam ja silmatorkavam. Meil tuleb juhtida tähelepanu vaadeldava eseme olulistele üksikasjadele. Näiteks lindude vaatlemisel juhtigu õpetaja laste tähelepanu niisugustele üksikasjadele, nagu: millist värvi on selg, kõhualune, saba, nokk, jalad? millise kujuga on nokk? millised on jalad? mitu jalga, mitu varvast? pange tähele varvaste asendit! jne. Aja säästmiseks võib korraga vaadelda näiteks tihast ja leevikest. (See on võrdlev vaatlus, mida on õige rakendada siis, kui üks objektidest on tuttav.) Suunav ülesanne oleks näiteks järgmine: otsustage suuruse ja värvuse järgi, missugused nokad neil on. Uurimused on tõestanud, et just võrdlemise kaudu omandavad lapsed kõige kiiremini kõige selgema kujutluse.

3. Vaatluseks tuleb anda küllaldaselt aega. Eriti kahjulik on seesugune tuttav tõttamine, kui õpetaja vaadeldavat eset käes hoides pingiridade vahel liigub. Põgus vaatlemine loob ebaõigeid kujutlusi, kasvatab pealiskaudsust ja pinnapealsust. Teisest küljest pole

soovitav ka liigne süvenemine, mis väsitab, ja venitamine, mis hajutab tähelepanu.

4. Selgete kujutluste saamiseks tuleb taotleda vaatlemist võimalikult mitme meelega abil. Juba vaba, juhtimiseta vaatlemise puhul ei lepi lapsed üksnes nägemisega, vaid püüavad kombata, nuusutada, maitsta. Nägemise abil tajutakse ainult asjade värvust, läbipaistvust, läiget, suurust, kuju, arvu. Nahatunde abil teevad nad kindlaks, kas asi on sile, kare, kõva, külm, soe jne. Põse asetamine käe asemel asja juurde annab veelgi parema pildi pinnast ja temperatuurist. Raskuse hindamiseks on vaja asja tõsta ja kõvaduse katsumiseks küüne või naelaga kriimustada. Koputamine, veeretamine jne. võimaldab otsustada, missugust häält asi tekitab. Soovitage lastel loodusehäält järele aimata (lehtede sahin, tuule ulgumine, lindude ja loomade hääled). Paljudel puhkudel tuleb rakendada ka haistmist, maitsemist ning käelist tegevust (lõikamist, saagimist jne.).

5. Kujutluste selgus ja püsivus kasvab, kui uued tähelepanekud seotakse olemasolevate kujutlustega. On vaja võrrelda, kontraste luua, assotsiatsioonide tekkimise eest hoolitseda.

6. Vaatlust peab saatma väljendus. Vaatlemise ajal kõnelemine, liigutustega vaadeldava olendi tegevuse järeleaimamine — kõik see tuleb taju ja kujutluste selgusele kasuks, seda tuleb ergutada. Kujutluste selgus kasvab väljendusvõimaluste loomisega nii vaatluse kui ka sellele järgneva õppetöö ajal.

7. Vaatluse käigus on tarvilik keskendada ja suunata iga õpilast vaatlusest osa võtma, kontrollida vaatlusülesande mõistmist. Alklasside õpilaste keskendumisvõime ei ole teadupärast pidev, samuti mitte sügav. Seda asjaolu on tarvis tingimata arvestada. Õpetaja ärgu orienteerugu üksnes tähelepanelikele ja rohkem arenenud õpilastele, vaid pidagu silmas ka keskpäraseid, aeglasi ja rahutu loomusega õpilasi, nende tähelepanu võimalikult vaadeldavale keskendades.

8. Vaatluse lõpul on tarvilik kokkuvõtte tegemine. 1. ja 2. õppeaastal teeb kokkuvõtte tavaliselt õpetaja, kasutades seejuures õpilaste abi. Klassis toimunud vaatluse käigus kirjutab õpetaja tahvlile

uusi mõisteid ja lühilauseid. Neid loetakse tahvlilt. Juba lugemine ise on kokkuvõtteks; seda toetavad joonised, skeemid jne. tahvlil. Kokkuvõtteid võib teha ka kollektiivselt. Mõningaid näiteid kokkuvõttest:

Lenini sünnipäev on 22. aprillil. Tema sünnis! on möödunud 90 aastat, surmast 26 aastat. Leninit armastavad kogu maailma töötajad.

Talveks lendavad meilt ära: kuldnokad, pääsukesed, kured, haned, pardid, luiged, lõokesed, kädod, ööbikud. Siia jäävad: varblased, varesed, harakad, tihased ja leevikesed.

Lühikesi kokkuvõtteid tuleb I kl. teisest poolaastast alates vihikusse kirjutada.

Kokkuvõttev töö võrdub õpitu kinnistamisega, teadmiste raudvara piiritlemisega. Püsivate teadmiste omandamise huvides on tarvis varem käsitletu juurde taas tagasi pöörduda, ent mitte juhuslikult, vaid orgaanilisi seoseid teemade vahel kasutades.

Kõige väärtuslikumad vaatlused toimuvad vahetult looduses ja töö- ning tegevuspaikades. Selleks tuleb organiseerida õ p p e k ä i k e. Ainult eesti keele tundide kasutamine selleks ei ole küllaldane ega otstarbekohane. Nädala õppeplaani ulatuses tuleb kasutada ka muid ainetunde. Üksikutel juhtudel leitakse õppekäikudeks aega ka klassi- ja koolivälise töö arvelt. Õppekäikude korraldamisel tuleb arvestada kohalikke tingimusi. Kui looduslikud olud ja tingimused, vastava vaatlusobjekti puudumine jne. osutuvad vastuvõtmatuks, siis tuleb leppida sellega, et teema kujundatakse vastavalt kohalikele oludele. Kui näiteks maaoludes asetatakse sügiseste tööde ning aed- ja põlluviljade teema puhul pearõhk õppekäigule, vaatlusele naturis, siis linnaoludes tuleb peamiselt vaadelda saadusi, mida linnas kasutatakse (turustatakse, töödeldakse jne.). Äärmisel juhul võib sel puhul kasutada ka seletava lugemise meetodit (koos rohke pildimaterjaliga), mis siiski annab käsitletavast ainest mõninga kujutluse.

Õppekäikudeks ei tarvitse I ja II kl. lapsi eriliselt ette valmistada. Sageli on küllalt sellest, kui lapsed eelmisel päeval saavad teada, kuhu minnakse. Küll aga peab õpetaja ise vajalikud ettevalmistused tegema, pidades silmas eeskätt järgmisi asjaolusid:

1. marsruudiga ja vaadeldavate objektidega tutvumine;

2. vaatluse metoodiline läbimõtlemine (mis on oluline, millele juhtida tähelepanu, mida lapsed juba tunnevad, mis on neile uudne);

3. milliseid ülesandeid lastele anda;

4. kuidas õppekäiku ja vaatlust võimalikult huvitavaks muuta.

Kui õppekäigult kavatsetakse midagi kaasa tuua, siis muretsseb vastavad abinõud (purgid, karbid jms.) õpetaja. Lastel ei tarvitse erilist varustust kaasa võtta. Varustuse hooldajad valitakse õpilaste poolt. Õppekäigu maksimaalseks kestuseks on kaks tundi. Liikumine võib toimuda vabalt, kuid lapsed püsigu ikkagi õpetaja läheduses. Loomulik on, et tuleb hoiduda käratsemisest, ulakustest ja looduse rüüstamisest. Kui midagi on vaja kaasa võtta, siis teeb seda õpetaja või õpetaja poolt määratud õpilane.

Vaatluskohale jõudnud lapsed vaatlevad algul iseseisvalt, vabalt. Neil on palju küsida kaaslastelt ja õpetajalt. Vaatluskohal valitseva müra tõttu ei ole sageli võimalusi pikemateks seletusteks. Pealegi ei jälgi õpilased algul seletusi, sest neid köidavad uued muljed. Õpetajal tuleb tähele panna, et lapsed ei segaks tööd ega satuks ohtlikesse kohtadesse. Pole põhjust keelata lastel tööst osa võtta, kui seda lubatakse, sest praktilisest tööst saadakse hoopis tugevamad muljed.

Lapsed suudavad tähelepanu koondada ainult lühikesteks ajaks, keskmiselt paarikümneks minutiks. Muljete rohkus väsitab kiiresti. Seepärast on tarvis eemale puhkama minna ja nähtut arutada. Nüüd selgitatakse ja juhitakse tähelepanu seni tagaplaanile jäänud asjaoludele ning vaadeldakse neid tarbe korral uuesti. Seejärel tehakse suuline kokkuvõte ja minnakse uuele vaatlusobjektile või tagasi koju.

Teiseks etapiks on üldistuste ja kokkuvõtete tegemine, uute mõistete ja teadmiste süvendamine. Seda tehakse peaaesjalikult klassis vestluste näol, kasutades sellekohast lugemismaterjali, pilte ja muid õppevahendeid.

Lõpuks järgneb kolmanda etapina saadud muljete, tähelepanekute, kogemuste ja teadmiste aktiivne kasutamine teiste väljendusvahendite abil (kujutamine, lugemine, kirjutamine, arvutamine jne.).

Liitklassides tuleb õppekäikudele minna koos, kui muud lahendust ei leita. Vanema klassi õpilased leiavad niisugustel ühistel õppekäikudel palju võimalusi noo-

remate abistamiseks. Paljudes liitklassidega koolides on koostatud õppekäikude perspektiivplaan kahe aasta peale ette. Osa õppekäike on võetud ühel aastal I klassi programmist, osa II klassi programmist. Järgneval aastal toimuvad ülejäänud ekskursioonid. Seda on hõlpus teha, kui liitklassiks on komplekteeritud I+II klass. Antud juhul on soovitatav kodulooline materjal planeerida nii, et mõlemas klassis on korruga käsitlemisel enam-vähem ligilähedane teema. Koduloo programm võimaldab selle probleemi üsna hõlpsasti lahendada. Kodulooprintsipi rakendamise seisukohalt ongi soovitamam komplekteerida liitklassid I+II ja III+IV.

Suurt abi on õpetajaile seni pakkunud lastevanemad ja pensionile läinud õpetajad. Suurte klassikomplektide puhul muutub ühel õpetajal õppekäigu juhtimine küllalt raskeks. Raske on just linnades, kus elava liiklemise tõttu on teinekord isegi tänava ületamine 40—50 õpilasega kardetav. Mõningal juhul on õpetaja palvel isegi kuni 6 lapsevanemat vabatahtlikult appi tulnud. Seesugust lahendust tuleb vaid soovitada.

Praktiliselt on õppekäikude arv siiski piiratud ja suur osa vaatlustööst toimub k l a s s i r u u m i s. Elavatest loomadest võib klassi tuua ainult üksikuid, nagu kassi, koera, küülikut, kana, hiirt jne. Vabast loodusest kinnipüütud väiksemate loomakeste (konn, sisalik, nastik, elav kala) puhul tuleb rõhutada looduskaitse mõtet. Kui koolil puuduvad korralikud terraariumid, akvaariumid jne., tuleb vaadeldavad loomakesed hiljem vabadusse lasta. Igal juhul — loomi ei tohi piinata!

Elava vaatlusaine lähemale toomiseks on soovitatav valmistada klassiaknale lindude toidulauakesi, riputada tihastele pekitükike, asetada kuldnoke pesakast klassiaknast nähtavale kohale, panna puuksad juba talvel veeklaasi või pudeliga aknale, asetada taldrikutele seemneid idanema, organiseerida kirjavahetust ning kinkide vahetamist koolidega jne. Sageli piisab ainult 10—15-minutilise viibimisest kooliõues ja -aias, et ammutada materjali klassis läbitöötamiseks.

Kõige selle kõrval peame vaatlusmaterjaliks klassi tooma küllaltki palju nn. surnud esemeid. Alati ei saa leppida arvamusega, et küllap lapsed õppekäikudel juba nägid seda või teist. Aias nägid lapsed küll köögivilju, puuvilju jne. Nad nägid neid otse kasvukohal. See mõis-

tagi on õige ja hea, sest eraldatuna kasvukohast ei saa lapsed taimedest päris selget kujutlust. Õppekäigu olukorras ei saadud aga veel igakülgset nende taimedega tutvuda, sest ligemaks vaatlemiseks ei jätku lastel sageli püsivust (aias on ju nii palju huvitavat). Parajasti möödandumisev mesilane võib tükiks ajaks kogu tähelepanu enesele tõmmata. Seepärast on tarvis vaatlemist klassi erapooletumal pinnal jätkata. Koorime kapsapea lehthaaval lahti, et veenduda kas või tuntud mõistatuse («lipp lipi peal, lapp lapi peal ilma nõela pistmata») sisus. Sibulat koorides tunneme kohe, et ta «läheb silma» jne.

Marjad, seened, erineva kuju ja värvusega puulehed, teraviljasaadused (jahu, tangud, kruubid, manna, herkulo) toome vaatlemiseks klassi. Kui põllul vaatlesime kõrsvilju, siis sama õppekäigu materjalide läbitöötamise puhul olgu ka klassis viljakõrsi ja -päid, et lapsed veelkordselt loeksid teri viljapeas, mõödaksid kõrte pikkust jne.

Hoopis raskem on organiseerida lindude ja loomade nõuetekohast vaatlemist. Nende jälgimine looduses ei ole alati võimalik ja nõuab aega ning kannatust. Kujust ja värvusest saame päris korraliku kujutluse topise abil. Topiste puudumisel ei ole muud kui leppida pildiga.

1. ja 2. õppeaasta koduloo programm ei esita väga rohkeid nõudeid õppevahendite suhtes. Nendes klassides on tarvis jälgida elu, loodust ja selle arenemist seoses aasta-aegade võimalikult rohkesti otseselt, natuuris. Vastava osa materjalist ammutame voogavast elust enesest.

Koduloolisele materjalile ei ole I ja II õppeaastal iseisivaid tunde antud. Programmis on kodulooline materjal liidetud eesti keele tundide hulka. Võib kerkida küsimus: kas ei ohusta koduloolise materjali ulatus lugemis- ja kirjutamisoskuse taset?

Tegelikult on koduloolise materjali hulk programmis antud niisuguse arvestusega, et õppetöö ajast ei kulu selleks nädalas üle kahe tunni, ja kui aega kasutada ökonoomselt, ei kulu sedagi. Vältida tuleb kunstlikku venitamist ja ülepakkumist. Koduloolise materjali käsitlemine seoses vaatlustega võimaldabki tunde tihedamalt sisustada, sest vaatlus on kujutluste ja mõistete loomise kõige ökonoomsem tee. Õppetöö rajamine näitliku materjali vaatlemisele pakub hoopis suuremat huvi ja soodustab laste vaimsete võimete kiiremat kasvu; niisuguse õppekorralduse juures omandavad lapsed kõiki vajalikke oskusi.

Olgu siinkohal rõhutatud, et koduloolise materjali põhjal tehtav töö on suureks abiks teistele õppeainetele, eriti emakeele õpetamisele. Vaatlused rikastavad õpilasi uute mõistete ja seega ka sõnadega, mis sõnavara rikastamise seisukohast on seda väärtuslikum, et sõna tähendus ja sellega kaasaskäiv konkreetne kujutus on õpilasele selge. Vaatlusmaterjali mitmesuguseid läbitöötamise vorme tuleb käsitada kõige muu kõrval kui kõnearenduslikke vestlusi, millel on suur väljendusoskust edendav toime. Kirjalikud kokkuvõtted arendavad kirjalikku väljendusvõimet ja kujunevad õigesti suunatud töö puhul elementaarseiks loovkirjandeks. Niisamuti on võimalik viljelda ilmekat jutustamist (lapse oma muljed ja tähelepanekud on alati emotsionaalsed) ning lugemist (vaadeldavaga seotud palad ja saatematerjal). Ja lisaks sellele on võimalik siduda ka teisi õppeaineid, millest allpool pisut üksikasjalisemalt.

Koduloo lülitamisega meie kooli algastme õppeplaani tuleb kõigepealt õpetajail korrigeerida mõningaid seniseid arusaamisi. Kodulugu — ehk täpsemalt haarava nimetusega kodulooline vaatlusõpetus — taotleb olla rohkem kui tavaline õppeplaanis kindlaks määratud aja ja kohaga õppeaine. Seepärast ei tohi koduloole läheneda aineõpetaja pilguga. Kodulugu liidab lapse senised ja ka uued kujutlused ja mõisted senisest täpsustatumal kujul kõige õppeainete teenistusse. Teiseks on ta aluseks, millele rajatakse kogu õppetöö. Kolmandaks tuleneb temast lapse arenemiskäigule vastav käsitusviis, mis rõhutab vaatluse suurt osatähtsust.

Me märkame, et koduloolise aine rõhutamisega, selle aine kasvatuslike ja õpetuslike väärtuste loetlemisega ning käsitusviisis vaatluse esikohale tõstmisega ületab kodulugu 1. ja 2. õppeaastal ainepiiri ja avardub omaette õppesüsteemiks, kogu õppetöö korraldamise printsiibiks, mida võib-olla kõige õnnestunumalt võiks nimetada kodulooliseks vaatlusõpetuseks. Kogu õppetöö korraldamine 1. ja 2. õppeaastal peakski järelikult toimuma koduloolise printsiibi järgi. Me ei tohi eraldada muust õppetööst üksikuid koduloo tunde, et ainult nendes tegelda koduloolise ainega ja et ainult nendes lähtuda vaatlustest. Vastupidi — me peame koduloolisest materjalist ehitama aluse nii emakeele, aritmeetika, joonistamise, laulmise, tööõpetuse ja ka vene keele õppimisele.

Sellest seisukohast lähtudes on koduloolise materjali planeerimisel tarvis arvesse võtta mitte järgneva päeva tööd, vaid kogu järgneva nädala tööd klassis. Sellega tõuseb päevakorda koduloolise nädalateema mõiste. Aga sel alusel ongi koduloo programm ja käesoleva metoodilise kirja edaspidine osa üles ehitatud. Olgu toodud mõningaid näiteid, kuidas talitada.

I klassis on 7. õppenädala kodulooliseks teemaks «Meie pere». Selle teema sisuks on isa ja ema, nende töö ja tegevus; õed, vennad ning perekond kui väike kollektiiv. Selle teema puhul peatume ka sugulaste mõiste juures ja vaatleme vanemate hoolitsust laste eest ning teisest küljest laste suhtumist perekonna nooremisse ja vanemaisse liikmeisse.

Tutvunud koduloolise nädalateema sisuga, teeme kindlaks, milliseid teadmisi ja oskusi peame sel nädalal õpilastele pakkuma. Normaalses tingimustes oleme selleks nädalaks aabitsakursusega jõudnud P-tähe esitamiseni. Sellel nädalal tuleb esitada ka veel V-täht. Aabitsa tekstis on laused: *Pillel on punane lipp. Epp sai uue põlle. Paul pani palli lauale. Sepp seisab alasi ees. Peebu isa on sepp. Isa annab Peebule seebi* jne. Aabitsast loeme veel sel nädalal Miisust, Siimust, Imbist, Sullist ja vaatleme pilte laste elust. Aabitsa tekst ja pildid sobivad suurepäraselt meie koduloolise nädalateema juurde. Nädala teisel poolel käsitlemisele tulevas tekstis on laused: *Villul on vibu. Villu voolis vibule uue noole*. Ka seda teksti on hea kasutada, kui me enne lugemist vestleme vennast, õest, isast, emast, vanaisast ja vanaemast, s. o. perekonnaliikmeist ja nende ühisest elust perekonnana. Küsimusele, kes aitavad valmistada vibu ja noole? võib tuua järgmisi vastuseid: vibu tegi isa; nooled valmistasid vend ja vanaisa; vibunööri ostis või punus ema, vanaema; õde tõi nooled tagasi. Kogu pere valmistas ühiselt (kollektiivselt) huvitava mänguasja.

Töö aabitsaga planeerime järelikult niiviisi, et enne aabitsateksti juurde jõudmist oleme elamusliku sisu andnud mõisteile isa, ema, õde, vend, lapsed, vanemad, vanaisa, vanaema, perekond, isa töö, ema töö. Järgnev aabitsateksti lugemine ei ole niisugusel juhul enam mehaaniline, vaid sisustatud, hingestatud töö.

Kõne all oleval nädalal kirjutame ja arvutame esimese kümne piirides. Meil on vaja süvendada arvutamisoskust

ja harjutada numbrite kirjutamist. Tegemist on ka veel selgete arvumõistete kujundamisega. Selle «elavaks» tegemiseks tuleb taas kasutada sellel nädalal lastele juba lähedaseks saanud temaatikat. Me võime lasta lastel kirjutada tahvlile numbri, mis näitab tema perekonna suurust. Suur perekond, väike perekond, suurem, väiksem — kõik need mõisted tulevad nüüd päevakorradele. Numbrite tahvlile kirjutamise puhul juhime muidugi tähelepanu õigetele kirjavormidele. Edasises peastarvutamise käigus kasutame arvude «elustamiseks» perekonnaliikmeid ja sugulasi, näiteks: kui palju inimesi istub lõunalauas? Kui palju jääb koju, kui isa läheb tööle ja ema kauplusse? Külla tuli onu, tädi, vanaisa. Kui palju on nüüd inimesi toas? Kas onu ja tädi on võõrad? Ei, nad on meile sugulased. Kes veel kuuluvad meie sugulaste hulka?

Sellel nädalal on laulmise tunniks valida «Mu koduke» (Laulik I, 1960). Selle laulu sisu avamisel ei saa mööduda kodust ja vanemate hoolitsusest laste eest. Ka joonistamise ning tööõpetuse tundides tuleb tegelik töö häälestada ja põhjendada ikkagi koduloolisest nädalateemast lähtudes.

Niisuguse planeerimise puhul märkame, et antud nädalateema kolm põhilist osa on jaotatud ära kolme põhilise aine tundide — emakeele, aritmeetika ja laulmise tundide vahel.

Seesugune planeerimine ja õppetöö korraldamine kätkebki üht küllaltki kaaluvat osa koduloolise printsiibi olemusest. Me väldime koduloõ kui iseseisva õppeaine tekkimist ja sisustame kogu 1. ja 2. õppeaasta selle materjali kaudu, mis on lapsele kõige lähedasem ja tuttavam. Lisaks sellele saavutame ka teatava keskendamise. Viimane ei või muidugi olla omaette eesmärgiks, vaid abinõuks, kuidas saame koduloolist materjali otstarbekohaselt koolitöösse sulatada ja paremad võimalused ainealaste teadmiste ja oskuste pakkumiseks luua.

Koduloolisel vaatlusõpetusel ja koduloolise temaatika keskendatud planeerimisel ning seostamisel on Eesti NSV koolides oma kindlad traditsioonid. Meie pedagoogilises praktikas on rohkesti sellealaseid kogemusi, mis kommunistliku kasvatuses eesmärkide teenistusse astudes aitavad sisuliselt ja meetoodiliselt veel paremini korraldada 1. ja 2. õppeaasta tööd.

Praktilises koolitöös ei saa me mööda iseseisvast koduloo vihikust. Sellega võib alustada 1. õppeaasta tei-

sel poolel. Vihikusse kantakse koduloo teema, mõisted, nimed, vaatlusandmed ja lühike kokkuvõte. Vihiku lehekülgi võib illustreerida, lisada joonistusi, tabeleid, pilte. Mitmesuguseid kollekttsioone (puulehed, taimed, vill ja tema ümbertöötlemine, lina ja tema ümbertöötlemine jne.) võib kinnitada eri lehtedele, millest koostada omaette mapp. Koduloo vihikuna on soovitatav kasutada lineerimata vihikut.

Käesolevas metoodilises kirjas esitatud temaatika ja selle käsitusviis ei taha olla eeskirjaks ega normiks, vaid näidiseks. Kui kohalikud tingimused ei võimalda ettenähtud teemat käsitleda või kui see osutub mõne teise kohaliku teema kõrval vähemtähtsaks (erinevused linnas, maal, saartel, mererannikul, tööstuskeskustes jne.), siis jäävad õpetajale vabad käed ümberpaigutamiseks ja asendamiseks. Esitatav on raamkava, kus ei ole võimalik arvestada iga kooli tingimusi. Edaspidises antud üksikud paralleel-teemad püüavadki seda lünka mõnevõrra vähendada.

Käesolevas metoodilises kirjas on iga teema I osa all püütud avada teema sisu. Mõnel juhul on see antud vestluse juhtlausete, teistel juhtudel küsimuste näol. Teema sisu on enamasti jaotatud veel alaosadeks. Iga alaosa püüab kujutada tervikut, mille lõpetamisel on võimalik üle minna ainetunnile. Koduloolist materjali tuleb käsitleda niiviisi, et see kujuneks loomulikuks sissejuhatuseks, laste ettevalmistamiseks kas siis lugemisele, kirjutamisele, laulmisele, joonistamisele või käsitööle. II osas on viidatud minimaalsetele õppevahenditele ja töö korraldamise mõningatele võtetele. III osas on lühidalt märgitud, mida lapsed peaksid käsitletud materjalist või selle kaudu omandama.

Koduloolise temaatika käsitlemisel saavutame maksimaalse kasu siis, kui oskame loodud kujutluste ringi kogu õppetöös täielikult ära kasutada. Kasu on kahekordne. Näiteks talviste lõbude teema puhul käime kelgutamas; elamused ja tähelepanekud seostuvad. See otsekui sunnib laulmise tunnis õppima laulu «Kelgusõit» (Laulik I, 1960, lk. 30). Koduloolist materjali käsitledes oleme järelikult teinud hea ettevalmistuse mainitud laulu õppimiseks. Pärast kelgusõitu laulavad lapsed emotsionaalselt. Aga sama laul kutsub nüüd esile uusi tundeid, erutab fantaasiat ja kinnistab kõike seda, mis oli päevakorral teema «Kelgutamas» käsitlemisel. «Lai luhta, kus särab jää ja lumi», samuti «kadakaid karjamaal», milledel «seljas

lumekuued», me kelgusõidul võib-olla ei märganudki; tänu laulule rikastub koduloolise teema ring. Õppematerjali vastastikune mõju avaldub ainult siis, kui me oskame õppematerjali suuremal või vähemal määral temaatiliselt keskendada. Sellepärast soovitame näitena toodud teema juures valida lugemispala kelgutajatest või uisutajatest, aritmeetika tunnis anda sellekohaseid arvutusülesandeid (kelgutajad, uisutajad, kelgu hind, uiskude hind jne.). Joonistamiseks võib ka valida kelgu, uisud, kelgumäe jne. Käsitöö tunnis võib jälle valmistada kas lõikepildi lumemehest, kelgumäest või midagi muud sellele teemale lähedast.

I ja II klassis ei saa me kõnelda koduloost kui iseseisvast tunnist, vaid ainult koduloolise materjali kasutamisest ja sellekohase käsitlusviisi rakendamisest kogu õppetöös. Sellepärast ei ole kodulugu nendes klassides mitte niivõrd ainealane küsimus, vaid esmajoones õpetamise printsiibi küsimus. Jääme lootma, et kogemused suudavad luua teatava aluse veel parema koduloolise temaatika väljaarendamiseks ja kogu koduloo õpetamise metoodika väljatöötamiseks.

2. I KLASS

Koolis.

I

a) 1. september on seitsmeaastastele lastele tähtis päev, see on nende esimene koolipäev. Kogu meie suurel Nõukogude kodumaal algab sel päeval koolitöö. Koolilaste pere on hiiglasuur. Mispärast tulevad lapsed kooli? Mispärast on vaja õppida? Kool — õpilaste teine kodu. Klassituba on õpilaste tööruum. Kellega tuleb siin üheskoos õppida? Klassikaaslastega tutvumine. Mida teevad õpilased koolitunnis? Koolikord klassis: istumine pingis, pingist tõusmine, vahetund, koolikell. Tervitamine.

b) Mis on klassis teisiti kui kodus? Klassi mööbel: koolipink, suur seinatahvel, koolitarvete kapp, prügikast, laud ja tool õpetaja jaoks, kriit, tahvlilapp (käsn). Kuidas hoida kooli mööblit ja kasutada koolitarbeid? Mis on igaühel kooli kaasa võetud? Kuidas hoida ranitsat, toitu? Kuhu nad klassis asetada?

c) Teiste kooliruumidega tutvumine. Jalutusruum, saal, võimla, trepid; pesuruum, käimla (nende kasutamine); oma numbri ülesleidmine riidevarnast, jooginõu kasutamine. Koolikord. Kuidas käituda vahetunnil, kuidas liikuda trepil. Koolimajja tulek ja koolist lahkumine, jalatõude puhastamine, jalatsite vahetamine. Korralduste täitmine.

d) Puhtuse ja korra eest hoolitsemine. Ihupuhtus, rõivaste korrashoidmine, töökoha ümbruse eest hoolitsemine. Kuidas hoida raamatuid ja vihikuid? Söögivaheaeg. Mille eest hoolitsevad korrapidajad? Hoolitseda puhta õhu eest klassis!

II

Kogu see temaatika tuleb jaotada õppepäevade vahel. Tutvumine kooliruumide ja -seadmetega toimub õppekäikudel ja vaatluste ajal koolimajas. Korra- ja käitumisharjumustele kindla aluse rajamiseks peab õpetaja esi-

algu võimalikult pidevalt õpilaste juures viibima, neid vajaduse järgi juhatades ja õpetades.

Kirjandust: «Metoodiline kiri aabitsaõpetusest».
H. Jõulma, «Suulise ja kirjaliku kõne õpetus».
A. Adrianova, «Kasvatustöö esimeses klassis».

III

Laste kujutlused koolist, koolikorrast ja elust koolis on kooli tulles väga ebamäärased ja sageli ekslikud. Isikliku hügieeni ja vaikselt istumise ning jälgimise harjumused on vähesed. Esimese koolinädala jooksul laseme lastel vaadelda kooliruume, tutvuda koolieluga ja püstitame kindlad nõuded, mis tulenevad koolikorrast. Sõbraliku juhatamise ja õpetamisega ning vaoshoidmisega püüame liita kogu klassi ühtseks sõpruspereks, kelle eesmärgiks on hästi õppida ja käituda.

Märkus. Koolikorrast, käitumisest jms. on kasulik kõnelda ka esimesel lastevanemate koosolekul, et püstitada ühtsed nõudmised koos lastevanematega.

Koolitee.

I

a) Kus keegi elab? Kuidas tuleb kooli? (Jalgsi, omnibussiga, trammiga, hobusega, jalgrattaga.) Keda saadab vanaema, ema, õde, vend jne.? Kes liiguvad teel, tänaval? Kuhu nad kõik lähevad? (Tööle, kauplusse, turule jne.) Kõik tõttavad tööle ja toimetustele — laisklejaid meie maal ei ole. Tööle ruttavad hommikul ka masinad (autod, traktorid, kombainid jne.). Tähtsamad hooned, asutused, sillad, mäed, metsad kooliteel.

b) Kuidas tuleb liikuda tänaval, maanteel? On olemas liiklusreeglid jalakäijaile, auto- ja mootorrattajuhtidele — kõigile. Mis võib juhtuda, kui ei täideta liiklusreegleid? Käitumine trammi või omnibussi oodates, neis sõites ja maha tulles. Õnnetused kooliteel.

c) Teel tervitame tuttavaid. Koju jõudes ütleme ka kodustele «tere». Mida küsitakse kohe, kui õpilane koju jõuab? Kõigil on hea meel, et laps ilusasti koju jõudis ja et tal koolis hästi läks.

d) Sõbrad kooliteel. Kes ootavad, kes saadavad, kes tulevad vastu? Kellel on mänguseltsilisi teistest koolidest (linnas muukeelsetest koolidest)? Mida nad meile kõnelevad ja õpetavad? Missuguseid mängu me mängime koolis ja kodus? Missuguse sõbraga meeldib alati mängida? Mängureeglid ja neist kinnipidamine. Käitumine mängimisel.

e) Tutvumine kooliaiaga ja kooliõuega. Peenardele ei tohi astuda, lilli, puid, põõsaid ei tohi murda — loodust tuleb hoida!

II

Vaadelda aabitsapilti «Liiklemine tänaval». Demonstreerida klassis õigesuunalist liikumist, trammist ja omnibussist mahatulekut, tänava ületamist, teretamist jne. Laste paigutamine kolonni riidehoiuruumi, aktusele ja teistele kogunemistele minekuks, samuti liikumiseks tänaval jne. Jalutuskäik kooliaeda ja tänavanurgale klassiga liikumise harjutamiseks. Jätkub kooli ja selle ligema ümburusega tutvumine ning koolikaaslaste tundmaõppimine.

Kirjandust: «Metoodiline kiri aabitsaõpetusest».

H. Jõulma, «Suulise ja kirjaliku kõne õpetus».

A. Adrianova, «Kasvatustöö esimeses klassis».

III

Kooliskäimine muudab lapse iseseisvamaks. Ema saadab teda kooliteel harva. Sellepärast peab laps oma kooliteed hästi tundma: kes seal liiguvad, mis on tee ääres, missugused ohud ähvardavad hooletut liikujat.

Kooliaed.

I

a) Aias on palju viljapuid: õuna-, ploomi-, pirni- ja kirsipuid. Seal on ka sõstra-, karusmarja- ja vabarnapõõsaid ning maasikapeenraid. Millised viljapuud ja marjapõõsad kasvavad teie koduaias? Õuna, ploomi, pirni ja kirsi värvus, suurus, maitse. Võrrelda neid. Millise nende hulgast sööksite kõige meelsamini? Kuidas saame õuna,

ploomi, pirni või kirsi puu otsast kätte? Miks ei ole hea puud raputada? Kuidas hoitakse õunu talveks? Kuidas säilitatakse ploome, pirne, kirsse ja marju?

b) Vaatleme ka köögiviljaaeda. Kapsad, kõrvitsad, herned, oad, kurgid, porgandid, kaalikad, peedid, naerid, sibulad . . . Kes leiab üles porgandipeenra, kes tunneb ära kaalika . . . ? Millest tunnete kurgi? Mille poolest erineb naeris peedist, kapsas kõrvitsast jne.? Kõige pikemad, kõrgemad taimed kooliaias (päevalill, mais, maapirn). Lillepeenrad, muru, teed . . .

c) Missuguseid toite valmistab ema aed- ja juurviljadest? (Supp, salat, kissell, vorm jne.) Linnas puudub paljudel koduaed — tuleb minna turule porgandeid, kaalikaid jm. ostma. Kuidas hoitakse köögivilju talveks? Aed- ja puuviljad on tervisele kasulikud. Eriti lapsed peavad rohkesti sööma porgandeid, kaalikaid, sibulaid, ja just toorelt. Puuvilja pestakse enne söömist. Miks? Pärast puu- ja juurvilja söömist ei ole soovitatav vett juua (tekivad seederikked).

II

Teema läbitötamine ei ole mõeldav ilma õppekäiguta viljapuu- ja juurviljaaeda või turule. Kuna laste tähelepanu ei ole kuigi kestev, siis võib õppekäik toimuda kahel erineval päeval (à 15—20 minutit). Viljapuu- ja juurvilja-aia saaduste vaatlemine, nende võrdlemine, ligem tundmaõppimine ja kasutamine võib toimuda klassis. Õppekäigul saadud tähelepanekud töötada läbi klassis vestluse näol koos aiasaaduste vaatlemisega.

Peamised momendid õppekäigul kooliaeda.

1. Missuguseid viljapuid näeme kooliaias?
2. Mis kasvab iga puu otsas?
3. Loendada õunapuud, marjapõõsad.
4. Loendada, mitu sõstrapõõsast jne.
5. Mis kõik kasvab peenardel?
6. Leia porgandid, peedid, kapsad jne.
7. Vaatle lilli kooliaias.
8. Kuidas käituda kooliaias?

III

Eesmärgiks on õppida tundma tähtsamaid puuvilja kodu- ja kooliaias (õun, pirn, ploom, kirss); köögivilju (kapsas, kõrvits, kurk, uba, hernes, kaalikas, porgand, peet,

sibul). Eraldada neid suuruse, kuju ja värvuse järgi. Kus võimalused lubavad, võiks õpetaja nimetada ka puuvilju, mida meie suurel kodumaal saadavad üksteisele vennasrahvad — apelsinid, viinamarjad (kasvavad kaugel lõunas).

Põllul.

I

a) Kevadel külvatud vili on saanud küpseks. Kõrs on kollane, tera hambaga proovides kõva. Vili kipub pude-nema. See tuleb kiiresti koristada. Koristusmasinad ja -riistad: kombain, viljaniidumasin, hobureha, vikat, reha, hang. Mida teeb kombain? (Kombain on üheaegselt niidumasin ja rehepeksumasin. Niidab ja eraldab terad, põhu jätab hunnikus põllule; terad lastakse «punkrist» kotti ja viiakse autoga, hobustega aita.) Viljaniidumasin ainult niidab ja tõukab niidetud kõrred hunnikute kaupa nurmele. Sealt kantakse vili rõukudesse, kuhilatesse. Vikatiga niidetud vili pannakse samuti rõukudesse. Kõrre riisumine.

Rõukudes kuivanud vili veetakse mõne aja pärast rehepeksumasina juurde. Seal eraldab masin terad kotti; põhk pannakse kuhja, aganad viiakse aganikku. Koristatakse rukis, oder, nisu, kaer, tatar, hernes. Hobumasinaga või vikatiga lõigatud rukkikõrred seotakse vihku ja vihud pannakse kokku hakkideks: kõrre tüvi vastu maad, viljapead üles; vihma kaitseks pannakse rukkihakile ühest või mitmest vihust «pea» otsa. Lina kitkutakse kas käsitsi või eriliste linakitkumismasinatega. Meil, Nõukogudemaal, on kolhoosides ja sovhoosides palju masinaid.

b) Kartulivõtt käsitsi ja masinate abil. Vagude lahtiajamine. Ilusa ilmaga päris lõbus, vihma ja poriga — raske töö. Tuli kartulipõllul: kartulivõtjad soojendavad end tulepaistel ja söövad tuhas küpsenud kartuleid. Kartulimugulad veetakse talveks keldrisse, koopasse, kuhilasse.

c) Kelle jaoks kasvatatakse teravilja ja kartuleid? Mida sõime hommikul, lõuna ajal, õhtul? (Leiba, sepikut, saia, pannkooke, kartuleid, mannaputru, tanguputru, tangu-suppi, herkuloputru, mannakreemi, küpsiseid.) Mida tarvitavad loomad? (Põhk, aganad, kartulipealsed.) Mida saab teraviljast? (Jahu, tangu, kruupe, püüli, mannat.) M. Kesamaa luuletus «Keda tänada leiva eest».

Linnakoolide õpilastele pakub suurt elamust õppekäik põllule, mida parajasti koristatakse, ja rehepeksumasina juurde; see võimaldab rohkesti vaatlusi teha ja mõisteid selgitada. Maakoolide õpilased on nende oludega enam-vähem tuttavad. Sama tuleb ütelda ka õppekäigu kohta kartulivõtjate juurde. Õppekäigudel tuleks õpilaste tähelepanu juhtida võimalikult kõigile neile momentidele, mis I osas punktide a ja b all on märgitud. Juhtida tähelepanu koristusmasinatele, mis sotsialismi tingimustes hõlbustavad tööd. Tähtsam on siiski tööprotsessi jälgimine kui masinate ja töövõtete ligem tundmaõppimine. Klassis vaadelda mitmesuguseid teravilju (koos kõrrega), tööriistade ja masinate mudeleid, pilte; teraviljasaadusi (jahu, tangud, kruubid, manna jne.).

Linnakoolides on õppekäiku põllule I klassi lastega küllalt raske korraldada. Sellepärast asetada pearõhk kooliaias valminud kõrsviljade vaatlemisele. Tutvuda terade, kõrte (põhk) ja sõkaldega (aganad). Tutvuda kartuli ja kartuli koristamisega aiast ning panipaikadesse paigutamisele. Vestelda lühidalt, mida näevad ja teevad praegu maaõpilased (koristusmasinad töötavad, rahvas on hooltsasti töös, et koguda saaki ka linnarahva jaoks, isegi lapsed aitavad kaasa).

Peamised momendid õppekäigul põllule.

1. Küps vili.
2. Millega vilja niidetakse? Vaadelda vikatit ja niidumasinat!
3. Vilja kokkupanemine (rõuk, hakk, riisumine).
4. Kombain töötamas.
5. Rõukupandud vilja masindamine.
6. Linanurmel.
7. Kartulivõtjate juures.
8. Tuua kaasa valminud kõrsvilju.

III

Tänu põlluharijate hoolele ja linnatöölise poolt valmistatud «tarkadele» masinatele jätkub meie maal kõigil küllaldaselt toitu.

Sügisilmad.

I

a) Missugune ilm on täna? (Selge, ilus, päikesepaisteline, vilu.) Eile sadas vihma, oli tuuline, udune, hall hommikul maas, pilves. Võrrelge suviseid ilmu sügisilmaga. Mis värvi on puud pargis, metsas? (Mõned puud on rohelist, mõned kollased, punased, pruunid, kirjud.) Missuguseid puid me tunneme? Õpime tundma ka neid, mida keegi klassis ei tundnud. Puulehtede värvus sügisel. (Kased kollased, haavad punased, vahtrad punakaskollased.) Kolletanud lehed varisevad, puud jäävad talveks paljaks, on raagus. Tasa olles kuuleme, kuidas lehed langevad. (Sahisevad, kahisevad, krabisevad.) Varisenud lehtedes joostes kuuleme sahinat, kahinat, krabinat. Maha langevad talveks ainult lehtpuude lehed; okaspuud haljendavad kogu talve — nad on igihaljad. Puu osad: tüvi, oksad, lehed.

b) Vaatleme kogutud lehti. Kust on pärit väike kollane leht? (Kase alt — kaseleht.) Kaselehe äär on hambuline, haavalehel sile. Vahtraleht on mitmeharuline, tammeleht piklik, ümarate sakkidega. (Korjake kätte ainult haavalehti... kaselehti... vahtralehti jne.!) Võrrelge kaseoksi tammeokstega. (Kasel peened, nõtked, tammel tugevad.) Lehed on varisenud ka põõsastelt ja viljapuudelt aias.

c) Suvel korjati metsast marju ja seeni. Milliseid marju ja seeni nimelt? (Maasikaid, mustikaid, pohli; kukeseeni, pilvikuid — ka kärbseseent.) Miks praegu, hilissügisel ei minda enam marjule, seenele? Viimase seene viis orav oma toidukambrisse!

II

Teema läbitöötamine on tihedalt seotud õppekäiguga kooliparki või metsa. Puude ja põõsastega tutvumine toimugu vahetult looduses. Lehtede kuju ja värvuse ligem vaatlemine võib toimuda klassis. Klassis vaatleme ka marju ja seeni. Tuua õppekäigult kaasa lehti ja üksikuid puuoksi (kase, tamme, kuuse). Rõhutada: puid ja põõsaid ei tohi ilmaaegu murda! Oksa puu küljest klassi toomiseks valib õpetaja. (Vt. H. Jõulma, «Suulise ja kirjaliku kõne õpetus», lk. 26—28.)

Alustada ilmavaatluste märkimist klassi seinale riputatud tabelisse. Korrupidaja kannab eelmise päeva andmed tabelisse.

	29. sept.	30. sept.	1. okt.	2. okt.	3. okt.	4. okt.	5. okt.	6. okt.	7. okt.	8. okt.	9. okt.	10. okt.
Pilvitus												
Vihm	////											
Külm												

Tabelit võib jätkata kuu lõpuni. Siis loeme klassis kokku selged päevad, vihmased päevad, mitmel hommikul oli maa külmunud (ajani, mil ta üldse enam üles ei sulanud). Kokkuvõtteks: ilmastikulisi muutusi olenevalt aastaajast.

Peamisi momente õppekäigul kooliparki või metsa.

1. Kolletunud lehtede kogumine ja määramine.
2. Kas tunned puid? Mille järgi tunned?
3. Lehtpuud ja okaspuud.
4. Varisenud lehed krabisevad jalgade all.

III

Juhtida tähelepanu looduse mitmekesisusele värvides ja vormides. Õpetada lapsi tähelepanelikumalt vaatlama, kasutades nägemis-, kuulmis- ja kompimismeelt. Eraldada tähtsamaid puid üksteisest (kask, vaher, haab, tamm). Teha vahet leht- ja okaspuu vahel; kirjeldada mustikaid, maasikaid, pohli.

Rändlinnud.

I

a) Taevas on peaaegu alati pilves. Õhk on jahe. Sajab vihma. Ei ole hea väljas olla. Kes kõik ei püüaks nüüd varju pugeada. Kadunud on ka laululinnud: kuldnokad, pääsukesed, lõokesed, käod; kadunud on ka haned, pardid, luiged. Kuhu nad on jäänud? Kuhu nad on läinud? (Soojale maale, kus on küllalt toitu ja kus pole külma.)

Kui algas kool, siis märkasite kooliteel palju linde.

Need olid kuldnokad, kes kogunesid parvedesse. Noored kuldnokad tegid lennuproove. Ühel hommikul aga ei näinud me enam kuldnokaparvi — need olid öösel pikale teele lennanud. Nii kogunesid teisedki linnud parvedesse, et üheskoos kaugele lennata. Nende teekond on pikk, vaevaline; tormi ajal laskuvad linnud laevale, et puhata väsinud tiibu. Kureparv häälitseb hüvastijätuks kurvalt: kru-kruu! Joonistame lahkuva kureparve.

b) Õppida piltide järgi eraldama pääsukest, kurge, lõokest, luike, kuldnokka. Kuidas keegi häälitseb? (Kuldnokk vilistab, lõoke lõõritab, pääsuke vidistab, kurg kruuksub.) Lugusid rändlindudest.

Linnupesad jäävad talvel tühjaks. Kevadel tulevad rändlinnud tagasi oma koju pesa otsima. Sellepärast hoiaime ja kaitseme linnupesi, sest nende ehitamine nõuab linnult palju vaeva.

II

Vestlus rajada laste tähelepanekuile ja piltidele lindude rännust lõunasse. Lindude tundmaõppimiseks näidata topiseid.

III

Külm ja toidupuudus sunnivad linde ja loomi elukohta vahetama ja eluviise muutma. Tunda kuldnokka, pääsukest, kurge.

Meie pere.

I

a) Meie kodus elavad: isa, ema, vend, õde. Minu isa nimi on ... Ema nimi on ... Isa ja ema on minu vanemad. Õdede, vendade nimed ja vanus. Me oleme perekond. Perekonnas elatakse sõbralikult koos, arutatakse ühiselt, mida osta, kuhu minna õhtul, pühapäeval. Kui meid kuhugi külla kutsutakse, siis läheme tihti kõik, s. o. kogu perekond.

b) Vanaema, vanaisa, onu, lell, tädi, sõtse. Need on meie sugulased. Kes nad on minule? (Isa vend, ema õde jne.) Sugulased käivad meil tihti külas. Lasevad mul lugeda, kirjutada ning küsivad: kuidas koolis läheb? Too-

vad ka kingitusi ja kutsuvad külla. Olin suvel vanaema juures maal. Küll oli seal huvitav! Sõitsin sinna rongiga, omnibussiga... Vanaisal ja -emal on pea hall. Nad on palju töötanud ja näinud ning jutustavad huvitavaid lugusid. Vanasõna ütleb: «Hallipead austa, kulupead kumarda.»

c) Minu ema käib tööl ja talitab kodus. Mida kõike ema kodus teeb. Hommikul on ta esimesena üleval. Äratav ja saadab mu kooli. Õhtul aitab mind koolitöös ja jääb veel õmblema, parandama, kui ma juba magan. Ema hoolest jätkub perekonnas igaühe jaoks. Mida teha, et emal kergem oleks ja ta rohkem puhata saaks? Kus isa tööl käib? Mida teeb isa kodus? Mida teeme kodus isaga koos? Isa ja ema soovivad mulle ainult head. Minu kohustuseks on soovida ja teha head mitte ainult emale, isale, vaid kogu perekonnale.

II

See teema on üks näiteid selle kohta, kuidas iga alajao-
tust võib võtta erinevais õppetundides: a) eesti keele
aabitsatunnis, b) aritmeetika ja c) laulmise tunnis seoses
lauluga «Mu koduke» (Laulik I, 1960, lk. 13).

III

Konkreetsete näidete varal anda sisu mõistetele «pere-
kond» ja «sugulased». Äratada lugupidamist ja tänulikkust
ema, isa ja perekonna kõigi liikmete vastu. Teema käsit-
lemisel asetada pearõhk emotsionaalsele küljele.

Lapsed kodus.

I

a) Ma ärkan hommikul kell... Isa ja ema on juba üle-
val. Magama jäävad ainult väikevend, -õde. Pesemine,
rõivastumine. Kuidas kiiresti ja ema tülitamata riidesse
saada? (Õhtul panen kõik riided korralikult voodi juurde
toolile.) Einestan ja tõttan kooli. Kooliasju pole mul vaja
hommikul otsida, sest panin need juba õhtul korralikult
koolikotti. Ema annab veel kaasa võileiva, õuna... Kell
on..., kui ütlen kodurahvale «head nägemist!» Tänaval

ootavad mind juba koolisõbrad. Nendega tulen pärast kooli ka koos tagasi. «Tere, ema! Olen koolist juba tagasi.» — «Kas käed pestud? Siis võid lõunale tulla,» ütleb ema. Ema valmistatud lõunasöök maitseb väga. «Täna, ema, sind!»

b) Mis kell algab koolitöö? Kuidas asetsevad siis kella osutid? Seame maketil osutid nõnda. Kella numbrilaud ja osutid. Mis kella ajal hakkab kodus koolitööd tegema? Mis kella ajal lähen õue mängima ja jooksmas? Mida me mängime õues ja toas? Kes on mu mängukaaslased?

c) Õhtul on kogu pere koos. Kuulame raadiot. Isa kõneleb, mida ta täna tegi. Ema laseb mul aabitsast lugeda ja palub, et isa harjutaks seni minuga ülesannete lahendamist, kuni ta valmistab õhtusöögi. Õhtusöök on meil kell... Isa loeb mulle lugusid lasteraamatust, ema õmbleb, parandab pesu. Kell 8 panen kooliasjad kotti, riided oma kohale. Pesen hambad, käed, jalad. Ütlen «head ööd!» ja poen voodisse. Küll on uni magus!

d) Rõõmsaks päevaks meie perekonnas on minu sünnipäev. Kõik tahavad mulle heameelt teha. Hommikul ärgates leian öölaualt kingitusi... Kõik soovivad mulle õnne. Hommikueineks on kakao. Kooli pannakse kaasa tükike kooki. Koolist koju jõudnud, leian laualt sünnipäevakaardi. Selle on saatnud... Pärast tulevad külalised. Mängime. Mul on heameel oma sünnipäevast. Kui emal või isal tuleb sünnipäev, siis tahan ma ka neid rõõmustada. Kuidas saab laps kõige paremini rõõmustada oma isa ja ema? Hea õppimine ja korralik käitumine on lapse kõige paremaks kingiks oma vanematele ja Nõukogude kodumaale.

II

Demonstratsioonid: korralikult pakitud koolikott, kuidas õhtul asetada riided, saapad, sukad. Tunnikella maketil harjutusi kella tundmiseks. Sünnipäevakaarte, nende täitmine.

III

Rõhutada päevarežiimi ja eneseteenindamist. Panna alus kella tundmise õppimisele. Märkida, et meie elu ei ole rikas ainult tööst ja tegevusest, vaid et meil on ka pidupäevi, mil oleme lõbusad ja rõõmustame teisi. Elu kodus on hea ja armas.

Lapsed kodus.

I

a) Perekonnas on palju rõõmu, kui lapsed on terved, kui neil on hea koolitunnistus, kui nad ei tee pahandusi, aitavad ema ja isa, on sõbralikud väiksemate õdede-venedade vastu, täidavad korraldusi, on viisakad, hoiavad oma asjad korras, ei lõhu riideid, ei jonni, ei räägi ebaviisakalt.

b) Olin haige. Mul oli palavik, kõha, kurk oli valus, pea käis ringi... Arst käis kodus. Ihusoojuse mõõtmine, pulsi katsumine. Rohud. Apteek. Süstimine. Olin haiglas. Sanitaarauto. Kuidas hoolitsetakse haiglas haigete eest. Sanitarid. Haigused: gripp, kõhuvalu, peavalu, hamba- valu. Nakkushaigused: leetrid, sarlakid, angiin.

c) Ema jäi haigeks. Missugune oli elu kodus? Nüüd on kurvad päevad. Haige vajab rahu ja hoolitsemist. Viin emale juua, katan teda tekiga, kohendan patja, ulatan rohtu... Ootame igatsusega, millal ema terveks saab.

Kogu perekond tunneb muret, kui keegi meist on haige. Kõik hoiavad ja aitavad perekonnas üksteist. Perekond on kollektiiv.

II

Tutvustan õpilasi ihusoojuse mõõtmisega, pulsi katsumisega ja mitmesuguste arstimatega (vedelik, pulber, tablett).

III

Äratada kaastunnet, tähelepanu ja abistamiskohustust haigete vastu. Kodused, arstid, haigetalitajad ja apteegitöötajad teevad kõik, et haige ruttu paraneks. Meie maal hoolitsetakse inimeste tervise eest.

Oktoobripühad.

I

a) Koolis on õpilastel praegu rohkesti tööd: pioneertoas õpitakse isegi vahetunnil laule, valmistatakse punaseid lipukesi, lõigatakse tähti, valmistatakse loosungeid...

Tehakse ettevalmistusi suurteks pühadeks. Mis pühad need on? Millal?

7. november on meie riigi sünnipäev. Meie riik saab . . . aastat vanaks. Sel päeval toimuvad rongkäigud, paraadid, lipud lehvivad, kõikjal on peod. Koolis on puhkepäevad.

b) Meie riik on töörahva riik. Kui vanaisa oli noor, siis ei olnud veel sellist riiki. Siis oli kõigil töötajail raske elada. Töö oli raske ja tööpäev pikk. Vanaisa kõneles, et ta läks hommikul väga vara tööle ja sai koju hilja õhtul. Tal ei olnud aega lastega kõnelemiseks, ajalehe lugemiseks, jalutamiseks . . . Palka sai nii vähe, et toiduga tuli väga kokku hoida. Saia oli saanud maitsta ainult mõni üksik laps. Tuba oli tihti külm — ei olnud raha kütte ostmiseks. Laste ainsaks kehakatteks oli tihti pikk linane särk. Isegi poisid said esimesed püksid alles siis, kui nad olid kümme aastat vanad. Lapse jalg ei tundnud ei saabast ega kinga. Suvel käidi palja jalu. Talvel olid lapsed toas. Mõni proovis küll palja jalu õues ringi joosta, kuid jäi siis ka haigeks. Arst ei tulnud siis ilma tasuta haige juurde. Suri palju lapsi, samuti ka vanemaid inimesi. Vaeslaste elu oli eriti raske. Ei olnud lastekodusid. Koole oli vähe. Sealgi käisid ainult rikaste lapsed. Töölise lapsed pidid koju jääma.

c) Kommunistid Lenini juhtimisel muutsid meie maa töörahva riigiks. Mis kõik on muutunud võrreldes vanaisa noorusajaga? Missugune on laste elu? Lenin oli laste sõber. Eriti peavad Leninit kalliks pioneerid. Ka teist saavad pioneerid. Praegu võetakse teid oktoobrilaste tähekestesse. Oktoobrilapsed peavad kalliks meie riigi sünnipäeva ja püüavad koolis niisama tublid olla, nagu oli Lenin. 7. november on lastele suur ja kallis pidupäev. Kuidas võtame vastu oktoobripühasid?

II

Vestlused siduda praktiliste ettevalmistustega oktoobripühadeks (lipukeste valmistamine, loosungi tegemine, ettekannete õppimine, klassi kaunistamine). Näidata pilte Leninist, rongkäikudest, paraadidest, elust enne Oktoobrit (seeriast «Enne ja nüüd»).

III

Oleme uhked oma kodumaale — maailma esimesele töörahva riigile. Oleme tänulikud Leninile ja kommunistli-

kule parteile niisuguse riigi loomise eest. Meie riigi sünnipäev on kogu maailma töötava rahva rõõmupäev. Ka nemad tahavad oma kodumaal sellist riiki luua.

Lapsed kodus.

I

a) Kes meil käivad? (Sugulased, naabrid, elektrimees, postiljon, korstnapühkija...) Koputavad uksele, teretavad. Pakutakse istet. (Oeldakse: kui ei istu, viite meie lastel une ära.) Onu, tädi (sugulased) on kauem külas. Näitan neile kooliasju, loen. Vahel on neil ka külakosti kaasas.

b) Mõnikord tuleb elektrimees ja uurib voolumõõtjat. Kirjutab laua juures ja ütleb: «Teil tuleb elektri eest tasuda 14 rubla.» Huviga jälgime korstnapühkija (must mees) tööd. Tal on kaasas imelikud tööriistad: kulp, mille vart võib pikemaks, lühemaks ja kõveraks teha, ja pisike luud... Ta puhastab ahju- ja pliidi auke. Viib pangega tuhka ja nõge välja. Ema naljatab alati temaga: «Määrite toa ära, kes jõuab puhtaks pesta.» Siis ronib must mees katusele — puhastab korstna tahmast. Tema töö on ohtlik ja tähtis, sest hooletult puhastatud korsten läheb ju «põlema»; pliit ja ahi ei tõmba. Meie pool käis õpetaja. Mida siis kõneldi? Vahel käib meil isa ja ema tuttavaid. Kuidas me võtame võõraid vastu? Lastel ei sobi täiskasvanute juttu segada, ninapidi juures olla, mürada, jonnida.

c) Ka minul käib külalisi; need on klassikaaslased ja naabrilapsed. Nad käivad minu sünnipäeval, tulevad meile mängima; kui olen haige, siis tulevad kõnelema uudiseid koolist. Mina käin ka külas. Kuidas tuleb külas olla? (Jalad puhtaks pühkida, koputada, teretada; ei tohi midagi lõhkuda, jonnida ega vanemaid inimesi segada.) Mis me teeme külas olles? Külas ei või kaua olla — segan teisi nende töös; ema hakkab koju ootama. Täna lahke vastuvõtu eest. Ütlen «head nägemist!»

II

Dramatiseeringud: «Lähem kooliõele (koolivennale) külla», «Ema saadab lapse naaber majja midagi paluma».

Meie kodune elu on tihedasti seotud paljude inimeste elu ja tegevusega. Sugulased ja head tuttavad võtavad osa meie rõõmudest ja muredest ning aitavad meid vajaduse korral. Me ei keela oma abi ka neile. Isal ja emal on palju töökaaslasi. Nendega arutatakse kodus, kuidas saab veel paremini töötada. Mõned inimesed külastavad meie kodu sellepärast, et neil on niisugune töö, amet (korstnapühkija, postiljon...). Elu on korraldatud nii, et inimesed aitavad üksteist.

Meie koduloomi.

I

a) Kass on hiirte kuningas. Kuidas saab hiire kätte? (Kuulatab, valvab öösel, hüppab äkki, krapsab küüntega.) Keha on tal painduv, küüned — nõelteravad. Pehmed padjad käpa all on kärata hiilimiseks. Tehke kodus kindlaks, kuidas kass oma küüned peidab. Kassil on pehme karv ja pikk saba. Värvus. Mida sööb? Saab ronida puu otsa (küüned), kukub, aga ei saa haiget (jalad nagu vedrud). Armastab soojas magada, lööb nurru. Kassipojad armastavad mängida. Veerevale pallile tormab järele. Kui pall talle vastu veereb, siis põgeneb. See on kiskja looma komme. Kass on kiskja loom. Hulkuv kass on lindude vaenlane. Kassi nimed.

b) Mille poolest erineb koer kassist? Mitmesuguse ülesandega koeri: maja-, karja-, jahi-, miilitsakoer. Koer on inimeste abiline. Tunneb hästi lõhna, kuuleb hästi, jookseb väledasti, ujub hästi. Targad, õpetatud koerad istuvad, paluvad, täidavad käsku. Koerakuut. Mida koer sööb? (Ka konte — tugevad hambad.) Marutõbi. Ärge laske koeral lakkuda kätt, suud! Koer ja kass annavad edasi haigusid. Nad ju käivad ja püherdavad maas ning haiguse-eod jäävad nende karvade külge. Sellepärast on vaja pärast kassi või koera silitamist või nendega mängimist käsi pesta.

II

Vaadelda a) kassi ja b) koera. Kasutada pilte. Lugeda või jutustada lookesi eriti tarkadest ja truudest koertest. Elusat koera ja kassi on soovitatav vaadelda väljas, tegevuses.

Kassil on kiskja looma kehaehitus: painduv keha, vetruvad jalad, teravad küüned ja hambad, hiiliv kõnnak, terav kuulmine, nägemine. Koer ajab jälgi — tal on terav haistmine. Koer on inimeste truu abiline. Kassi ja koera eest hoolitsemine. Tervishoiu-nõuded.

Meie riigi põhiseadus ehk konstitutsioon.

I

a) Meie riigi nimi on Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit ehk lühidalt Nõukogude Liit. (Kirjutada tahvile.) Meie riik on väga suur. Selles elab palju rahvaid. Meie, eestlased, elame Nõukogude Liidus. Milliseid venasrahvaid teame? (Venelased, lätlased, ukrainlased...) Kui meie kodukohas rongi istuda, siis kulub Nõukogude riigi teise äärde jõudmiseks paar nädalat. Meie riik ulatub kaugele põhja poole, sinna, kus on igavene talv, kus on Külmetaadi kodu. Aga meie suures riigis on ka niisuguseid kohti, kus valitseb alatine suvi. Sealt tuuaksegi kauplustesse mandariine, sidruneid, viinamarju, teed.

Kogu meie elu juhib ja korraldab Nõukogude Liidu valitsus. Valitsus asub Nõukogude Liidu pealinnas Moskvas. Meie valitsuse esimene juht oli Lenin.

b) Moskvas anti ka seadus, kuhu on märgitud töötava rahva õigused ja kohustused. Seda seadust nimetatakse meie riigi põhiseaduseks ehk konstitutsiooniks. See seadus on trükitud väikeses raamatus. (Näidata.) Sellest me loeme: «Kes ei tee tööd, ei pea ka sööma.» Valitsus hoolitseb, et igaühel oleks tööd. Aga ta valvab ka, et igaüks teeks oma tööd hästi. Meil on ju töörahva riik, sellepärast tuleb kõigil hästi töötada. Mis on teie tööks koolis, kodus?

II

Pilte Moskvast, kaugest põhjast, lõunast, mägedest. NSV Liidu Konstitutsioon.

III

Ettekujutuse loomine meie kodumaa suurusest, rikkusest, mitmepalgelisest loodusest. Meie riigi nimi. Pealinn

Moskva. NSV Liidu valitsus Moskvas, kes korraldab elu kõige tähtsama seaduse — põhiseaduse ehk konstitutsiooni järgi.

Talvine loodus.

I

a) Ilm on külm. Puhub külm tuul. Maa on külmunud. Alles hiljuti oli tee pehme, porine. Jalg vajus sisse ja saapad said nii poriseks, et andis puhtaks teha. Teel olid suured veeloigud. Auto eest tuli kaugele hoida. Nüüd on aga igal pool maa külmunud. Kooli võib tulla otse üle nurmede. Ainult nurm on väga konarlik. Kukkudes saab kõvasti haiget. Ants jooksis, kukkus, rebis püksipõlve puruks ja lõi põlve katki.

Tiigil on jääkaas peal. Algul oli see õhuke ja pragises, kui proovisid peale minna. Ettevaatust! Ei ole nali külma ilmaga vette kukkuda. Nüüd võib tiigi libedal jääl juba liugu lasta. Suuremad veekogud ei külmu nii ruttu. Järv on veel keskelt lahti. Ka jõgi ei ole veel kinni külmunud. Seisev vesi külmub kiiremini kui jooksev vesi. Mõni jõgi ei lasegi endale jääsilda peale ehitada — voolab kiiresti ja viib tekkiva jääkirme minema. Meri külmub õige aegamööda.

b) Esimene lumi. Lumehelvedes, lumeräitsakas (pehme, õrn, sulab peopesal kiiresti veeks). Vaatleme lumehelbed läbi luubi. Oi, kui kenad nad on! Tumedatest pilvedest lund otsekui puistatakse alla. Varsti on maa valge ja tasane. Lumevaip katab maad, katuseid, puid, põõsaid; aiateivastelgi on valged lumemütsid peas. Lapsi ootavad uued lõbud — kelgutamine, suusatamine, lumesõda, lumememme valmistamine. Maalapsi tuuakse nüüd reega kooli. Rõõmu lumest ei ole aga kojamehel linnas. Mispärast? Varblane ei leia ka enam endale toitu — värske lumi kattis kõik kinni.

II

Õppekäik üle külmunud nurme või mööda konarlikku teed tiigile, järvele või jõe äärde. Juhtida tähelepanu külmunud maale, jääkatele, voolavale veele keset jõge. Esimese lume puhul vaadelda lumehelbed palja silmaga, luubiga, hoida neid peopesal. Lumi katusel, lumemütsid aiateivastel.

Kaevata auk külmunud maasse. Kus on maa sügavalt külmunud — nurmel või heinamaal sambla all? Raiuda auk jäässe.

III

Külm teeb maapinna kõvaks. Kuhugi ei vaju enam jalg, vanker, auto sisse. Isegi tiigid, järved, jõed ja meri saavad jääkaane. Lumi ja jää on külmunud vesi.

Lähenevad näärid.

I

a) Varsti jõuab kätte näärivaheaeg. Enne näärivaheajale minekut on koolis nääripidu. Kui lapsed on kogunenud nääripeole, siis tuleb näärivana ja toob igapähele kingitusi. Teda saadavad põialpoisid. Põialpoisid ei jõua ka kõiki kingitusi kohale tuua ja pioneerid peavad appi tõttama.

Missugune on näärivana? (Vana, pikk habe, kepp käes, ilus mantel ja müts; teeb nalja.) Mida me soovime kingiks? Näärivana ei anna aga kinki niisama lihtsalt kätte. (Tuleb mõni luuletus lugeda, laulda, tantsida.) Ongi aeg neid õppima hakata.

b) Näärriks saate kätte koolitunnistused. Näärivanal on heameel, kui laste koolitunnistustelt vaatavad vastu ainult «neljad» ja «viied». Heameel on ka isal ja emal. Kõige õnnelikum on muidugi tunnistuse omanik ise. Laps ei pea üksnes hästi õppima, vaid ka viisakas ja hea olema nii koolis kui kodus. Näärivana tunneb huvi ka selle vastu, kes on koolis ja kodus head lapsed olnud.

II

Lähtekohaks laste isiklikud kohtumised näärivanaga enne koolitulekut. Lisada, et nüüd tahab näärivana ka koolitunnistust näha.

III

Lastel on näärivanaga seoses rohkesti elamusi. Kõik on teda alati ärevusega oodanud, sest lapsed tahavad näidata oma teadmisi ja saada kingitusi. Süvendada seda ootuseärevust ja stimuleerida iseseisvalt nääriettekanete õppimisele. Jutt või salm näärivanale ärgu olgu liialt pikk.

Lähenevad näärid.

I

Näärikuuse elulugu. «Kasvasin metsas suurte kuuskede vahel. Suvel hüplesid ja laulsid mu okstel linnud. Vahel nägin lapsi, kui nad metsa marjule ja seenele tulid. Minu all kasvas ilusaid kollaseid seeni. Kui sügisel ilmad külmaks läksid, siis ei tulnud lapsi enam metsa. Viimase seene viis minema orav: torkas puulatva rao otsa kuivama. Varsti jäid metsas kõik lehtpuud raagu, kuid mulle jäid rohelised okkad külge (kuuseokaste iga 4—7 aastat). Olen igihaljas, olen okaspuu. Mu oksad olid sügisel vihmast alati märjad. Tuul raputas ja rebis kurjalt latva. Siis tuli lumi. Sain selga valge lumekuue ja pähe lumemütsi. Jänes kapsas nüüd tihti minu madalate okste alla magama.

Kord tuli mees kirvega metsa. Ta ei silmitsenud suuri puid, vaid ainult minusuguseid — väiksemaid. Raputas mitmel mu naabril lumekuue maha ja kõndis edasi. Siis jõudis ta minuni ja lausus: «Sellest saab ilus nääripuu.» Raius kirvega mu maha ja tõi siia. Mu vennad ja õed jäid metsa.»

Nääripeoks tuleb kuusk ehtida. Kuidas ehime? Mõned nääriehted valmistame ise ja paneme oma klassi kuuse külge. Nääripeole tuleb külalisi. Vanemad inimesed istuvad saalis. Ootame rahulikult, kuni näärivana meid nimepidi kutsub. Mida lapsed teevad? (Loevad näärivanale salmi, hiljem laulavad, mängivad.) Täname ilusasti näärinkingi eest. Lapsed ei käratse, ei jookse ega pillu kompevekipabereid põrandale!

Enne näärivaheajale minekut soovime kõigile koolis «Head uut aastat!». Saadame näärikaarte õnnesoovidega.

II

D r a m a t i s e e r i n g: Väike kuuseke klassis. Üks laps selle varjus. Teised küsivad: Kust sa tuled? Kui vana oled? (Lugege ise, aastad on kirjutatud mu tüvele!) Kus on su isa, ema, vennad, õed? Mis sul seljas? Mida sa sööd? Millega sa sööd? Mida nägid metsas? jne.

Näärikaartide joonistamine, saatmine. Näärikuuse ehtimine. Klassi toome ja ehime ka näärikuuse. Kuuseoksad, käbid — õppevahenditena.

III

Näärikuuse eluloo kaudu süvendame laste teadmisi metsast. Tutvume kuusega, vaatleme oksa, käbisid, okkaid, süvendame näärirõõmu. Anname juhiseid korralikuks käitumiseks koolipeol. Sõpruse teema kordub taas nääriskaartide valmistamise ja saatmisega.

Kalender.

I

a) Käes on uus aasta. Soovisime üksteisele «Head uut aastat!». Saime ja saatsime uue aasta õnnesoovi-kaarte (vaatleme neid). Kes saatis sinule? Kellele saatsid sina? Uueks aastaks saime ka uue kalendri. Mitmesugused kalendrid: raamat (tähtraamat), tabelkalender, rebitav seinakalender, rebitav lauakalender (vaatleme neid). Rebitaval kalendril on iga päeva jaoks üks leht. Mõnedel lehtedel on numbrid punased. Miks? Mõnes kohas on kaks punast numbrit järjest. Miks? Mitu lehte on rebitaval seinakalendril? Miks kaksteist lehte? Aastas on järjekult 12 kuud. Märgime kuude nimed tahvlile ja loeme neid.

b) Vaatleme ühte kuud kalendris tähelepanelikumalt. Mitu punase numbriga märgitud päeva on selles kuus? Mitme päeva tagant järgneb punane number? Nädalas on kuus tööpäeva ja üks puhkepäev. Mitu nädalat on kuus? (4 tervet nädalat ja mõned päevad üle selle.) Kirjutame tahvlile nädalapäevade nimed. Kirjutame tänase kuu-päeva. (Täna on neljapäev, 14. jaanuar.) Käesolevat aasta-aega nimetatakse talveks. Talve järel tulevad kevad, suvi, sügis. Joonistame puu, sellele 12 haru, igale harule 4 oksa, igale oksale 7 lehte. Mida see puu kujutab?

II

Õppevahenditena tuua klassi mitmesuguseid uusaasta kaarte ja kalendreid. Joonis teha värviliste kriitidega.

III

Teada nädalapäevade ja aastaegade nimetusi.

Kool.

I

a) Igal nädalal viibivad kooliarst ja medõde mõned tunnid meie koolis. Mida nad siin teevad? Tuletame meelde, kuidas kooliarst ja medõde teid läbi vaatasid. Mart on arstiks, Mare õeks. Arst ja õde seavad end õpilaste vastuvõtuks valmis (mõõdurihm, pikkusemõõtja, kuuldetoru, tabel nägemisteravuse kindlakstegemiseks, pliiats, paber). Tulge nüüd arsti juurde! Õde mõõdab pikkust ja rinna ümbermõõtu. Arst kuulab kuuldetoruga, koputab seljale, loeb vigaseid hambaid. Keda kutsub poliiklinikusse, keda saadab läbivalgustamisele (röntgen), keda kiidab hea tervise ja puhtuse eest, kellel käsib piima juua, varem magama minna jne. Arst õpetab lapsi tervist hoidma ja hakkab igaüht varakult ravima, enne kui laps tõsiselt haigeks jääb.

b) Medõde käib tihti klassis. Mida tema uurib? Silva on medõeks. Ta uurib järele, kas kõigil on käed, nägu, kael, kõrvad puhtad, vaatab tüdrukutel ka juukseid. Jürile ütles õde kord: «Sina, poiss, pead sagedamini saunas käima!» Milleks käime saunas? Milleks on inimesel nahk? (Kaitseb keha.) Kui nahk on katki, on valus. Vaatleme nahka peopesal, jalatallal, huultel. Mida õhem on nahk, seda paremini tunneb sooja, külma puudutamist. Ema proovib väikevenna vannivett mitte sõrmega, vaid küünarnukiga. Naha sees on higiaugukesed. Kui nahka ei pesta, siis ummistuvad higiaugud. Kui tahate terved olla, siis hoidke ihunahk puhas!

II

Käsitlemiseks varuda mõõdurihm, pikkusemõõtja, kuuldetoru, tabel tähtede, numbrite või kujunditega, kaks valget kitlit. Kasutada dramatiseeringu vormi.

III

Kooli meditsiiniline personal on valvel laste tervise eest. Arsti korraldusi täites on lapsed alati terved ja rõõmsad. Harjutada lapsi jälgima puhtust nii enese kui kaaslaste juures. Algteadmisi naha ülesandeist.

Koolitee.

I

a) Jutustame õnnetustest libedal tänaval, teel. (Inimesed, hobune, auto libisevad.) Inimesed kukuvad ja murraavad jala- või käeluu. Vanakesi ei hoia libisemast isegi kepp, neid tuleb libedal teel aidata. Ohtlik on libedaga üle tänava minna, sest ka auto ei saa pidurdada. Kõnnitee on jalkakäijaile, sõidutee sõidukeile ja hobustele. Libedaga on hea liugu lasta. Mis te arvate neist poistest, kes armastavad autost kinni võtta ja lasevad end niiviisi uiskudel või kelguga vedada? Niisugune lugu lõpeb tihti kurvalt — raskete vigastustega. Tänavatel ei tohi kelgutada.

b) Maal sõidame suuskadel kooli. See on tervisele väga kasulik. Kolhoosist tuuakse lapsi ühiselt hobusega kooli. Omnibussid veavad lapsi kooliteel tasuta.

Klass läheb kinno, nukuteatrisse. Liigume tänaval reas, ettevaatlikult, vaikselt. Ei joosta ega hullata. Üle tänava läheme alles siis, kui sõidukeid pole lähedal. Kinos ei käratseta, vaid istutakse oma kohal; ei pilluta paberitükke põrandale, ei kõnelda valjusti. Pärast läheme rahulikult kinost välja ja koju. Kooliteel teretatakse tuttavaid. Palun üks trammipilet, üks bussipilet Tõnismäele. Tänan!

II

Kõnealuse teema käsitlemisel lähtuda võimalikult konkreetseist juhtumest, äratada kaastunnet ja abivalmidust õnnetuse puhul ja hukkamõistu ebatervete nähete vastu.

III

Kooliteel on palju ohtusid. Ettevaatlikul lapsel ei juhtu õnnetusi. Hea laps ei tülitu kedagi ja on valmis igaüht aitama.

Talv.

I

a) Maas on paks lumevaip, lumikate. Lume paksust ja sügavust näitab geograafiaväljakul lumemõõtja. Mitu sentimeetrit on praegu lumevaiba paksus? See on palju

paksem kui vatt-tekk kodus. Palju on täna külma? Seda näitab soojamõõtja, kraadiklaas (termomeeter). Sageli on maa lume all sula. Lume all on soojem. Lumikate kaitseb maad, lillejuuri, orast, maasikaid pakase eest. Lumevaiba alla on pugenud talvel ka siil ja karu.

Lumehelbed on otsekui tähekesed; nad kiirgavad päikese käes. Silmadel hakkab neid vaadates valus. Lumi on pehme nagu samet. Sula. Lumi muutub pehmeks, kleepub. Lumesõda. Lumememm. Tänavatel ei tohi lumesõda pidada. Kelgutamine. Kus võib kelgutada?

b) Tuisk. Keegi ei taha toast välja minna. Ka jänes, kits ja orav ei tule toitu otsima. Oraval on toidukambrisse varutud pähkleid, tõrusid, seeni. Tuul tuiskab hanged aia äärde. Kojameestel on pärast tuisku palju tööd. Tuisk paneb mõnikord isegi rongid seisma. Autod ei pääse läbi. Lumesahad puhastavad teed. Talvine riietus: kasukad, sallid, kindad, vildid, sokid (villased), soe karvamüts.

II

Kuigi olustik on lastele väga tuttav, tuleb siiski lasta see kõik ühiselt veel läbi elada lühikestel õppekäikudel kooli kõige ligemas ümbruses. Väike jalutuskäik aritmeetika tunnis geograafiaväljakule lumikatte ja temperatuuri mõõtmiseks; lumesõda, kelgutamine, lumememme valmistamine kehalise kasvatus tunnis; mõni minut tuisukeerises; mööduva lumesaha vaatlemine jne. Kõige selle tulemuseks on paljud värsked muljed, reibas meeoleu ning töötahe.

III

Lumevaip kaitseb taimi ja loomi pakase eest. Talvine loodus on muutlik: vahelduvad pakane, sula, tuisk. Kes on kõik ettevalmistused teinud, see ei karda talve. Talvised lõbud: lumesõda, lumemees, kelgutamine, suusatamine. Talvine õhk on karge ja puhas.

Mida annab meile mets.

I

a) Talvel lõigatakse metsas puid. Tööriistadeks on kirves, saag (elektrisaag). Mida tehakse kirvega, saega?

Laastud lendavad. Saepuru. Puu langeb mürinal, kuivad oksad murduvad, lendavad kaugele, lumepilv tõuseb maast üles. Ettevaatust raielangil! Brigaadid.

Oksad laasitakse, puu tükeldatakse. Palgid, halud. Oksad lähevad haohunnikusse põletamiseks. Puuriit.

b) Puude väljavedu toimub hobusega, autoga, traktoriga. Puukoorem. Kuhu veetakse metsamaterjal? (Raudteejaama, jõe äärde, lauavabrikusse, ehitusplatsile, kütteleattu, puukuuri.) Vabrikus lõigatakse laudu, latte, katuse-laaste. Lauad lähevad ehituste juurde, mööblivabrikusse. Sealt on pärit meie koolipingid, lauad, toolid, kapid... Lõigatud metsa ootab ka paberivabrik, tikuvabrik, vineerivabrik.

Kohava metsa asemele jäi raiesmik. Missugused puud siin varem kasvasid? (Kuused, männid, kased, haavad.) Kevadel istutatakse siia uuesti mets.

II

Teema käsitlemise lähtekohaks peaks kujunema õppekäik vastavalt kohalikele tingimustele kas raielangile (mehhaniseeritud raielank), laoplatsile, lauavabrikusse või mujale. Kui koolitunnid seda ei võimalda, tuleb kasutada klassiväliseid tunde, puhkeaega jne. Vahetu vaatlus ja elamus on ainsaks allikaks, mis annab selge pildi, miks metsa nimetatakse «rohelisteks kullaks».

I klassi õpilastelt ei saa nõuda selle teema käsitlemisel mitte niivõrd teadmiste omandamist, kui just muljete vastuvõtmist. Puu langemine, tööriistade osav käsitsemine, puude kokkuvedamine, tohutud virnad laoplatsil jne. kutsuvad kõigepealt esile meeldejäävaid elamusi, millele hiljem on võimalik rajada ka kindlaid teadmisi.

Õppekäigul vaadelda, kuidas langetatakse puid, kuidas elektrisaag lõikab jämeda puu kiiresti maha, kuidas võimsad masinad veavad langetatud puud kiiresti ära. Jälgida töid laoplatsidel. Puidu laadimine mehhanismide abil. Saevabrikus jälgida, kuidas palkidest lõigatakse laudu, laudade kihtiseadmist jne.

III

Tööriistad: saag, kirves, elektrisaag. Küttepuid, tarbepuid, oksad. Metsamaterjali veetakse autoga, traktoriga, hobusega. Vabrikus lõigatakse laudu, latte, katuse-laaste.

Laudadest tehakse koolipinke, toole, kappe... Raiesmikule istutatakse kevadel kuuse- või männitaimed.

Linnud ja loomad talvel.

I

a) Kuidas elavad talvel koduloomad — lehm ja lammas? (Nad elavad soojas laudas; talveks koguti neile toitu; neid toidetakse, joodetakse, puhastatakse.) Metsloomad peavad aga ise enese eest hoolitsema. Kus elab talvel jänes? (Peidus põõsaste ja lume all.) Kust saab toitu? (Heinakuhjad, haavakoor — haavikuemand; käib ka õunapuid koorimas.) Toidu otsimisel varitsevad jänest vaenlased: rebane, koer, hunt, kütt. Põgeneb kiiresti — pikad jalad (koivad). Lumes on raske joosta.

b) Orav elab puu otsas pesas. Pehme ilmaga hüpleb ta puuokstel, krõbistab käbisid. Tal on tore pikk saba. Rebane elab maa sees koopas. Käib kanakuuris röövimas. Ta on röövlloom: püüab toiduks väiksemaid loomi ja linde. Tuntud on rebase kavalus. Karu ja siil magavad talveund ja ärkavad alles kevadel. Magavad lume all puujuurte vahele tehtud koopas. Paljud metsavahid tegid suvel heina- ja lehtpuuvihtu, mida viivad nüüd metsa jänestele ja kitsedele toiduks. Eriti hoolitsetakse metskitsede eest, sest need on ilusad loomad. Metsloomi kütitakse nende pehme ja kauni kasuka pärast. Inimene teeb loomanahast endale kasuka, mütsi, krae.

c) Väikesed linnud — tihane ja leevike — tulevad talveks metsast inimeste lähedusse toitu hankima. Need on armsad külalised. Korjavad pudenenud toiduraasukeksi. Söövad ka pihlakamarju ja seemneid (maiusroaks on kanepiseeme). Tihased on maiad ka lihale ja rasvale. Lapsed valmistavad linnukestele puu otsa või akna taha toidulauakese. Sinna asetavad seemneid, teri, marju, leivaraasukeksi, seovad lihakamara või pekitüki. Muidu surevad linnukesed talvel nälga. Inimeste elamute lähedusse tulevad talvel ka harakad ja varesed. Miks?

II

Vaatlusmaterjaliks linnukeste jälgimine läbi akna toidulaual. (Juhime tähelepanu leevikese punasele rinnale

ja tihase kollasele kõhualusele ja mustale «mütsile» peas.) Topised, pildid. Mitmesuguste loomade nahast esemed. Üles seada toidulauake.

Linnades on metsloomadega võimalik tutvuda muuseumis topiste kaudu. Rohkesti on karust, hundist, rebasest ja oravast kõnelda neil lastel, kes on loomaaeda külastanud. Teha lastele ülesandeks määrata kindlaks, milliseid linde on näha parkides.

III

Koduloomade eest hoolitseb talvel inimene. Metsloomade ja lindude elu on talvel raske. Karu ja siil peavad paremaks kogu talve magada. Head inimesed püüavad toita metskitsi, jäneseid ja linnukesti.

Kodumaa kaitsel.

I

a) Paljude õpilaste isad on olnud sõjamehed. Mida nad sellest kõnelevad? Kes oli tankist, suurtükiväelane, lendur, meremees, kuulipildur... Lahing. Lahingus saab palju inimesi surma. Miks isa läks sõtta? Isa läks kaitsma kodumaad. Ligi 20 aastat tagasi, kui teid veel ei olnudki, tungisid meie Nõukogude kodumaale kallale fašistid. Me kaitsesime end. Nii puhkes sõda. Isa võttiski sellest sõjast osa. Sõda oli hirmus ja verine. Mitmesugused sõjamasinad, nagu tankid, kahurid, kuulipildujad, lennukid, sõjalaevad, hävitasid palju inimesi. Isa kaitses meie maad Nõukogude armees.

b) Sõjariistade ja -masinate tarvitamist tuleb õppida. Selleks kutsutakse kõik noormehed sõjaväeteenistusse. Nad õpivad seal mitu aastat. Kellel on vend praegu sõjaväeteenistuses? Kõige tublimad sõjamehed kannavad kangelase nime. Kuidas austatakse kangelasi? Langenute austamine? Hoiame nende hauad korras! Nõukogude armee sünnipäev — 23. veebruar — on kõigi kodumaakaitsjate aupäev. Tore on vaadata sõjamehi paraadil!

II

Kasutada vestluse näitlikustamiseks pilte sõjameeste elust, sõjariistadest ja -masinatest ning Suure Isamaasõja kangelastest. Organiseerida kohtumine sõjameestega.

III

Kodumaa kaitsmine on iga inimese aukohus. Tänu vapralt Nõukogude Armeele võime rahulikult koolis käia, töötada ja elada. Meie armee ei ihalda võõraid maid ja varasid. Ta ainult kaitseb meie maad ja rahu kogu maailmas.

Kodu.

I

Peale eluruumi on meil kodus veel mitmesuguseid kõrvalruume ja panipaiku. Nimetame neid. (Puukuur, kelder, pööning, saun, laut, ait.) Õues on kaev ja aia taga tiik.

P u u k u u r. Sinna toob isa küttepuud, laob riita, lõhub halud peenemaks. Meie paneme pliidipuud riita, toome kööki. Kivisüsi, põlevkivi, turvas, gaas. Põlevkivi leidub Eesti NSV-s, kivisütt saame teistest liiduvabariikidest.

K e l d e r on maja all või õues. Kitsas trepp. Salved kartulite ja muu juurvilja tarvis. Porgandid kastis liiva sees. Kapsa- ja kurgitünn. Mahlapudelid ja moosipurgid. Suvel hoiab ema keldris piima. Suvel on kelder jahe, talvel soe. Sügisel pannakse kõik salved, riulid, kastid, tünnid täis. Käime mõnikord keldrist kartuleid, porgandeid... toomas. Tänapäeval hakkab keldri aset täitma külmutuskapp.

P ö ö n i n g u l e pääseb treppi või redelit mööda. Lastel pole pööningule asja. Ema kuivatab talvel siin pesu. Pööningul ei tohi olla koli — tuletõrjujad ei luba. Mis pärast?

L a u t, a i t, s a u n. Kes elavad laudas? Aitan emal loomi talitada. Söödan kanu, viin lambale küünist heina, kitkun suvel seale rohtu. Loomad on nii kenad ja naljakad, eriti talled, põrsad, vasikad. Milleks on ait ja saun?

K a e v. Pumpame vett. Lahtiste raketega kaevud on ohtlikud. Lapsed ei tohi vee järele minna, võivad üle ääre sügavasse, sügavasse kaevu kukkuda. Sealt enam välja ei saa. Ka tiigi ääres peab ettevaatlik olema. Suvel on mõnus tiigi ääres käsi ja jalgu pesta... vesi on soe. Tiigis elavad konnad, mõnes suuremas ja sügavamas tiigis kalad. Tiigi ääres kasvab suur pajupõõsas. Sel on pikad, peened, painduvad vitsad. Vanaisa punub neist korve. See pole harilik paju, vaid vitspaju.

II

Teema on mõeldud kodu mõiste avardamiseks. Laste fantaasia on leidnud kõigil aegadel tänulikku ainet just hämaratest, vähekasutatavatest kõrvalruumidest ja panipaikadest. Laste hirm on tihti seotud just keldri, pööningu, sauna, kaevu ja tiigiga. Kodu — see pole mitte ainult elukorter, vaid kõik, mis asub õues, õue taga, meie eluruumi läheduses. Meil tuleb selgitada kõrvalruumide jm. otstarvet ja liita see kodu mõistesse. Kus asub linnalaste saun? Kuidas linnarahvas vett saab?

III

Eluruumid. Kõrvalruumid. Keldris hoitakse aiasaadusi. Pööningul kuivatab ema talvel pesu. Puukuuris asub küttetagavara. Laudas elavad koduloomad. Aidas hoitakse teri ning jahu. Sügavast kaevust saadakse puhast ja karastavat joogivett. Tiigivett läheb tarvis loomadele jookiks, aia kastmiseks ja pesu pesemiseks. Linnas saadakse vett veevärgist.

Emakene, hellakene!

I

a) Ema on igale lapsele armas. Mispärast? (Ei unusta kunagi last, võtab sülle, võtab endaga kaasa, annab maitstva pala, õmbleb ilusa põlle, kleidi, toob ilusa patsipaela, peseb, triigib, parandab, kammib juuksed, seob patsi, peseb saunas, mängib, kõneleb, vastab küsimustele...) Ema aitab ka koolilastel paberi raamatule ja vihikuile ümber panna, juhatab koolitöös, aitab kooliasju korras hoida, pakib võileiva, ootab koolist koju... Kui laps on haige, siis hoolitseb ema ta eest kõige rohkem. Emal on laste jaoks alati aega. Ometi on emal kodus kõige rohkem tööd.

Mida teeb ema kodus? Kuidas võime ema tööd kodus vähendada ja kergendada? Mida võime teha toas, köögis, õues, aias, loomalaudas? Kui oleme koolis paha teinud, halbu hindeid saanud, siis on ema kurb. Mõnikord isegi nutab. Inimene, kes palju kurvastab, jääb kergesti haigeks. Ma ei taha, et ema minu pärast haigeks jääks!

b) 8. märts on kõigi emade ja naiste pidupäev. Sel päeval tänatakse ja austatakse neid, antakse kingitusi. Emale kingituse ostmiseks tuleb isaga nõu pidada. Kõige parem on asetada salaja ema voodi ette lauale lilled. Kui ta ärkab ja lilled leiab, siis on tal heameel. Siis anname emale kingitused ja ütleme: «Soovin sulle, emakene, palju õnne!» Kingitus ei pruugi olla hinnaline, peaasi, et ta tuleb südamest. Kõige rohkem rõõmustab ema kaardi üle, mille joonistan ise, millele kirjutan õnnesoovi ja allkirja. Ema lubas selle kogu eluaja alles hoida.

II

Käesoleva teema käsitlust peab kandma tugev emotsionaalne tundetoon. Soovitav on sobivate luuletuste kasutamine, dramatiseeringud, õnnesoovikaartide valmistamine, külaskäik haige õpetaja juurde jne.

III

Ema on kõige armsam. Lapse kohus on ema tänada kõige hea eest. Kõige paremaks tänuks on emale hea laps ise.

Liiklemine.

I

a) Sõidukid: auto, mootorratas, jalgratas, rong, paat, laev, lennuk. Kuhu sõitsid autoga, rongiga, laevaga...? Tahame rongiga... sõita. Tuleb minna raudteejaama.

Sõiduplaan. Piletikassa, pileti ostmine lapsele ja täiskasvanule. Vedur, vagunid. Punase mütsiga mees jaamas. Vile! Vagunisaatja juhib meid vagunisse. Kirjeldame vagunit. Rong hakkab liikuma. Algul aeglaselt, siis ikka kiiremini. Telefonipostid aknast vaadates. Reisirong, kaubarong. Mida veetakse kaubarongis? Mitmesugused vagunid: reisijaile magamisvagunid, kaubaveoks platvormid, tsisternid, jäävagunid. Kaubarongi pikkus. Laia- ja kitsarööpmeline raudtee.

b) Sõidu- ja veoautod. Mida veetakse autodega? Kooli toodi küttepuid, naaber kolis mujale elama (majakraam pandi veoautole), kruusa toodi meie õue... Rong ei pääse

igale poole — pole rauast roobastega teed. Auto pääseb igale poole, kus maapind on kõva. Tõkkepuud, valgusfoorid, valged jooned risti üle tänava. Kumba kätt liikuda?

Autod on inimeste teenistuses: sanitaarauto, leivaauto, piimaauto, tuletõrje-auto, tänavakastja, tänavapühkija, omnibuss, trollibuss, takso. Maantee, raudtee, veeteed, õhutee. Maa-alune raudtee — metroo.

Kuidas käituda tänaval, omnibussis, trammis, rongis?

II

Enne selle teema juurde asumist on soovitatav korraldada õppekäik raudteejaama. Jälgida koormaga autosid. Raudteejaamas vaadelda kõike seda, millele on eespool teema sisu lahtimõtestamisel vihjatud. Kasutada pilte liiklemisvahenditest. Kui lapsi saab viia sadamasse, laevale, lennujaama, vaadelda mitmesuguseid liiklusvahendeid. Õppekäigud muudavad töö elavamaks ja sisukamaks.

Tegelikult ei suuda me ühe nädala jooksul kogu selle materjaliga tutvuda. Elu lihtsalt ei paku sageli kõiki neid momente vaatlemiseks. Selleks avaneb häid võimalusi edaspidistel nädalatel, mil jälle liigume väljas. Meie tänavatel ja maanteedel üha tihenev liiklemine esitab lastele järjest uusi tähelepanekuid ja küsimusi. Sellepärast on tarvis seda teemat seoses liiklemiskorraldustega pidevalt päevakorras hoida ning igakord uusi momente rõhutada.

III

Inimeste teenistuses on igasugused sõidukid. Sõidukite abil pääsime hõlpsasti kodust kaugele ja koju tagasi. Tänu sõidukitele on võimalik tarvilikku kaupa alati juurde tuua.

Kevad.

I

On ilmunud esimesed kevadekuulutajad — urvad puude ja põõsaste küljes (paju, lepp, sarapuu). Vaatleme neid. On nad õied või arenevad neist lehed? Rukkioras hakkab varsti haljendama. Sellest kasvab leivavili.

Vilus on veel lund. Tiigil on jääkate, kuid jää peale on ilmunud vesi: jää hakkab «uppuma». Jõesängis on palju

vett. Kust see vesi tuli? Jää on jões liikuma hakanud. Suurvee ajal on jões palju kalu. Nad on merest vastu vett üles tulnud. Parvetajad valmistuvad palke vette veere-tama. Mida tehakse praegu kolhoosis? Kes sulatab lume, meelitab pungad puhkema, kutsub laululinnud tagasi...? (See on päikese töö.) Päikese tööpäev on juba üsna pikk. Hommikul on päike üsna vara üleval ja õhtul ei lähe ta ka enam nii ruttu metsa taha magama.

II

Korraldada õppekäik, vaadelda urbi puude, põõsaste küljes, rukkipõldu, jääkatet tiigil, jõel ning seal toimunud muudatusi (lahtine vesi); kuidas suurvesi ujutab üle heinamaad, tungib üle teede, purustab tõkked? kus on veel lumehangi? Tuua klassi kaasa esimesi kevadekuulutajaid ja võrrelda neid kooli elavnurgas puhkenud punga-dega. Seletada, miks kooli elavnurgas on kevad kauge-male arenenud kui väljas looduses.

Esimesed kevadised õppekäigud toovad lastele palju rõõmu. Nende fantaasia leiab arenevast kevadest rohkesti toitu. Kevadist vete voolamist ja jää lagunemist on või-malik mitmesugustes tingimustes jälgida. Eriti haarav on see muidugi jõgede ja laiade luhtade ääres. Hoiatada lapsi liigjulguse eest (jäätükil sõitmine). Vaadelda esi-meste idude paisumist kulu all.

III

Talv on kadumas. Üksnes jää veekogudel ja lumelai-gud päikesest varjatud kohtades tuletavad meelde möödu-nud talve. Esimesed kevadekuulutajad — pajuurvad — on väljas. Päevad muutuvad järjest pikemaks.

Kevad.

I

a) Kuldnokad ja lõokesed on oma pikalt reisilt meile tagasi jõudmas. Talve saatsid nad mööda kaugel soojal lõunamaal, kus oli küllalt toitu. Aga igal kevadel rutta-vad nad tagasi kodumaale, otsivad üles oma pesad, paran-

davad neid või ehitavad hoopis uued ning hakkavad muna ja poegi hauduma.

Kuldnokk. Kollased jalad ja nokk, suled sätendavad. Muneb 6—7 taevassinist muna. Mai keskel on pojad juba pesas. Siis on isal-omal tööd! Tubli laulumees, aimab järele ka teiste lindude laulu. Kasulik lind: korjab aiast suve jooksul väga palju tiguseid, tõuke, sitikaid, kes kõik teevad aedviljale kahju. Kuldnokale puuri ehitamine on noorte kohus.

Lõokest on hoopis raskem märgata kui kuldnokka, aga teda võib kuulda: ta lõõritab kõrgel õhus. Pesa on tal põllupeenral kulu ja rohukõrte vahele peidetud. Muneb 4—5 valget muna, millel hallikas-pruunid plekid. Pesa on vooderdatud pehmete sulgedega. Sööb tõuke, röövikuid, teri, seemneid. Vaenlased: kull, vares, hulkuvad kassid, siil ja halvad lapsed.

Leevike ja tihane ei käi enam meie toidulaual. Nad on metsas pesa ehitamas. Seal on nüüd toitu juba küllalt.

II

Kuldnoka ja lõokesega tutvumisel kasutada vaatlusi looduses, topiseid, pilte. Kooli õppevahendite kogusse tuleb muretseda linnupesa. Juhtida tähelepanu sellele, kes lendavad nüüd veel toidulauale.

III

Kuldnokk ja lõoke kuulutavad täiel häälel kevade tulekut. Juba teevadki nad pesa. Kuldnokk valis õpilaste valmistatud uue pesakasti. Lõoke uurib põllupeenral rohukõrtest ja kulust varjatud kohti. Linde ei või tülitada! Linnupesi ei tohi lõhkuda! Mida rohkem elab koduümbruses laululinde, seda rikkalikum on sügisene saak koduaias. Pealegi on nende laulu kaunis kuulata ja nende elu huvitav jälgida.

Kevad.

I

a) Aias, põllul, metsas, niidul leiame juba esimesi kevadlilli. Põõsaste all õitseb sinilill. Niisketes kohtades (leppade all) on valgete või kollaste õitega ülsed. Paise-

leht õitseb põllupeenral ja kraavikallastel, ta on väga sarnane võilillele. Nurmel ja niidul õitsevad veel nurmenukk, varsakabi, pääsusilm, kullerkupp...; aias: lumikelluke, kuldtäht, võõrasema, siniliilia...

Võtame mõne kevadlille juurega üles. Maa sees on tal jäme juurikas, sibul. Selles sibulas on tema toidutagavara. Orav kogus toiduvarud oma toidukambrisse, lumikelluke aga sibulasse, et kevadel seda tarvitada. Kõikidel varakevadistel lilledel on tagavarad juurikasse või sibulasse kogutud, et varakevadel oleks võtta.

b) Puudel hakkavad õiepungad paisuma. Õitsevad paju, lepp, sarapuu, kask, vaher, mänd, kuusk..., neil sumisevad mesilased. Õied on värvilised, paistavad kergesti silma. Nende lõhn on meeldiv.

Võtame kaasa ainult nii palju, kui meile vaja läheb. Viime metsast mõned puuksad kooli ja paneme seal vette.

II

Kevadlilledega tutvumiseks on vaja minna metsa, niidule, põllule, kooliaeda. Peame meeles, kust leidsime üla-seid, sinililli... Vaatleme kevadlilledede maa-alust osa — sibulat, juurikat. Lõhn. Joonistame õisi.

III

Esimesed kevadlilled: ülane, sinilill, nurmenukk, lumikelluke... Tunda neid teiste hulgast. Õied on silmapaistvad, kaunikujulised. Paljudel õitel on meeldiv lõhn. Kevadlilled korjasid juba sügisel vajaliku toiduvaru varakevadiseks õitsemiseks.

Lenini sünnipäev.

I

Varsti on Lenini sünnipäev. Lenin on meie riigi — esimese tööliste riigi — looja ning juht. Ta töötas ja võitles kogu elu kõigi tööinimeste õnne eest.

Lenin õppis väga hästi ja oli hea, abivalmis kaaslane. Õed, vennad ning kaasõpilased armastasid ja austasid teda.

Lenin oli aus ja õiglane ega sallinud ülekohut. Ta võit-

les ülekohtu ja vaesuse vastu, mille all töörahvas kannatas. Tsaarivalitsus vangistas ta mitmel korral ja saatis kaugele Siberisse. Kuid Lenin tuli sealtki tagasi. Ta sai töörahva juhiks ja nende riigi loojaks.

Mida olete kuulnud Leninist? Kus meie linnas asub Lenini mälestussammas, väljak, tänav?

Leninit armastab kogu maailma töörahvas. Ta on meile kõigile suureks eeskujuks.

Peame meeles: Lenin sündis 22. aprillil 1870. aastal.

II

Lastele tuleb selle teema puhul jutustada episoode Lenini elust. Allikatena võib kasutada II klassi lugemikku, raamatut «Omaste mälestusi V. I. Leninist», ajakirjades ilmunud jutustusi jne. Koostada pildileht Lenini elust, kasutada seda vestlustes. Sobivaid pilte on ilmunud rohkesti ajakirjades ja postkaartidena. Maalida laste ette pilt Leninist kui suurest võitlejast, töötajate hea käekäigu eest hoolitsejast ja laste sõbrast.

III

Leninit armastavad kogu maailma töötajad. Lenin pühendas kogu oma elu võitlusele töörahva õnne eest. Lenini õpetuse järgi juhitakse ka praegu meie riiki ja korraldatakse elu. Lenini sünnipäev on 22. aprillil. Lenini sünnist on möödunud 90 aastat.

Maipühad.

I

a) Iga nädalaga muutub päev pikemaks. Mida kõike teeb päike selle pika päeva jooksul. Hommikul äratab linnud laulma, inimesed tööle, lapsed kooli minema, lilled õisi avama, tuule puhuma, mesilased mett korjama; kuivatavad kaste, kutsuvad liblikad lendama, soojendavad maad, soojendavad tiigis vee... Õhtuks väsib päike ära ja vajub metsa taha magama. Linnud vaikivad. Lilled peidavad õied. Mesilane ei lenda enam välja. Kõik lähevad magama. Saabub öö.

Maikuu on kevadepäev. Päriskevad algab maipühadega.

Päike on nüüd lõplikult jagu saanud pikkadest öödest ja karmist külmast.

b) Kevadepäev esimene päev on kogu maailma tööliste pidupäev. 1. mail tulevad töölised tänavatele. Korraldatakse rongkäike lippude ja muusikaga. Sõdurid sammuvad sirgetes ridades marsihelide saatel paraadile. Laulatakse, soovitakse üksteisele õnne. 1. mail on palju pidusid, kus ka lapsed laulavad, tantsivad, loevad ja mängivad. Koolis on maiaktus. Ka meil tuleb esineda maiaktusel. Kuidas kaunistada klass 1. maiks?

1. mai on kogu maailma töötava rahva pidupäev. Nendes maades, kus ei ole tööliste valitsust, püütakse 1. mai pühitsemist takistada. Meie kodumaal on maipühad kõigile rõõmupäevadeks.

II

Maipäevadeks klassi kaunistamine ja ettekannete viimistlemine.

III

Kevad puhkeb õitsele maikuus. 1. mai on töötajate pidupäev kogu maailmas. 1. mai pühitsemine äratab lootusi, et varsti saabub tõeline kevad ka kogu maailma töötavatele inimestele.

Kevadisi töid aias.

I

Mida teeme kevadel aias? Kaevamine labidaga. Mida teeme aias rehaga? Mulla tasandamine, umbrohujuurte riisumine. Herneste, ubade, porgandite, peetide külvimine. Külvivagu, seemne katmine mullaga. Istutamine. Istutusaugu tegemine pulgaga (muld surutakse juurte ümber). Kastmine.

Tööd lillepeenral. Püsilillede peenral mulla kobestamine. Missugused lilled juba õitsevad aias? Missugustel lilledel on õienupud üsna suured?

Mida on viljapuuaias juba tehtud? (Kõrvaldatud kuivi oksid, harvendatud.) Puud on lubjatud valgeks. Miks? Ussitanud õun on viljapuuaias vaenlase töö. Linnud aitavad inimestel viljapuuaias vaenlastest puhastada. Aiatööriistu: labidas, reha, hark, kõblas, kastekann, aiakäärid.

II

Materjali käsitlemine toimub kooliaias praktilise töö ja vaatluste käigus. Lapsed tahavad väga kaevata, rehitseda, külvata, istutada, umbrohujuuri korjata. Tuleb anda neile juhatusi praktiliseks tööks ja nõuda töö korralikku tege- mist. Õpetaja näitab töövõtteid, õpilased teevad ükshaaval või paarikaupa kõikide silma all mulla kaevamise ja tasandamise «eksami». Tööd arvustatakse ja hinnatakse. Külvamiseks jagada igaühele mõni hernetera. Igaüks paneb oma käega hernetera külvivakku. Selle juurde lipik pealkirjaga *Aedhernes. Porgandi, tilli, peterselli, herneste külv 20. aprillil I klassi õpilastelt*. Õpilastega tuleb õppeaasta lõpuni tihti kooliaias käia. Lühikeste õppekäikude ajal märkame muudatusi, mis iga päevaga aias toimuvad. Nende jälgimiseks võib õpilastele anda erinevaid üles- andeid: ühed jälgivad õunapuude pungade arenemist, tei- sed kirsipuid, kolmandad tulbipeenart jne. Klassi lauale asetame vihiku, milles iga päeva jaoks varume lehekülje. Sinna kirjutab igaüks, mida ta kooliaias uut märkas. Vihiku pealkirjaks — *Kevad kooliaias*. Kirjutamine on vabatahtlik. Muidugi tuleb passiivseid õpilasi ergutada ning vaatlemisel ja selle ülesmärkimisel aidata.

III

Eesmärgiks on lihtsate praktiliste oskuste andmine tööks ja süstemaatilistele (pidevatele) vaatlustele harju- tamine.

Kevadisi töid põllul.

I

a) Kolhoospõllul müriseb traktor: künnab, randaalib, külvab. Mõnikord on mitu tööriista traktori taga. Ei hobusemees jõua traktoristiga võistelda! Jälgime töötavat traktorit. Mis on siin kõige huvitavam?

Seemnevili tuuakse auto või hobusega aidast kottides põllule. Külvatakse kaera, otra, suvinisu, hernest, maisi, lina. Külvimasin. Külvatakse ka käsitsi: külimitust visa- takse terad peoga laiali. Seeme aetakse mulla sisse. Kui- das?

Põllutööriistad on: adrad, äkked, vedruäkked, rullid,

libistajad. Milleks kasutatakse igaüht neist? Mitu saha on traktoriadral? Otsustage nüüd: kumb töötab kiiremini, kas traktoriader või hobuader? Hobused väsivad, traktor mitte. Millega traktorit «toidetakse»?

Kartulinurmel. Vaod. Seemnekartul (idud küljes). Suured kartulid lõigatakse pooleks. Kartuleid pannakse käsitsi ja masinaga. Kolhoosnikutel on nüüd kibekiired tööpäevad. Vanasõna ütleb: «Kuidas külv, nõnda lõikus.»

b) Kõikjal kõlab linnulaulu. Kevad on täies hoos. Kõrgel põllu kohal lõõritab lõoke; ta on otsekui täpik kõrgel, kõrgel sinitaevas. Kuldnokad otsivad usse ja tõuke otse kündja tagant. Põllupeenrad on rohelised. Lilli on rohkesti. Lendlevad mesilased, liblikad, lepatriinu... Kes on näinud pääsukest, kuulnud kägu, ööbikut? Vanarahvas ütleb: «Lõoke toob lõunasooja, pääsuke toob päevasooja, ööbik toob öösooja.» Mida tahetakse sellega öelda?

II

Kujutlused kevadistest töödest põldudel saavad selgemaks õppekäikude abil. On tarvis jälgida töötavat traktorit, vaadelda põllutööriistu ja juhtida tähelepanu nende kooskõlastatud tegevusele maaharimisel (sahk keerab mulla pahupidi, randaali taldrikud lõikavad oma teravate servadega mättad ja mullakamakad puruks, külvimasin rehitseb seemnele mulla peale jne.).

III

Kes kevadel ei külva, sel pole sügisel midagi lõigata. Rikkalikule saagile pannakse alus kevadel. Kolhoosipõldudel on inimestel abiks rohkesti mitmesuguseid põllutöomasinaid ja -riistu. Kust need tulevad? Tunda tähtsaimaid neist.

Samal teemal võiks linnatingimustes järgmine sisuline lahendus olla.

a) Tänavatelt koristatakse talvejäänused. Liiguvad tänavapuhastamise masinad. Kuidas need töötavad? Puhastatakse õuesid. Tänavate pesemine — tankmasin piserdab vett, voolikutest juhitakse vett kõnniteede pesemiseks. Puhtad tänavad tõendavad, et linnainimesed peavad lugu korrast ja puhtusest. Prügikastid tänavatel. Sageli pilluvad just lapsed jäätise ümbert paberid tänavale!

b) Haljasalade korrastamine. Veetakse mulda, kaevatakse, istutatakse puid, põõsaid, lilli. Kus seda tehakse? Kes seda teeb? Kust saadakse niipalju taimi? Missuguseid lilli istutatakse? Missugust mulda vajavad lilled? Kuidas lillepeenrad kujundatakse? Parkide puhastamine. Tarade ja pinkide korrastamine.

c) Missugune elu on nüüd parkides? Puud ja põõsad on rohelised. Kes elavad lehestikus? Kust on linnud, liblikad ja mitmesugused putukad välja ilmunud? Nende talvine asukoht? Miks ei või pargi murul joosta ja hullata?

Suvesse!

I

Varsti lõpeb koolitöö ja algab suvepuhkus. Mida kõike me oleme õppinud selle aasta jooksul I klassis? Pärast koolitunnistuse kättesaamist olete juba II klassi õpilased. Mida suvevaheajal ette võtta?

Puhata koolitööst ja koguda jõudu uueks õppeaastaks. Selleks mängud vabas looduses, jalutamine, jooksmine, suplemine... Mängimisel ära väsita end liigselt, päikese käes ära ole kaua, higisena ära joo külma vett; suplema tuleb minna teistega koos ja paluda keegi täiskasvanutest kaasa; söö rohkesti värsked ja küpsed marju ning aiasaadusi. Ära unusta puhtuse pidamist! Kui neid nõudeid täidate, siis kosute hästi ja sirgute suuremaks.

Väga kasulik on suvel ka jõukohase töö tegemine: kitumine aias, küülikutele toidu korjamine ja nende eest hoolitsemine, ema ja isa abistamine. Maal on isal ja emal suvel palju tööd. Laste kohus on kodu korrashoidmine ja loomade järele valvamine. Ärge unustage küllastamast ka kooliaeda! Siingi on teile mõnikord tööd, nagu kummeliõite korjamine, marjade noppimine jne.

Kui marjad on valminud, lähete metsa maasikale, vaarikale ja mustikale. Korjake enda jaoks talvevaru!

Suve jooksul sõidate mõneks ajaks kodust ära kas vanaema, vanaisa, tädi või onu poole kolhoosi või teise linna. Näete palju huvitavat. Mõned lähevad pioneerilaagrisse. Ärge päriselt unustage ka raamatuid! Vihmasel päeval on nii hea lugeda juturaamatut, kirjutada, arvutada, joonistada või mõni ilus luuletus pähe õppida.

3. II ÕPPEAASTA.

Koolis.

I

a) Kevadel lõpetasime I klassi, nüüd oleme juba II klassi õpilased. I klassi õpilased ei tea paljutki, mis meil on juba teada. Õpetame ja juhatame neid, sest ka meid õpetasid mullu vanemate klasside õpilased. Mis on koolis vahepeal muutunud, mis on uut? (Klassis on uusi õpilasi.) Vaatleme uusi õpikuid ja paneme neile kattepaberi ümber. Pingid on värvitud ilusaks, seinad valgendatud; ukсед, aknad, paneelid, põrandad — kõik on puhtad ja ilusad. Kuidas hoida kooli vara nii, et see kevadeni jääks niisama puhtaks ja nägusaks? Mis on uut spordiväljakul, kooliaias, kooliõues, küülikufarmis? Riik, kodukolhoos, sovhoos ei ole keelanud raha ega abi, et õppimine meeldivaks teha. Aitäh nendele!

b) Püüame uuel õppeaastal nägusas klassis ka ise paremad olla. Missugune on korralik õpilane? (Käitumisreeglite meeldetuletamine.) Mida nõuab meilt kooli sisekorra eeskiri? Õpilastunnistus. Koolivorm. Puhas taskurätt. Korrapidajate kohustused. Puhas õhk klassis. (Suletud toas muutub õhk umbseks; pea hakkab valutama, tekib unisus, kaob söögiisu.)

c) Koolitee pikkus sammudes ja meetrites, kilomeetrites. Kilomeetripõst. Maantee, teerada, sild, purre, teeviit. Kuidas keegi kooli tuleb ja koolist koju läheb? (Jalgsi, omnibussiga, jalgrattaga, hobusega . . .) Õpilaste kogunemiskoht omnibussi liinidel. Liiklemine teel.

II

Käsitluse lähtekohaks on klassiruum, kooli mööbel ja kogu koolimaja, mis on suve jooksul korrastatud ja nägusama ning pidulikuma ilme saanud. Vestelda selle üle,

kes on selleks vaeva näinud. Näidata kogu meie rahva hoolitsust laste eest. Selgitada lastele klassiruumi ja kogu kooli vara hoidmise tähtsust.

III

Olen ... kooli II klassi õpilane. Oleme tänulikud kõigile, kes on suve jooksul meie koolimaja kauniks muutnud. Lubame hoida ning korrastada kooliruumi ja -vara. Anname kevadel ruumid üle puhtaina, nagu me sügisel vastu võtsime.

Minu koduni on koolist ... kilomeetrit (... sammu). Tulen kooli jalgsi, omnibussiga, jalgrattaga ... Jälgin kooliteel liiklusreegleid. Käitun korralikult.

Kuidas möödus suvi.

I

a) Pikk suvine päev. Päike tõuseb suvel kell ..., loojub kell ... Võrrelge suvist päeva talvise päevaga. Talvel on külm, suvel palav. Kõige palavam on lõuna ajal. Palavaga käisime jões (järves, mererannas) suplemas. Kes ei oska ujuda, see sulistab madalas vees. Õppisime ujumist kummikoti, kõrkjakimbu abil. Vette minnes on vaja meeles pidada: külmas vees ei tohi kaua olla, üksinda ei tohi vette minna, higise keha või täie kõhuga ei tohi ujuma minna, ujudes hoiduda kalda lähedale. Veesõda. Vee alla sukeldumine. Päevitamine. Pea meeles: üleliia päevitada ei ole tervisele kasulik (kõrvetab naha).

b) Käisime kalal. Kalapüügiriistad: õng, und, spinning jt., kalakott. Kalad: haug, ahven, latikas, luts, säinas ... Kuidas püütakse kalu?

c) Pioneerilaagris. Laagrilipp, lõke, mängud, võistlused, ekskursioonid, naljad. Laagris on lõbus olla.

d) Marjul. Esimesed küpsed marjad (maasikad). Kust need leidsime? Kus kasvasid mustikad, vaarikad, pohlad? Mida valmistatakse marjadest talveks? Kui palju korjasid sina? Kui palju ema, õde?

Seeni korjamas: kukeseen, pilvik, puravik ... kärbseeseen. Korjatakse ainult söödavaid seeni. Leidsime metsas linnupesa. Kus ta oli? Palaval keskpäeval nägime ussi (soojendas end päikesepaistel). See oli mürgine rästik.

Metsa ei minda palja jalu. Äike. Mis on välk? Mida teha äikese ajal? Vikerkaar.

e) Suvel töö juures: heinal, rukkilõikusel . . . Rohi niidetakse vikatiga, niidumasinaga. Niitjad on üksteise järel reas. Vikatit teritatakse luisuga (luiskamine) lik-lak, lik-lak. Niidetud rohi kuivab päikese käes. Loovõtmise reha või hobureha (looreha) abil. Kuiv hein tõstetakse saadudesse. Saod veetakse küüni või kuhjaaseme juurde. Mida lapsed said teha heinaliste abistamiseks? Mida tegite rukkilõikusel? Kuidas aitasite suvel vanemaid (rohimine aias, tubade koristamine jne.).

II

Vaadelda kalu ja kalapüügiriistu kas loomulikult kujul või piltidelt. Õppida eraldama metsamarju üksteisest. Tunda kukeseent, pilvikut, puravikku, kärbseseent. Tuua klassi linnupesa ja uss (rästik preparaadina). Pilte heinateost, rukkilõikusest, suvistest mängudest, lõbudest, mitmesugustest töödest.

III

Suvevaheajal suplesin ja püüdsin õnega kalu. Sain ainult mõne ahvena. Kalameestel oli võrgus latikaid, lutse, säinaid ja hauged.

Metsast korjasin maasikaid, vaarikaid, mustikaid, kukeseeni, pilvikuid ja puravikke. Nägin metsas rästikut.

Tegin ka tööd. Kitkusin aias umbrohtu. Hoolitsesin küülikute eest. Olin heinal ja rukkilõikusel.

Aed sügisel.

I

a) Kõögiviljaaias. Kapsad, kaalikad, porgandid, peedid, herned, oad, kurgid, kõrvitsad, sibulad, küüslaugud, tomatid . . . Mõnel kõögiviljal kasvab söödav osa maa sees (kaalikas, porgand, peet, sibul, küüslauk), mõnel maa peal varre otsas või küljes (herned, oad, kurgid, kõrvitsad, tomatid, kapsad). Kuidas kasutatakse kõögivilju? Süüakse toorelt, keedetakse, küpsetatakse, hapendatakse. Kaalikast, porgandist, kapsast, hernest, oast keedab ema maitsvaid suppe. Peeti ja kõrvitsat tarvitatakse koos äädikaga

salatiks. Maitsev on värske kurk, kuid talveks säilitatakse kurk hapendatuna, samuti kapsas. Tomat kõlbab siis, kui ta on täiesti punaseks läinud. (Varre otsast võetud roheline tomat läheb ka toas aknalaua punaseks.) Sibulat ja küüslauku lisatakse toitudele maitseainena. Nad on tervele väga kasulikud ka toorelt süües. («Sibul läheb silma».) Kuidas köögivilju säilitatakse?

b) Kapsapea, hernekaun. Missugused köögiviljad kandid suvel õisi? (Hernes, uba, kurk, kõrvits, tomat.) Õiest areneb vili. Viljas asuvad seemned. Kui kurgi, tomati või kõrvitsa katki lõikame, leiame seemne. Leiame mõne taime juure, varre, lehe, vilja, seemne ja vaatleme neid.

Marjaaiast on marjad juba korjatud. Õunapuude otsas on veel õunu (sügis- ja taliõunad). Mille poolest erinevad puud põõsastest?

c) Kooli küülikufarmiga tutvumine ja hooldustööd farmis. Mida küülikud söövad? nende toidurežiim.

II

Käsitlus olgu rajatud rohkele vaatlusmaterjalile. Teema esimese osa puhul tuua klassi köögivilju. Teise osa puhul võib samuti klassis korraldada vaatlusi. Kuna septembris toimub kooliaias saagi koristamine, siis avaneb mitmesuguseid võimalusi ka aias viibimiseks. Õpetaja kasutagu neid ära taimede vaatlemiseks looduslikes tingimustes.

III

Kokkuvõte. Söödav osa kasvab maa sees kaalikal jne. Kartulil sööme mugulaid, tomatil, kurgil — vilja, hernel, oal — seemneid, kapsal, petersellil, salatil — lehti ja varsi. Köögivilju säilitame keldris. Taimel on juur (sibul), vars, lehed, õied, viljad, seemned.

Sügisloodus.

I

a) Missugustel puudel varisevad sügisel lehed? Okaspuudel jäävad okkad külge — need on igihaljad (okaste iga on 4—7 aastat). Kogume mitmesuguste puude lehti. Iga lehe kleebime eri paberilehele, puu nime kirjutame

juurde. Lehed riisutakse pargis kokku ja viiakse loomadele allapanuks või kompostihunnikusse. Metsas kõdunevad nad pikkamisi. Varisenud lehed kaitsevad puu juuri, samuti nende alla pugunud «kaasüürilisi» — putukaid, mardikaid, väikesi loomakesi — talvel külma eest. Mets on sügisel niiske. Kõik on vaikne, ei kuule linnulaulu.

b) Missugused linnud on ära lennanud? Kuhu nad lendasid? (Kaugele lõunasse, «Ikka, ikka lõuna poole...») Linnud võivad lennata puhkamata kuni 500—600 km, kiirusega 100—200 km tunnis. Külma ja toidupuudus sunnivad otsima talveks uut eluaset. Kevadel kutsuvad loomusund neid sünnipaika tagasi.

c) Ilmavaatluste organiseerimine. Märkida andmed pilvituse ja sademete kohta iga päev klassi vaatlustabelisse ja oma koduloo vihikusse.

PILVITUS JA SADEMED

Kuupäev	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
Pilvitus																
Sademed																

Kokkuvõtteks. Selgeid päevi oli...; pilves... päeva. Vihma sadas... korda; lund... korda.

Pilvitus ja vihm märkida nagu I klassis. Lume märkimiseks kasutada märki *.

II

Käsitlus võib toimuda klassis, kui puudub aeg õppekäigu korraldamiseks. Puulehtede kollektsiooni koostamine teha iseseisva tööna. Klassis vaatlemiseks on vajalikud mitmesugused puulehed ja -oksad. Okaspuude oksid klassi kaasa tuua. Pilvitusest ja sademetest teha kokkuvõtted iga kahe nädala järel.

III

Lehtpuud ja okaspuud (igihaljad) märkida tabelina vihikusse. Talveks lendavad meilt ära... Linnud võivad lennata 100—200 km tunnis ja puhkamata kuni 500—600 km järjest.

Põld stügisel.

I

a) Rukis koristati varakult. Mispärast rukis valmis enne teisi teravilju? Rukis on kaheaastane taim: külvatakse ühel aastal, kasvab, valmib ja lõigatakse teisel aastal. Praegu on rukis juba külvatud ja rukkioras haljendab nurmel. Orased jäävad talveks lume alla ja hakkavad kevadel pärast maa sulamist kohe kasvama. Ka talinisu on kaheaastane taim. Kesa harimine (sõnnikuvedu, mineeraalväetis; traktor kündis, randaalis, külvas). Kolhoosi- ja sovhoosinurmel haritakse maa masinatega. Kesapõld. Rukis — meie tähtsaim leivavili.

b) Suvivilja koristamine. Missuguseid masinaid kasutatakse? Kuidas koristati vanasti? Masinad on muutnud raske põllutöö kergemaks. Põllutööbrigaadi juhib brigadir. Kes töötavad brigaadides? (Kombainer, põhukogujad, viljavedajad autol, aidamees; niitjad hobumasinal, rõugutegijad, riisujad; viljapeksumasina juures vilja juurdevedajad, allalaskjad, põhuvõtjad, aganavõtjad, traktorist või motorist.) Brigaad on kollektiiv.

c) Linanurmel. Linakitkumine ja kupardamine käsitsi ja masinatega. Linakiud ja -seeme. Linakiu kättesaamiseks on tarvis palju tööd (linavarte laotamine pärast leotamist, ülesvõtmine, kuivatamine, linaluu murdmine, ropsimine). Masinad aitavad siingi.

d) Kartulinurmel. Mugulad küntakse vaost välja. Kartulivõtmise-masin pillub mugulad mulla peale. Muudkui korja korvi! On ka niisuguseid masinaid, mis korjavad kartulid ise üles. Mugulad (suured, väikesed, ümmargused, piklikud, valged, roosad, sinised, kollased...). Kolhoosis kallatakse mugulad kastidesse ja õhtul ütleb brigadir, kes kõige virgemini korjas (ta luges ära, mitu kasti igaüks täis korjas). Kes korjas rohkem, saab ka suurema tasu. Kuidas töö, nõnda palk. Kartulite vedamine panipaikadesse (keldrid, koopad või kuhilad nurmel).

II

Vajalik on õppekäik viljakoristajate ja kartulivõtjate juurde. Õppekäik võib toimuda ka varem, enne teema käsitlemist klassis (kui ilmad on soojemad ja tegelikku tööd nurmedel on võimalik näha). Teist osa käsitleda või-

maluste piires. Omandatud muljed ja tähelepanekud on niivõrd eredad, et nad ei kustu niipea. Neid on võimalik hiljem elustada piltide ja kaasatoodud materjalide varal.

III

Sügisel on põldudel rohkesti tööd. Vili nõuab koristamist ja panipaikadesse asetamist. Tuleb rutata, sest küps vili kipub varisema. Kõrsvili niidetakse, lina kitkutakse, kartulid nopitakse. Koristustöödele ruttavad appi ka lapsed. Masinad on muutnud töö kiireks ja hoopis kergemaks kui vanasti.

Linnatingimustes võib selle teema asendada teemaga «Mida kõike valmistatakse meie linnas».

a) Meie koolile on kõige lähemal ... (tehas, vabrik, töökoda). Kelle vanemad seal töötavad? Mida seal valmistatakse? Millest valmistatakse? Kust tuuakse materjal? Kuhu saadetakse valmistoodang? Kes tarvitavad seda toodangut? Mis kella ajal algab, lõpeb töö? Kui palju on töölisi? Kui palju valmib päeva jooksul toodangut? Mis maksab mõni selles tehases valmistatud ese?

b) Märgi vihikusse meie linna tehaseid. Mida igaühes valmistatakse? Millega tuuakse kohale tooraine (auto, rong, laev)? Mida tuuakse? Kust tuuakse? Kuhu saadetakse toodang? Kust saab seda osta?

c) Remonttöökodad. Millised? Mida remonditakse? Mida on meil viidud parandada?

Mõningatesse neist on vaja õppekäik korraldada. Eriti niisugustesse, kus mõne meie klassi õpilase isa, ema töötab. Lastelt ei või tööprotsessi jälgimist nõuda. Tooraine, mitmesugused masinad, valmistoodang, hooned ja töötajad pakuvad neile küllaltki huvi ja elamusi. Kui oma tööst kõneleb ja seda näitab veel Tõnu või Helle isa, ema, siis lähendab see lapsi ettevõttele rohkem kui miski muu.

Külastame töötajaid.

I

a) Rukkiterad veeti pärast masindamist aita salvedesse. Enne kui rukkiteradest leiva lauale saame, on tarvis külastada paljusid töötajaid, kes kõik hoolitsevad meie igapäevase leiva valmistamise eest.

Rukkiterad veetakse veskisse. Mölder hoolitseb, et veskikivid jahvataksid terad jahuks. Kuidas kivid jahu teevad? (Klassis võib proovida terade hõõrumist kahe kivi vahel.) Kuidas terad langevad veskikivide vahele? (Auk pealmise kivi keskel.) Vanasti jahvatati käsikiviga (oli igas peres). Käsikivi pani tööle inimene. Veskikivid on suured, rasked, need paneb liikuma tuul (tuuleveskid, tuulikud), vesi (vesiveskid), aurumasin, mootor, elekter. Veskis tehakse rukkist leivajahu; odrast pudru- või karaskijahu, tangu, kruupe; nisust saia- ning koogijahu (püül), ka mannat saame nisust. Rukkipüül ja nisupüül. Herkulo. Loomajahu.

b) Kuidas ema teeb jahust leiva? saia? Segab taigna, paneb sooja kätte hapnema, lisab jahu juurde ja sõtkub. Kerkinud taignast vormib leivad, paneb labidaga (panniga) ahju küpsema. Värskel leival on meeldiv lõhn ja maitse. Praegu valmistatakse kodus leiba harva. Leib ostetakse kauplusest. Emal on vähem vaeva. Kust tuuakse leib kauplusse? Leib valmistatakse leivatööstuses masinate abil. Leivatööstusest veetakse leib autodega kauplustesse. Leivatööstuses valmistatakse ka saia, sepikut, peenleiba, küpsiseid.

II

Vajalik on õppekäik veskisse. Õppekäik leivatööstusse on seotud teatavate takistustega. Näitlikeks vahenditeks klassis kasutada viljateri, jahu, tangu, kruupe, herkulot; leiba, sepikut, saia, peenleiba, küpsiseid jne. Nimetada leiva suuremat toiteväärtust võrreldes saiaga (leivaga toidetud lapsed on priskemad) ja soovitada kooli kaasavõtmiseks l e i b a.

III

Jahvatamisel saadakse teraviljadest leivajahu, saiajahu, sepikujahu, pudrujahu, loomajahu. Veskis valmistatakse teradest tangu, kruupe ja herkulot, mannat. Jahvatamisel jäävad järele kliid. Need söödetakse loomadele. Leib valmistatakse rukkijahust, küpsised — nisujahust, näkileib — kaerajahust, herkulo — kaerateradest, manna — nisuteradest, tangud — odrateradest. Leivakaupluses müüakse...

Kolhoosi karjafarmis.

I

a) Kolhoosis on palju loomi — lehmi, lambaid, sigu, hobuseid. Karjafarmis on lehmad, mullikad, vasikad, suur pull. Lambafarmis — lambad. Seafarmis — sead.

Lehmad asuvad suures laudas; seal on neid palju. Igal lehmal on oma kindel koht. Iga lehm teab oma kohta ja leiab selle kärjamaalt tulles üles. Farmitöötajad seovad lehmad kaelaketiga kinni. Sõim. Mis sinna asetatakse? Mida antakse lehmale toiduks? Kui tihti? Jooginõu. Automaat-jooginõu. (Kui lehm tahab juua, siis surub ta ninaga vastu jooginõu põhja ja kohe hakkab vesi jooginõusse voolama.) Sellest saab lehm alati värsket ja puhast vett. Ase on puhas (laudpõrand, virtsarennid). Lauda puhastamine, loomadele põhu või turba allapanemine. Rippraudtee sõnniku väljavedamiseks ja aluspõhu kohaletoomiseks.

Lüpsjad valgetes kitlites. Lüpsmine käsitsi ja masinaga. Piim kaalutakse ja kallatakse suurtesse kannudesse. Piima jahutamine. Kui palju piima annab hea lehm? Mida paremini lehma toidetakse, joodetakse, puhastatakse, seda enam piima ta annab. («Kana muneb nokast, lehm lüpsab suust.»)

b) Piim saadetakse koorejaama või piimatööstusse, turule. Piimatööstuses valmistatakse piimast võid, juustu, kohupiima, täidetakse pudelid piima, hapupiima (kefiiri), koorega. Piimasaadused saadetakse piimakauplustesse müügile. Piim ja piimasaadused on tervisele kasulikud. Piim meeldib väga kiisule, kutsule, vasikale, põrsale, siilile... Puhtus karjalaudas, piima hoiukohtades, piimatööstuses, piimakaupluses.

II

Õppekäigud karjafarmi, piimatööstusse. Õppekäigud on aluseks eespool märgitud ainestiku käsitlemiseks. Rõhutada tuleb puhtuse nõuet piimasaaduste säilitamisel ja ümbertöötamisel.

Põhimomendid õppekäigul piimatööstusse.

1. Piima vastuvõtmine (kaalumine, piimaproovid, mustuseproovid).

2. Piima pastöriseerimine.

3. Koorelahutaja. Koor ja lõss.

4. Koor läheb võimasinasse. Kui palju võid saab ühest masinatäiest? Arvuta, kui paljuks ajaks jätkub sellest, kui pere tarvitab nädalas 1 kg võid!

5. Või pakkimine ja ärasaatmine.

6. Milleks tarvitatakse lõssi?

Linnatingimustes vaadelda ligemalt piimasaaduste turustamist. Millised nõuded valitsevad turul? Vastavasti müüdi ühes ja samas kaupluses kõike: piima, võid, heeringaid, suhkrut, jahu, riiet, saapaid, saapaviksi. Miks ei ole praegu enam nii?

Missugused piimasaadused on müügil? Nõuded ruumide ja müüjate kohta? Mis maksab kg võid, juustu, kohupiima; liiter koort, piima?

Kalapüügirajoonides on otstarbekohane vähendada käesoleva ja eelmise teema mahtu, et peatuda kalapüüdmise, kala ümbertöötamise jne. juures.

III

Eesmärgiks on anda teadmisi karja eest hoolitsemisest ja piima ümbertöötamisest. Piim ja piimasaadused riknevad väga kiiresti. On tarvis hoida äärmist puhtust.

Tervishoiust.

I

a) Toit hoiab alal elu, annab jõudu liikumiseks, õppimiseks, tööks. Laps kasvab iga aastaga pikemaks ja muutub kaalult raskemaks. Et kasvada, selleks peab laps sööma. Missugust toitu me sööme? (Leiba, putru, kartuleid, köögivilja, puuvilja, marju.) Taimetoidud ja loomsed toidud. (Liha, kala, piim, kohupiim, juust, muna.)

Toit satub kõigepealt suhu. Sülge sulatab soola, suhkru. Hammastega peenestame (mälume) toitu. Tugevate ja terve hammastega saame jagu leivakoorikust, toorest kaalikast, porgandist, õunast... Kuidas hoida hambaid?

1. Pärast sööki loputa suu leige veega; igal õhtul pese hambad harjaga.

2. Kuuma toidu peale ära võta kohe suhu külma toitu või jooki ja vastupidi.

3. Ära hammusta pähkleid ja kuivanud herneid.

4. Lase arstil sageli hambad üle vaadata ja tarbe korral ravida.

Kui täidate neid nõudeid, siis ei tunne ka hambavalu.

b) Mälutud ja süljega segatud toit läheb suust söögitoru kaudu makku. Neelamine (kõrisõlm liigub). Magu asub rinnakorvi all. Maos seguneb toit maomahla — toit seedib. Seeditud toiduosad liiguvad edasi sooltesse ja läbi soole seina verre. Veri kannab toitained üle keha laiali. Seeditud toit on ehitusmaterjal, mille ärvel lapsed kasvavad suuremaks ja tugevaks. Kui tahate tublisti kasvada, siis tuleb tublisti ka süüa. Mis juhtub sellega, kes liiga vähe sööb? (Verevaesus, tuberkuloos jm.) Ka liigsöömine on tervisele kahjulik (tekivad seederikked). Süüa tohib ainult värsket ja puhast toitu. Roiskunud kala, vorst, liha, piim jne. tekitavad kõhuvalu, iiveldust, palavikku, seedehäireid. (Toidumürgitus.) Ettevaatust! Pesemata juurvilja ja puuvilja söömisel jne. võib nakatuda kergesti kõhupöppe! Pea meeles järgmist:

1. pese enne söömist seebiga käed;
2. söö puhtast nõust;
3. hoi a kooli kaasavõetud eine puhtas paberis;
4. söö laua juures rahulikult istudes;
5. söö kiirustamata, mälu toit hästi peeneks;
6. toores puu- ja köögivilja pese ja puhasta enne söömist;
7. kasuta oma lusikat, kahvlit ja nuga;
8. kaitse toitu kärbeste eest, sest kärbsed kannavad jalgadega toidule haigusidusi.

c) Vere paneb liikuma süda. Südame tuksumist kuuleme, asetades kõrva naabri rinnä vasakule poolele. Südame töö demonstreerimiseks kasutada veega täidetud kummipritsi. Kui balloon kokku suruda, paiskub pritsi kaelast veejuga. Nii tõukab ka süda iga kokkutõmbega verd veresoontesse. 10-aastase õpilase kehas on umbes 10 klaasi verd, täiskasvanu kehas 25 klaasi, s. o. umbes 5 liitrit. Süda töötab vahetpidamata inimese sünnist alates. Kui süda lakkab verd soontesse pumpamast, siis inimene sureb. Südant tugevdame mõistliku sportimise ja tööga.

II

Näitlikustamiseks kasutada pilte. Eespool antud tervishoiureeglid riputada tabelina seinale.

Eesmärgiks on anda lihtne ülevaade toidupala teekonnast ja südame tegevusest. Rõhutada hammaste tervishoidu ja toitumisreegleid. Kirjutada vihikusse nõuded hammaste tervishoiu ja söömise kohta.

Kõikjal tehakse tööd.

I

Läheme klassist koridori ja kuulatame: klassidest on kuulda, kui õpilased loevad, vastavad, õpetaja jutustab; lauluklassist on kuulda klaverimängu ja laste laulu. Liigume edasi ja vaatame üle läve kooli töökotta: siin hõveldatakse ja saetakse. Kooliteenija peseb parajasti kantselei ust. Koolimajas on kõik töö juures. Astume üheskoos õue. Kooli puukuurist kuuleme häáli. Vaatame — kojamees lõhub suuri puuhalge. Ka siin pole logelejaid!

Liigume tänavale, maanteele. Parajasti sõidab meist mööda veoauto, koormaks viljakotid (kivid, palgid, kartulikoorem) . . . Ruttab kiirabiauto: arst kiirustab haige juurde. Jalgratturilgi on kiire — pakiraamile seotud kirves tõendab, et sõitjat ootab töö metsas või ehitusel. Eemal liiguvad heinakoormad karjafarmi poole. Seafarmi juures tühjendatakse parajasti kartulikoormat. Farmitöölised pesevad kartuleid ja tõstavad neid suurde katlasse keema. Kirjakandja tuleb vastu mahuka kotiga, millest paistavad ajalehed. Vaadake! Katusel on korstnapühkija! Telefonipostidel näeme jälle liinikorrastajaid . . .

Pöördume maanteelt veel kaugemale. Metsatuka taga põriseb traktor: traktorist tahab enne maa külmumist sügiskünniga valmis jõuda. Kostab viljapeksumasina undamine. Peatume majaehitajate juures: laotakse müüri, kantakse telliseid, segatakse mörti, krohvitakse, lüüakse laelaudu, tehakse ahjusid, värvitakse. Igaüks ruttab, et enne külma tulekut tööga lõpule jõuda. Ühel majal on suur loosung: «Anname maja elanikele üle Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva auks ennetähtaegselt!»

Me nägime kõikjal töötavaid inimesi. Kuid võib-olla on meil neidki, kes ei tee tööd? Kuidas arvate, mida teeb praegu müüja poes, vedürijuht, sepp sepikojas, lendur, meremees . . . ?

Meie maal ei ole logelejaid. Igaühel on oma töö ja kõik teevad seda hoolega. Ruttame meiegi oma töö juurde, s. o. õppima! Kui kõik nõukogude inimesed töötavad hästi, siis peavad nõukogude noored ka hästi õppima!

II

Küllaltki ammendava vastuse kõnealusele teemale annab nŕisugusel kujul ŕlesehitatud jalutuskäik. Kohalikest tingimustest olenevalt vŕib vaatluste teema olla ka teistsugune.

III

Meie maal ei ole logelejaid. Kŕik teevad tööd. Tŕõ ŕhis-kondlikult kasuliku iseloomu rŕhutamine. (Isa ehitab uusi maju, onu veab autobussiga reisijaid jne.)

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon.

I

a) Loeme lugemikust pala «Kuidas elasid tŕõlised enne nõukogude vŕimu». Arutame pala lŕbi ja vŕrdleme praeguse eluga.

Meie korter on pŕikeserikas, soe, kuiv;
mŕngime pioneerikoondustel, pioneerimaja ringides, spordiplatsil, ŕues;
talvel kelgutame, suusatame;
meil on soojad riided (kasukad, karupŕksid), saapad, vildid, kalossid;

isa (ema) on 7 tundi tŕõl — pŕrast tŕõd on ta vaba, teeb, mis kodus vaja, kŕib kinos, loeb raamatuid;

isal (emal) on ilus, puhas tŕõruum, seda pestakse, vŕrvi-takse tihti;

kui tŕõtaja haigeks jŕaab, siis ravitakse ta ruttu terveks.

b) Loeme lugemikust pala «Kuidas elasid talupojad enne nõukogude vŕimu». Arutame pala lŕbi ja vŕrdleme kirjeldatud aega praeguse eluga.

Onu on kolhoosis — tŕõ pole tapvalt raske, sest masinad teevad raske tŕõ ŕra; tŕŕpŕev pole kolhoosis pikk; onul on ilus maja, muru, iluaed, ŕuna- ja marjaaed. Talupojad vŕivad ŕelda: «Meie ŕue on hakanud paistma pŕike.»

c) Niisuguse hea elu tõi meile Oktoobrirevolutsioon. Kommunistid Leniniga eesotsas võitlesid kaua, enne kui saavutati võit. Lenin oli meie riigi rajaja ning juht. Kõik noored tahavad saada Lenini-taoliseks targaks, vapraks ning töökaks. Lenini poolt loodud noorteorganisatsioonid: pioneerid, kommunistlikud noored. Oktoobripühadeks astub hulk õpilasi pioneerimalevasse. Hiljem võite astuda kommunistlike noorte ridadesse. Kõik meie kooli tublid õpilased on kommunistlikud noored.

d) Õppekäik koduloomuuseumi väljapanekutega tutvumiseks, mis kõnelevad meie rahva endisest elust, töörahva juhtidest ja võitlusest töörahva riigi loomise eest.

II

Lähtekohaks on märgitud lugemispalad ja õppekäik koduloomuuseumi (võimaluse korral). Viimast võivad asendada ka pildid. Kokkuvõtted kirjutada tahvlile.

III

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon muutis paremaks tööliste ja talupoegade elu. Laste elu muutus rõõmsaks ja kauniks. Suur tänu kommunistlikule parteile ja Leninile, kes juhtis töölised 1917. a. oktoobris võidule.

Sõprus laste elus.

I

a) Minu kõige paremad sõbrad on Heino ja Otto (Tiiu ja Helle). Kuidas teist said sõbrad? (Juba enne kooli astumist mängisime koos, I klassis istusime koos, tuleme koos kooli; Tiiu näitab mulle alati, mida ta on joonistanud, kirjutanud; Heino õpetas mulle vibupüssi tegemist . . .) Sõber on abivalmis, ei peta, ei lähe kaebama. Sõber tuleb hädas appi. Ma lõin kogemata akna katki ja ei julgenud sellest õpetajale kõnelda. Heino läks ja kõneles õpetajaga. Siis julgesin ka mina üles tunnistada. Õpetaja kiitis meid aususe ja julguse eest.

b) Pioneeritoas on sõprusnurk. Vaatleme, mis seal on. (Kirjad, pildid, kingid Eesti, Läti, Ukraina, Moskva koolide õpilastelt.) Loeme mõnda kirja. Kauged sõbrad kirju-

tavad, et tahavad meiega kirju vahetada, sõprusidemeid luua. Mida me neile vastuseks kirjutame? Praegu kirjutavad neile meie kooli VII klassi õpilased. Koostame ka omalt poolt kirja ja palume edasi anda mõne kauge kooli II klassi õpilastele. Palume kirja õpetajal vene keelde tõlkida. Vene keel on sõprade keel, sõpruskeel. Varsti hakkate teiegi seda sõpruskeelt õppima. Valmistame kaugeatele sõpradele kingitusi: joonistusi, käsitöid, kogume postmarke, ostame mõne pildiraamatu, saadame ülesvõtteid . . .

Sõprusnurgas on kaart, kuhu on märgitud meie kool ja need koolid, kust me kirju saame. Kui suuremaks kasvame, saame võib-olla mõne kauge sõbraga kokku. Igal suvel sõidab tuhandeid noori üle kogu maailma noorsoo kokkutulekuile (festivalidele). Tore on, kui kogu maailma noored on omavahel sõbrad! Kogu maailma noored võitlevad rahu eest.

Praegu valmistuvad meie kooli pioneerid sõprusõhtuks naaberkooliga (vene kooliga, läti kooliga).

II

Teema teise osa käsitlemine toimub nendele materjalidele toetudes, mis peaksid leiduma sõprusnurgas. Selle loomisele tuleks mõelda igas koolis. Toimub tutvumine maakaardiga. Kirjavahetuse alustamine ja kingituste vahetamine on heaks kasvatuslikuks võtteks. Selle algatamine võib toimuda II klassis just käesoleva teema puhul.

III

Hea on elada, kui on häid sõpru. Missugune on hea sõber? Kui oled ise tubli, siis leiad sõpru lähedalt ja kaugelt.

Linnas.

I

a) Elame linnas. (Sõidame linna.) Kuidas sõidetakse Tallinna, Leningradi, Moskva? Kes on sõitnud? Kirjeldame linnasõitu. Rong, vagun. Istusime otsekui toas, mis veeres ikka edasi ja edasi. Pakuti teed. Isegi suhkur oli ise-sugune — iga tükike paberisse pakitud. Õhtul riietuti lahti ja mindi magama. Igas vagunis on tädi, kes toob magamiskoti, padja, pesu. Isegi tuli kustutati ööseks.

Linnatänavad on pikad ja laiad. Igal tänaval on oma nimi: Mina elan (peatun) . . . tänaval. Majadel on numbrid. Minu maja number on . . . Majad on kõrged, neil on mitu korrust. Meie korter asub . . . korrusel. Igal korrusel on mitu korterit. Moskvas on väga kõrgeid maju. (Vaatleme pilte, loendame korruseid.) Mõnes niisuguses suures majas on lapsi niisama palju kui meie koolis kokku. Vaat' kus on ikka maja!

b) Tänavatel on rohkesti autosid, trammivaguneid, omnibusse, trollibusse. Kõik nad muudkui sõidavad ja veavad inimesi. Kogu liikumist juhib militsionäär. Ta seisab risttänaval ja annab kepikesega märku, kust masinad võivad sõita. Kui luba puudub, peavad autod valge joone taga ootama. Paljudes kohtades on militsionääri asemel valgusfoor. Punane tuli tähendab: oota! Roheline tuli — sõida! Ka jalakäijad ületavad tänava selleks määratud kohast. (See on märgitud valgete joontega.) Kui ei lähe õigest kohast, määrab militsionäär trahvi, ja mis veel halvem — võib sõiduki alla jääda. Ule tänava minnes heitke algul pilk vasakule, keset tänavat jõudes vaadake paremale. Siis näete sõidukeid, mille eest tuleb hoiduda. Tänaval ei tohi joosta. Kui sõiduk kiiresti ligineb, on kõige õigem rahulikult seisma jääda.

c) Linnas on palju kauplusi. Neil on suured vaateaknad. Moskvas on väga suuri kauplusi — universaalmagazine. Mõnes kaupluses on imelik trepp, mis sõidutab inimesi ühelt korruselt teisele. Universaalmagasinist saab osta riidet, jalatseid, pesu, koolitarbeid, maiustusi, kohvreid, jalgrattaid, pille, iluasju, köögiriistu — kõike, mis tarvis. Kinod, teatrid, muuseumid, pargid, tsirkus. Metroo Moskvas ja Leningradis. Kui linna lähete, mida tahate esmajoones vaadata?

II

Linnalastega on teema käsitlemine lihtne. Maalastest on selles eas ainult üksikud suuremates linnades käinud. Neile tuleb kujutus suurest linnast luua õpetaja elava vestluse ja piltide najal. Sama tuleb öelda ka sõidu kohta kaugesõidurongis. Huvitav vestlus annab tõuke fantaasia arenemiseks ja äratab igatsust näha suurlinna, nagu täiskasvanudki kannavad igatsust näha kaugeid maid, mille kohta kujutluses on reaalne tugevasti liitunud fantaasiaga.

Linnas on palju tänavaid, palju kõrgeid maju. Suurtes majades elab palju inimesi. Kauplused on avarad ja tore-dad. Tänavatel on tihe liiklemine. Sõidavad autod, trammid, autobussid, trollibussid... Moskvas ja Leningradis sõidavad rongid isegi maa all; metroo ongi maa-alune raudtee. Liiklemist korraldavad militsionärid ja valgusfoorid. Sellises linnas liikudes peab väga ettevaatlik olema.

Läheneb talv.

I

a) Kokkuvõtte tegemine septembri lõpul alustatud ilmastikuvaatlustest.

b) Puhub külm põhjatuul (juba mitu päeva sellest ilma-kaarest). Näitame põhja suunda. Suvel puhus tuul ena-masti vastassuunast — lõunakaarest. Hommikul tõuseb päike idast, õhtul loojub läände. Kevad tuli lõunatuultega. Talvetaat elab kaugel põhjas, igaveste jäämägede ja lumehangede vahel. Sealt saatis ta välja külmapoisid maad külmetama ja porised teed muutusid kõvaks. Tiigile on nad juba jõudnud ka jääkaane ehitada. See on veel õhuke, pragiseb, võib murduda. Las külmapoisid näevad veel paar päeva vaeva, siis võivad lapsed minna tiigile liugu laskma. Järvel on külmapoistel tööd rohkem kui tiigil. Kiiresti voolavale jõe-le on jääsilla ehitamine veelgi raskem, samuti merele. Isegi väikesest allikast ei saa külmapoisid jagu — ikka ta vuliseb. Külmataat peab vist ise tulema. Külmataat ei tule aga konarliku teega. Ta saadab enne teetasandajad. Kes need on?

c) Põhjakaarest ligineb suur tinakarva pilv. Ilm läheb pimedaks. Õhus heljuvad esimesed lumehelbed. Pea katavad lumepoisid maa valge lumevaibaga. Muri vaatab, imestab, jookseb pehmes lumes — järele jäävad sügavad jäljed. Ka lapsed ei püsi enam toas. Muudkui soojad riided, selga, vildid jalga, kindad kätte, ja kelgutama, suusa-tama!

Isa tuleb varakult koju. Rääkis, et täna oli hõlpus kar-jale toitu vedada: pole enam tüütut kolistamist vankriga. Lumi rõõmustab ka rukkiorast ja väikesi loomakesi, keda lumevaip kaitseb pakase eest. Lastel on lumes lõbus hul-

lata ja joosta, kuid märjaks saanud jalad ja käed soodustavad haigestumist. Nakkushaigused (leetrid, sarlakid jt.) — need on nüüd kiired tulema.

d) Alustada uute loodusevaatlustega. Klassi seinatabelisse märkida iga päeva kohta iseloomustavat. (Täna on maa külmanud... Eile lasksime juba tiigil liugu... Vee-retasime lumepalle... Puud on härmas... Täna on sula. Varesed kraaksuvad puuladvas...) Samasse tabelisse märkida ka välistemperatuur.

Loodusevaatluste tabel.

Kuupäev	Mida panime tähele
1. dets.	Täna on maa külmunud. Külma 5 kraadi.
2. dets.	Sadas üksikuid lumehelbeid. Külma 7 kraadi.
3. dets.	Eile liuglesime juba tiigil. Puud on härmas. Külma on 8 kraadi. Jne.

II

Liigne ei ole lühike jalutuskäik külmunud teele, nurmele, jäätuva tiigi, järve, jõe, allika juurde. Kui selleks sobivat aega ei leita, siis võivad lähtekohaks jääda laste eneste tähelepanekud ja kogemused.

III

Näidata põhja ning lõuna suunda. Vihikusse kokkuvõtte sügisilmadest: pilvitusest, sademetest. Järeldus: päike ei tõuse enam taevavõlvil nii kõrgele kui suvel ja varasügisel. Sellepärast muutuvad ilmad ka jahedamaks.

Meie riigi põhiseadus.

I

Meie riik hoolitseb inimeste eest.

a) Meil on lapsi, kelle isa ja ema on surnud. Riik paigutab need lapsed lastekodusse. Kus on ligem lastekodu? Kuidas elavad lapsed seal? Igaühele annab riik rõivad, jalatsid, toidu, õpikud, vihikud jne.; saadab kinno, muretseb raamatuid lugemiseks, pallid mängimiseks. Igaühel on

voodi magamiseks, laud õppimiseks, kapike oma asjade hoidmiseks. Õhtuti kuulatakse koos raadiot, mängitakse, vesteldakse...

Kui emal ja isal ei ole aega laste valvamiseks, siis viiakse nad päevaks lastesõime, lasteaeda või pannakse õppima internaatkooli. Kes on olnud lasteaias, teab kõnelda, kui lõbus seal oli. (Lugeda lühipala laste, eriti orbude elust kapitalistlikes maades.)

b) Kuidas riik hoolitseb haigete eest? Polikliinik, haigla, kiirabiauto. Arst külastab kodu. Ravimine on meie maal tasuta. Isa oli kuu aega haige ega saanud tööle minna. Ometi maksti isale palka. Kooliarst vaatab tihti kõiki lapsi ja õpetab, kuidas hoiduda haigustest.

c) Vanadele inimestele maksab riik pensioni. Vanadekodud. Kes on juba palju aastaid töötanud, see muudkui puhaku. Riik hoolitseb vanade ja haigete eest.

Niisugune on meie riik — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit. Nii viisi käsib hoolitseda inimeste eest meie riigi põhiseadus — NSV Liidu Konstitutsioon.

II

Vestluste illustreerimiseks kasutada lühipalasisid, milles kõneldakse laste raskest elust kapitalistlikes maades. Võrdlused tõstavad eredalt välja sotsialistliku riigi eeliseid. Kasutada sobivat pildimaterjali.

III

Meie riigi põhiseadusega on kindlustatud igale inimesele töö, haridus, ravimine ja puhkusetasu. Vanad inimesed saavad pensioni.

Me ei karda talvekülma.

I

a) Talvetaat ei saa meile kurja teha, sest meil on seljas soojad rõivad, jalas soojad sukad ja käes soojad kindad. Kuidas me need saime? Lauluke ütleb: «Ema kodus päeva, kaks — sukk sai hästi pehme, paks.» Sukad kodus ema

lõngast. Aga lõngani on pikk lugu. Alustame otsast, s. o. kolhoosi lambafarmist. Lamba seljas kasvab vill, pehme, valge, must... Lamma jookseb suvel karjamaal. Vihm peseb villa lamba seljas, päike paitab. Talvel on lambad laudas. Söövad heina ja krõbisevaid lehti laste poolt suvel valmistatud lehtpuuvihtade küljest. Pikaks kasvanud vill niidetakse lambaraudadega (käärid) või masinaga lamba seljast maha. Vill pestakse, kuivatatakse ning toimetatakse villavabrikusse, kus valmib villane lõng. Vanaemal on kodus villakraasid ja ketramiseks vokk. (Võimaluse korral näidata.) Vokk teeb «vurra-vurra» ja lõng kerib poolile. Kindakirjaks värvib ema lõnga. Kootakse varrastega (kindad, sukad, sokid, sall, müts, kampsun). Vabrikus kootakse masinatega. Masinad käivad elektrijõul. On ka käsitsi töötavaid kudumistelgi.

b) Villasest lõngast kootakse paks ja soe palituriie. Vanaemal on kangasteljed. Süstiku abil kootakse villane lõng lõime sisse. Huvitav on jälgida kudujat; süstik käib tema kätes imekärmosti. Kudumismasinad vabrikus. Pärast kudumist värvitakse ja vanutatakse kangas. Alles nüüd võib õmbleja (rätsepa) juurde minna. Meie ajal kootakse-kedratatakse käsitsi harva.

II

Õppekäik villatööstusse. Jälgida villa teekonda kuni lõnga valmimiseni. Kui see võimatuks osutub, siis vaadelda klassis villa, villakraase, heiet, lõnga.

Õppekäigul villatööstusse vaadelda järgmist.

1. Villa vastuvõtmine (kaalutakse). Töötlemisele toodav vill on «tükkides»: mustad ja valged villad tihti segamini.

2. Kraasimismasinad. Villale lisatakse õli juurde.

3. Kraasitud vill viiakse masinasse, mis teeb heiet.

Võrdle heiet toorvillaga.

4. Heie viiakse ketrusmasinasse — saame lõnga.

Koostada hiljem kollektiivselt kollektsoon: toorvill, kraasitud vill, heie, lõng, korrutatud lõng (paberiribadega kleepida paksemale paberile).

III

Lamba seljas kasvab tihe vill. Vill niidetakse, pestakse, kuivatatakse ja viiakse villatööstusse. Masinad kraasivad villa; veeretavad heide ja ketavad sellest lõnga. Vana-

emal on villakraasid ja vokk. Vanaema valmistab nende abil ise suka- ja kindalõnga. Kudumistööstustes valmistatakse lõngast sukki, sokke, kindaid, salle, kampsuneid, mütse. Vanasti tehti need tööd käsitsi. See võttis palju aega. Nüüd teevad masinad kõik kiiresti.

Lühike talvine päev ja pikk öö.

a) Kokkuvõtete tegemine ilmastikuvaatlusist «Kuidas tuleb talv».

b) Talv algab 22. detsembril. See on kõige lühem päev aastas. Arvutame päeva pikkuse. Kalendrist leiame, millal päike tõuseb ja millal loojub. Otsime kalendrist üles kevade, suve ja sügise alguse. Tahvlile ja vihikusse joonistame tabeli. Pealkirjaks paneme «Pööripäevad».

	0	6	12	18	24
22. detsembril	=====	=====	=====		
21. märtsil	=====	=====			
21. juunil	=====				
23. septembril	=====	=====			

Öö

Päev

Millal on kõige pikem öö, päev? Millal on kõige lühem päev, öö? Millal on öö ja päev ühepikkused?

c) Alustame vaatlustabelit «Kuidas pikeneb päev». Asetame seinale tabeli.

21. detsembril tõuseb päike kell ..., loojub kell ..., päeva pikkus ...

1. jaanuaril .....

11. jaanuaril .....

Sissekanded teeme iga kümne päeva järel. Jätkata õhusoojuse vaatlemist iga päev kella 9 ajal. Pühapäevade ja koolivaheaja kohta märgime andmed tabelisse hiljem.

II

Kokkuvõtte tegemisel märgime vihikusse: millal külmus maa, tiik, järv, jõgi? millal tuli esimene lumi? mitmel päeval sadas lund? millal oli kõige külmem? jne. Lasta õpilastel kalendrist pööripäevad otsida ja kella mudeli abil päeva pikkus määrata.

III

Vihikusse tabel pööripäevadest. Süvendada kujutlust aastaegadest, päeva pikenemisest ja lühenemisest.

Aasta lõpeb.

I

a) Mitu päeva on jäänud veel käesoleva aasta lõpuni? Uue aasta esimest päeva kutsutakse ka näärpäevaks. Sellest on tulnud sõnad «näärivaheaeg», «näärिताat».

b) Kõik igatsevad, et uus aasta oleks õnnelik, et kõik läheks hästi. Soovitakse üksteisele: «Head uut aastat!» Ka näärिताat soovib palju õnne edaspidiseks eluks. Näärिताadi külaskäik on rahva vana komme, mis muudab uue aasta vastuvõtmise lõbusaks ja rõõmsaks. Rõõmus meel ja hea tuju aitab paljudest raskustest üle. Vanarahval oli uue aasta vastuvõtmise puhul muidki lõbusaid kombeid. Vana-aasta õhtul valati tinaga õnne. Sulatatud tina kal lati külma vette ja püüti tinatüki kuju järgi ennustada, mida uus aasta kellelegi toob. Näarisokk — lõbus mäng.

c) Kuidas võtame uut aastat vastu koolis? Ettevalmistused kooli nääripeoks. Mida toob meile näärिताat? Näärikuuse ehtimine. Nääripost — õnnesoovikaartide valmistamine, saatmine.

d) Koolivaheaeg. Mida teha koolivaheajal? Puhkamine ja keha karastamine. Näärimaskeraad koolis ja pioneeri-majas.

Uude aastasse.

I

a) Kuidas tuli uus aasta? Vana-aasta õhtu. Õnnesoovid, kingituste üleandmine, raadios lõbus saade, Moskvast ter-

vitus kõigile Nõukogude Liidu inimestele; linnas värvilised raketid. Mida öeldi uue aasta õnnesoovi või kingituse kätteandmise puhul?

b) Aasta esimene kuu on . . . Sellele järgnevad . . . Mitu kuud on aastas? Märgime kalendri järgi tahvlile ja vihkusse kõikide kuude nimed ja päevade arvu. Mitu päeva on aastas? Kuidas meeles pidada, mitu päeva on igas kuus? Mitmes kuu on aprill, juuni, september jne.?

c) Mida tegite koolivaheajal? Huvitavaid ja meeldivaid juhtumusi näärivaheajal.

II

Õppevahenditena võtta kaasa kalendrid.

III

Teada kuude nimetusi ja päevade arvu igas kuus.

Ajanäitajad.

I

a) Seina-, laua-, käe-, tasku- ja tornikellad. Mille poolst nad üksteisest erinevad. Numbrilaud (ka rooma numbritega), pikk ja lühike osuti, pendel, pommid. Kell tiksub: tikk-takk. Kell mõõdab aega. Tund, minut, sekund. Ööpäev. Sekundinäitaja. Ärataja-kell. Kell lööb täistunnil, pooltunnil, veerandtunnil.

b) Hammasrattad ja võllid. Vedru — kellamehhanismi käimapanija. Pomm paneb oma raskusega kella käima. Kell käib ette, jääb maha. Ajasignaalid raadios. Kell jääb seisma. Milles on viga? Tuleb kell kellasepa kätte viia.

c) Kuidas vanasti aega mõõdeti? Päikesekell, liivakell, veekell, põlev küünal kriipsudega. Vaadelda neid ajanäitajatena. Kukk äratajana, hommiku teatajana.

II

Õppevahenditena mitmesuguseid kelli, mudeleid, pilte.

Tund on 60 minutit. Minutis on 60 sekundit. 24 tundi — ööpäev. Kell 6 hommikul. Kell 6 õhtul — kell 18. Kell 12 öösel — kell 24. Tutvustada rooma numbreid kuni XXIV-ni.

Mida toob talv.

I

a) Pakane. Kõige külmem on hommikul enne päikese tõusmist. Õhtul läheb ka külmemaks. Kui taevas on õhtul selge ja tuuleta, siis läheb ilm öösel külmemaks. Märgime seinatabelisse, mitu kraadi oli hommikul koolituleku ajal külma. Külмага praksuvad aiateibad. Mis juhtub veega, mille jätame ööseks pudeliga välja? Vaatleme. Jääkatte paksus tiigil, järvel. Pakane kipub sahvrise (piim, leib hommikuks külmunud), kartulikoopasse . . .

b) Tuisk. Lumesadu koos tugeva tuulega. Lund ei saja, kuid tugev tuul ajab kuiva lund hangedesse. Kuhu tekiavad hanged? Tuisuga maanteel, raudteel, tänaval. Tuiskab pööningule, ukse alt sisse, akende vahele . . . Tuisule järgneb harilikult sula. (Lumi on pehme, kleepub.) Lumesõda, lumemees, kelgutamine. Öeldakse: ilm on pehme. Vastla-õit. Kes laseb liugu, sel kasvavad pikad linad.

c) Kuidas kaitseb inimeņe ennast külma eest? (Kasukad, villased palitud, vateeritud püksid, läkiläki, kindad . . .) Kütmine. Soe ahjumüür. Kahekordsed aknad. Esimene abi käte, kõrvade, jalgade külmetamise puhul.

II

Kõne all oleval perioodil on soovitatav, et klassi seinal oleks tabel, millele märgitakse õpilaste poolt igahommikune temperatuur ning leppemärkide abil lumesadu, härmatis, tuisk, sula ja pilvitus. Märkida lumekatte sügavus.

Vaadelda pakase käes olnud veepudelit. Piirdume ainult faktiga, et vesi külmudes ei mahu enam pudelisse. Niisamuti seletame aiateivaste praksumist pakasega. (Jääks külmunud vesi ei mahu teiba pragudesse ja surub need laiemaks.) Termomeetri puhul õpetame lapsi ainult elavhõbeda taset jälgima, kõik muu jääb edaspidiseks.

Leppemärke tabeli täitmiseks:

* lumi
√ härmatis

† tuisk
S sula

III

Selgel ööl praksuvad pakase käes aiateibad. Järvel ja tiigil on paks jääkate. Ka see praksub — tekivad lõhed. Tuisk ummistab teed ja kuhjab aia äärde sügavad hanged. Tuisule järgneb harilikult sula. Sula ilmaga on hea lumetsõda pidada ja lumemeest teha. Soe tuba ja soojad villased riided kaitsevad meid pakase eest.

Linnud talvel.

I

a) Vaatleme linnukeste toidulaual tihast ja leevikest. (Süvendada I klassi materjali.)

b) Varblased sirtsuvad, siristavad, käratsevad. Sügisel ründavad suurtes parvedes viljapõlde, kirsiaedu. Hirmutatakse peletisega. Hävitab suvel rohkel arvul putukaid. Teeb sellega rohkem kasu kui sügisel viljapõldudel kahju. Haub suve jooksul kolmel korral 6—8 poega. Välimus. Varblane on julge ja häbematu. (Võtab üle pääsukese või kuldnoka pesa.) Talvel kössitab räästa all, korjab õuelt, lauda- ja talliesiselt mahapudenenud palakesi.

c) Vares. Tuhakarva hall sulestik. Pea, saba ja tiivad on mustad. Suur tugev nokk, millega võib maad tonkida ja saaki surmata. Röövlind. (Sööb väikeste lindude poegi ja mune, kanapoegi.) Pesa on kõrgel kuuse ladvas. Vaagub, kraaksub. Ronk ehk kaaren sarnaneb varesele, kuid on süsimusta sulestikuga. Elab metsas. Hakid.

d) Harakas. Varastab kanapoegi, mune ja läikivaid asju. Röövlind. Erk ja uudishimulik (piilub kõik praod läbi). Haraka välimus.

Talvel viibivad kõik need linnud inimeste läheduses. Suveks aga siirduvad metsa. Miks?

II

Topised, mudelid, pilte. Jutustusi lindudest. Laste tähelepanekud.

Talvel on linnukestel nälg varuks. Nad on lastele tänu-likud toidulaua katmise eest. Varblane kössitab nukralt räästa all. Tal on kindlasti kõht tühi. Tihane lendab ka vaatama, kas lapsed pole ehk pekitükki üles riputanud. Varesed ja harakad kipuvad piiluma õuedesse. Metsast ja nurmelt ei leia nad ju talvel midagi noka otsa. Elumajade, lautade, tallide ja aitade ümbruses leidub ikkagi mõni raasuke.

Loomad talvel.

I

J ä n e s. Värvus, kehaehitus. Pikad kõrvad, väike saba, tagumised jalad pikad — mäest alla joostes lendab uperpalli, kuid üles saab hästi. Kaitsevärvus. Toiduks tarvitab kapsalehti, ristikut, orast. Talvel närib haava ja õunapuu koort. Arg ja ettevaatlik, väle jooksjä. Vaenlased: rebane, öökull, vares, harakas, koer, kütt.

O r a v. Värvus, kehaehitus. Vetruv keha, tugevad tagajalad. Pikad hüpped oksalt oksale (saba on tüüriks). Osav ronija (pikad teravad küüned). Terav kuulmine ja nägemine. Närija (teravad hambad). Toit. Käpad nagu käed käbi hoidmiseks. Elab okaspuumetsas.

H u n t (kriimsilm, võsavillem). Koera sugulane. Värvus hall. Tugev jooksjä, üliterav haistmine, silmad hiilgavad pimedas nagu hõõguvad söed, haugub ja ulub. Kiskja. Murrab lambaid, jäneseid, kitsi, rebaseid, veiseid, varssu, koeri. Liiguvad talvel näljastena suurte karjadena ja tungivad siis ka inimestele kallale.

K a r u. Suur kohmakas loom (kuid inimesest siiski karmem). Jõudu palju (tugev kui karu). Esimesi jalgu tarvitab otsekui käsi; võib kõndida ka kahel tagumisel jalal. Ronib puu otsa (tugevad küüned). Kiskja. Murrab kõiki loomi. Ka inimesi. Armastab aga nosida ka kaeru ja on meemaias (mésikäpp). Sügisel rasvane, kevadel lahja. Magab talveund. Taltub kergesti. Tantsib tagujalgadel (karutantsitajad vanasti laatadel).

II

Jänese ja orava vaatlemiseks leidub koolides topiseid. Hundi ja karuga tutvumine toimub peamiselt piltide abil.

Hea on, kui saame viia õpilasi topiste juurde. Juhtida tähelepanu loomade kasukale.

III

Talvel on kõigil metsjänestel valge kasukas. Ristiku ja orase asemel tuleb nüüd puukoort närida. Hea, kui leiavad üles heinakuhja või reelt langenud heinatuusti. Oraval pole talvel toidumuret. Tema täitis sügisel oma aida moonaga ja kuusekäbisid on puude otsas ka küllalt. Karu magab koopas talveund. Ainult hunt luusib tigidalt ringi ja murrab kõiki, kes aga ette juhtub. Üksik hunt kardab inimest.

Talvine mets.

I

a) Suvel on mets täis linnulaulu, talvel aga valitseb siin vaikus. Näib, nagu oleks elu metsas talveks sootuks välja surnud. Vaatleme aga tähelepanelikumalt lumist metsa-alust. Me märkame lumel mitmesuguseid jälgi. See on metsloomade ja lindude «kiri». Igaühel neist on oma «käekiri». Kes on «kirjutanud» lumele jalgadega, kes ninaga, kes sabaga, kes isegi tiibadega.

Orava «kiri»: kaks väikest kõrvuti punkti esikäppadest, neist veidi eespool kaks pikka, väljavenitatud jälge. (Joonistada tahvlile.) Need suuremad jäljed tegi orav oma tagajalgadega. Hiir jätab liikudes lumele pika kaksikpunktide rea. Jänese esikäpad jäta­vad lumele kaks väiksemat jälge, kuid tagakäppadega «kirjutab» ta kaks suuremat, pikemat jälge. Jäljed ei ole enam kõrvuti nagu oraval, vaid vasakpoolsemas reas on kõik jäljed veidi eespool. Orava ja jänese tagajalgade jäljed on esijalgade jälgedest eespool, sest orav ja jänes hüppavad. (Hüpage orava või jänese moodi ja vaadake, kuidas asetsevad jalgade ning käte jäljed!) Rebane ja hunt «kirjutavad» lumele pika rea, otsekui kõnniksid nõõripidi. Ainult vilunud kütt võib öelda hundi jälgi uurides, mitu hunti on läinud sama teed mööda; nii hoolikalt käivad kõik hundid esimese hundi jälgedes.

b) Loomad käivad toitu otsimas. Talvel on seda raske leida. Eriti raske on söödavat leida jänesel ja metskitsel. Neid aitavad inimesed. Metsavahid teevad suvel kitse-

dele heina ja asetavad talvel heinatuuste redelitele, kuhu siis kitsed ja jäneseid tulevad sööma. Kitse ei tohi jahimees lasta. Käiakse hundi-, rebase- ja jänesejahil.

c) Igihaljad okaspuud painduvad lumekoorma all. Sula lumi kleepub okstele, külmub külge, isegi tuul ei raputa niisugust lund maha.

Puu- ja heinavedajate teed metsas. Kuhu veetakse hein metsaheinamaadelt? Kuhu veetakse lõigatud mets? Kuidas valmivad puidutööstuses laud, kapp, tool?

II

«Talveraamatu» vaatlemiseks tuleb minna metsa. Materjali jälgede tundmaõppimiseks leiavad õpetajad ja õpilased ka «Pioneerijuhi käsiraamatust». Soovitav on valmistada suur seinatabel «Jäljed lumel». Õppekäigul metsa tuleb vaadelda ka lumekoorma all paindunud puid, orava poolt purustatud käbisid, jänese poolt kooritud noori haavikuid, heina- ja metsaveoteid. Lihtsamaid jälgi joonistada vihikusse.

III

Värskel lumel on palju huvitavaid jälgi. Nende järgi teeme kindlaks, kes on liikunud metsas. Kõige kavalalt liiguvad lumel hundid. Metsaelanike jälgi tunnevad hästi jahimehed ja metsavahid.

Linnakoolides võiks «talveraamatut» tutvustada piltide, jooniste ja jutustuste kaudu. Õppekäik kaugele ei tule kõne alla. On vaja juhtida tähelepanu sellele, et lapsed kasutaksid talviseid sõite maale ka talvise metsaga tutvumiseks.

Selle teema osaliseks asendamiseks võiks linnades peatuda küsimusel «Kuidas talvel linnas elatakse».

a) Tänavate lumest puhastamine. Kohe peale lumesadu puhastatakse kõnniteed. Lumesahad töötavad sõiduteedel. Lumevedu autoga. Katustele kogunenud lumi tõugatakse maha. Mispärast? Jää raiumine kõnniteedelt. Liiva riputamine kõnniteedele.

b) Liuväli. Kuidas liuväli valmistatakse? Kuidas korras hoitakse? Valgustus. Muusika. Kes seal sõidavad? Mida mängitakse liuväljal mõnikord? Kus on meil liuväljad?

Kelgumägi. Kes seal kelgutavad. Naljakaid sündmusi kelgumäel.

c) Lastele toimuvad kinos lasteetendused. Nukuteater. Üritused pioneerimajas. Kus veedavad oma vaba aega vanemad inimesed — isa, ema jne? Pargid talvel? Võrdle parke praegu suviste parkidega.

Nõukogude armee aastapäev.

I

a) Koolis toimus aktus Nõukogude armee aastapäeva puhul. Pioneerid korraldasid lõkkeõhtu. Kooli külastas endine rindevõitleja, ta kõneles huvitavaid lugusid nõukogude sõjameeste kangelastegudest. Koolis valmistati pärg ja viidi langenud sõjameeste kalmistule, mälestussamba juurde.

Nõukogude armee loodi 1918. a. meie riigi kaitsmiseks paljude välisvaenlaste vastu. Töölised haarasid relvad kätte ja läksid lahingutesse. Paljudest lihtsatest töölistest said kuulsad väejuhid. Siis nimetati meie armeed Punaarmeeks. Lenin on Punaarmee looja.

Saksa fašistide tungimine meie maale tõi kaasa verise sõja — Suure Isamaasõja, mis kestis mitu aastat (1941—1945). Meie armee võitis metsiku vaenlase. Praegu seisab Nõukogude armee kodumaa kaitsel; ta valvab, et keegi meile kallale ei tungiks. Nõukogude Armee on rahuarmee. Lennuvägi, merevägi, jalavägi, tankid, kahurid, soomusautod jne.

b) Lugusid Suurest Isamaasõjast. Kangelased, kes tõid oma elu ohvriks (Matrossov, Gastello, Zoja Kosmodemjanskaja, J. Kunder, J. Laar jt.). Kangelaste austamiseks kannavad paljud pioneerimalevad nende nimesid (Matrossovi-nimeline pioneerimalev, Zoja Kosmodemjanskaja nim. pioneerimalev jne.). Kes teie kodu ümbrusest võttis osa Suurest Isamaasõjast?

Nõukogude armees teenimine on iga noormehe aukohus. Hea sõdur peab olema tugev, tark ja osav. Mida kõike sõjamees peab oskama?

II

Kasutada sobivaid pilte armee elust, relvadest ja kangelastest. Osutada tähelepanu kodukohast pärit võitlejate tundmaõppimisele. Koolis valmistada vitriin «Nad võitlesid Nõukogude kodumaa eest».

Nõukogude armee on kõige tugevam armee maailmas. Ta on alati valvel, et me saaksime rahulikult õppida ja töötada. Nõukogude armee on rahuarmee.

Sepikojas või tislertöökojas.

I

a) Mida tehakse kolhoosi sepikojas? Parandatakse põllutööriistu, vankreid, regesid. Rauatükk pannakse ääsile. Lõõtsaga puhutakse kivisööed hõõguma. Raud läheb tulel punaseks ja laseb end alasil taguda. Pihid, haamrid. Tagudes lendavad sädemed. Nahkpõll kaitseb seppa. Kuidas lüüakse auk raua sisse, kuidas töötab puurimismasin? Raua karastamine. Viilid, rasplid. Hobuse rautamine. Sepikojas on mitmeid masinaid.

b) Mida tehakse tislertöökojas? Tööriistad: hõövelpink, hõövlid, saed, peitlid, puurid, haamrid, tangid, nurklauad... Materjalid: lauad, vineer, kruvid, naelad, liim, liivapaber, värv, lakk... Masinad: elektrisaag, -hõövel. Masinad võimaldavad tööd kiirendada ja kergendavad inimese töövaeva. Kuidas valmib laud, kapp, taburet...?

II

Sepikojaga tuleb tutvuda õppekäigul. Tislertöökojaga tutvumise asemel võib külastada kooli puutöökoda, kus samuti leiduvad kõik tähtsamad tööriistad ja saab demonstreerida nende käsitsemist.

Kui vähegi võimalik, siis on soovitatav valida sepikoda. Sepikojas vaadelda kuumutatud raua kuulekust sepa osavates kätes. Raud on pehme, võimaldab end vormida, auku sisse lüüa jne. Sädemed lendavad... See kõik on lapsele ebaharilik. Raua ühendamine teisega, jätkamine on samuti huvitav. Tänapäeval kasutatakse küll primitiivset sepatööd harva, kuid ta on lastele arusaadav ja huvitav.

III

Sepp paneb raua ääsile. Puhub lõõtsaga söed hõõguma. Raud läheb punaseks. Tulist rauda hoitakse pihtidega ja

taotakse alasil haamriga. Sepa osavad käed taovad rauast adranina, äkkepulga, konksu . . . Tuline raud susiseb vees. Tisleri tööriistu.

Rahvusvaheline naistepäev.

I

Emal on kõige pikem tööpäev. Ta talitab kodus ja käib ka tööl. Mida teeb ema hommikul kodus? Mida teeb ta õhtul pärast töölt koju jõudmist? Kes kõik pöörduvad ema poole abi saama? Kus töötab sinu ema? Mida teeb ema kolhoosis (sovhoosis, kantseleis, õmblustöökojas, haiglas, raudteel või mõnel muul töökohal)?

Naistepäeva puhul on igas asutuses, ettevõttes ja koolis pidulikud koosolekud, aktused. Avaldatakse lugupidamist naistele, kes töötavad ja hoolitsevad perekonna eest. Naisi autasustatakse, neile antakse kingitusi, õnnitletakse.

Kuidas avaldavad lapsed emale oma tänu ja lugupidamist? Kuidas avaldada austust kõigile naistele, kes käivad tööl ja hoolitsevad ka kodus kogu pere eest? Kuidas saavad lapsed kergendada ema tööd ja muret?

II

Teema käsitlemine siduda ettekannete õppimisega naistepäeva aktuseks koolis ja emale õnnesoovide joonistamise ning kirjutamisega.

III

Rahvusvaheline naistepäev on meie maal naiste austamise päev. Sel päeval tuletame tänuga meelde kõike, mida meie heaks on teinud ema, õpetaja, tädi . . . Väljendame oma tänu õnnesoovi, lillede, omavalmistatud kingitustega.

Liiklemine kooliteel.

I

a) Missugused masinad liiguvad meie maanteedel ja tänavatel? Milleks kasutatakse liiklemisvahendeid? (Reisijate ja kauba vedamiseks.) Autobussiliinid. Kuidas minna

autobussile ja tulla maha? (Viisakusnõuded.) Maal viivad liinibussid õpilasi tasuta kooli ja koju tagasi.

Tallinnas liiguvad tänavail trammid. Trammi kasutamine ja käitumine trammivagunis.

b) Jälgime liiklemist tänaval. Missugused masinad veevad meist mööda? mida nad veavad? Väga mitmesuguse kuju ja otstarbega autosid. Mootorrattad, jalgrattad. Kes võivad juhtida autosid ja mootorrattaid? Jalgrattal võib tänavale või maanteele minna alles see, kes on 13 aastat vana.

c) Palju õnnetusi juhtub sellepärast, et jalakäijad ei oska tänaval ja maanteel liigelda. Liiklusreegleid tuleb õppida. Eriti ettevaatlik tuleb olla talvel libeda teega, sest autojuhil ei ole siis võimalik sõidukit kiiresti pidurdada.

II

Käesolev teema on mõeldud liiklusreeglite süvendamiseks. Juhtida tähelepanu sellele, et mõnes linnas ei anna sõidukid signaali, et igaüks peab ise hoolikalt jälgima masinate liikumist. Tuletada meelde õnnetusi lastega, kes mänguhoos tormavad õueväravast otse sõiduteele. Autojuht ei ole alati süüdi, sest raske on kiiresti pidurdada või masinat kõrvale juhtida. Üle tänava võid minna ainult selleks lubatud kohas.

III

Sõidutee pole jalakäijate jaoks. Üle tänava minnes tuleb hoolikalt jälgida sõidukeid. Palju raskeid õnnetusi tuleb sellest, et lapsed kipuvad tänavail jooksuma, mängima, kelgutama ja jalgrattal sõitma. Jalgrattal ei tohi kahekesi sõita.

Kevad ligineb.

I

21. märts. — kevadine pööripäev. Kui pikk on nüüd päev ja öö? Lumikatte kadumine. Jõesed ja järved vabanevad jääst. Millal saabus tagasi 1) põldlõoke, 2) kuldnokk, 3) linavästrikk...? Pajuurvad. Sarapuu ja lepp hakkavad õitsema. Paiselehe õied.

II

Selle teema raskuspunkt tuleb asetada loodusevaatluste organiseerimisele. Talvel märkisime üles lumikatte süga-

vust; esimeste päikesepaisteliste ja sulailmade järel tuleb uuesti lumikatte sügavust vaadelda ja seda talvisega võrrelda. Õpilased leiavad, et päike, sula ja pehme ilm kahan-davad lund. Ilm on muutunud soojemaks ja päikese kiir-gus tugevamaks. Mispärast? (Päikese päevatee pikkus on juba 12 tundi.) Jälgides varju pikkust märkame ka seda, et päike «käib kõrgema kaarega». Oma vaatlustabelisse märgivad lapsed nüüd päeva, mil nurmed ja kooliaed on lumest täiesti puhtad. Üles võib märkida ka päevad, millal jää hakkab jões liikuma, millal jõgi, järv, tiik on jääst vabad. Õppekäik jõe äärde jääminekut vaatama on väga elamusrikas. Liikudes kraavikallastel, metsäärtel, heina-maadel leiame ka esimesi urbi ja kevadilli. Vaatleme neid, kirjeldame ja võrdleme teiste puude ning põõsas-tega. Leiu kuupäeva märgivad lapsed samuti üles. Vaat-lustabel klassi seinal võib kujuneda nüüd umbes järgmi-seks:

21. märts. Kevade algus kalendri järgi. Hommikul 3 kraadi külma. Lume sügavus aias 5 cm.
22. märts. Hommikul 2 kraadi külma. Koolist koju minnes olid teed muutunud poriseks. Nägin kuldnokka.
  1. aprill. Sadas vihma. Soe ilm.
  2. aprill. Kuldnokk kannab pesasse ehitusmaterjali. Puudel on väikesed pungad. 2 kraadi sooja. Taevas on selge.

Samasuguseid märkmeid võib teha ka klassi looduse-vaatluste vihikusse (seinatabelit pole siis vaja). Soovitav, et igal õpilasel oleks ka oma vaatlusvihik.

Kevad on saabunud.

I

Juba saame juua kasemahla. See tähendab, et puu on talve järel jälle elama ja kasvama hakanud. Esimesed putukad ja liblikad. Mesilased käivad õietolmu korjamas.

Jälgime kuldnokka. Kuldnoka pesakasti ülesseadmine. Püüame selle asetada nii, et klassiaknast võime jälgida, kuidas kuldnokk valmistub pesitsema.

Märgime oma vaatlustabelisse, millal nägime esimest liblikat, mesilast, vihmaussi, sääske, lepatriinut. Kevad

meelitab varsti välja ka siili, nahkhiire ja muti. Kust võib leida siili? (Sahistab põõsastes, otsib toiduks tõuke ja ussi-kesi.) Millal liigub nahkhiir? (Magas talve läbi koobastes, varjualustes, puuõõntes ning lendab nüüd ainult öösiti.) Millest märkame, et mutt on asunud jälle tööle? (Mullahunnikud aias, niidul.)

Aias puhastatakse õunapuid, harvendatakse oksi, lubjatakse. Öökülmad. Mis kasvab kasvuhoonetes ja lavades? Kalade liikumine veekogudes.

Otsime kevadlilli (ülane, varsakabi, kullerkupp). Mär-gime, millal leidsime esimese õie.

II

Kogu kevadperioodil on tarvis teraselt jälgida looduse arenemist ja märkida muudatused oma vaatlustabelitesse ning klassi üldtabelisse või vihikusse.

Linnupere kolhoosis.

I

Kolhoosis on suur linnufarm. Kogu väli valendab kanadest. Kuidas nad ruttavad toidunõude juurde! Meie kolhoosis on valged kanad. Need munevad hästi. Mõnel pool on ka kirjusid kanu.

Kanade hulgas jalutavad uhkelt kuked. Kukel on suur punane hari, lõua all punased lokutid, sabasuled pikad. Võrdleme kana ja kuke välimust. Vaatleme jalgu. (Kukel on kannused.) Kannused on kukele relvaks, sest kukk peab kaitsma kanakarja vaenlaste eest. Vaenlased: rebane, kull, varesed. Kui kanad söövad, siis kukk valvab. Ohtu märgates hoiatab kukk kogu peret ja kõik tõttavad peitu. Kukk laulab uhkelt — kireb. Ta hakkab juba hommikul vara laulma, seepärast täitis vanasti kella aset.

Linnufarmis toidetakse kanu hoolikalt. Antakse teri, kartuliputru, juurvilja, värsket ristikut ja purustatud teokarpe. Kanad neelavad ka kivikesi. Milleks? Milleks on tarvis anda neile purustatud teokarpe? Kanale meeldivad ka vihmaussid, mardikad. Kana siblib — otsib mulla seest toitu. Vihtleb soojas liivas. Magab õrrel. Muneb aastas 150—200 muna. Haub 20—21 päeva. Tibud on väga arm-

sad, jooksevad ema ümber ja poevad ema tiiva alla magama.

Muna on maitsev ja väärtuslik toit. Mida ema valmistab munadest? Kanaliha on maitsev ja tervislik. Kanasulgedest saab pehme padja.

II

Korraldada õppekäik linnufarmi või haudejaama. Jälgida linnupere elu, tegevust, söötmist. Märkida üles, kui palju on farm andnud mune, kui palju on selle eest raha saadud.

III

Kolhoosi linnufarmis on praegu 1000 kana. Kogu väli valendab nendest. Haudejaamast toodi 1000 tibu. Nad elavad tibumajas. Tibumaja köetakse. Seal on kunstlikud «emad», mille alla poevad tibud sooja. Iga kana on aastas munenud 160 muna.

V. I. Lenini sünnipäev.

I

Tuletame meelde, millal sündis Lenin. (Kuupäev, aasta.) Lenin on meie riigi rajaja. Kogu elu pühendas ta võitlusele töörahva õnne eest. Nõukogude inimesed armastavad ja austavad suurt Leninit. Tema mälestuseks on kunstnikud loonud kujusid ja maale. Kirjanikud on kirjutanud Leninist raamatuid. Paljudes linnades on asutatud muuseume, mis tutvustavad Lenini elu, tööd ja võitlust. Moskvas asub niisugune muuseum suures ja uhkes lossis. Muuseumis on palju, palju pilte ja fotosid Leninist, samuti tema raamatuid ja esemeid, mida ta kasutas. Liigume ühest muuseumi saalist teise. Niiviisi tutvume Lenini elulooga. Teejuhiks on meile raamat «V. I. Lenini muuseumis» (S. Mihhalkov, «V. I. Lenini muuseumis», Tallinn, 1952).

«Siin saalist saali rahvas käib,
vool meidki kaasa viib.
Ning suure juhi elukäik
mu ette tõuseb siin,»

loeme sellest raamatust.

Vestluse V. I. Lenini elukäigust rajamegi nimetatud raamatule. Õpetaja laseb lastel vaadelda pilte, loeb sobivaid luulekatkendeid, esitab täiendavaid seletusi, kasutades selleks ka A. Uljanova raamatut «Iljitiši lapsepõlve- ja kooliaastad» (Tallinn, 1951.). Vestluses peatuda järgmistel momentidel.

- a) Lapsepõlv (pildid lk. 5, 6).
- b) Kooliaastad (pildid lk. 7, 8).
- c) Esimene väljasaatmine (pilt lk. 9).

Tekst:

«Tal aastaid kõigest seitseteist!
Kuid teda kardab tsaar,
sest võitlejat nii julget teist
ei tea ta Venemaal.»

- d) Lenin õpetab töölisi (pilt lk. 10).
- e) Uus väljasaatmine (pilt lk. 12).

Tekst:

«Uus salakaebus. Jälle türm.
Taas asumisel ta —
on Siberis, kus kare külm
ja ääretu taiga.»

- f) Lenin Razlivi (pildid lk. 16, 17, 18).

Tekst:

«Razlivi maastik, mets, sooluht,
onn okstest heinasaos . . .
Siin töötas armastatud juht
kord vaenlaste eest paos.»

- g) Oktoober aastal 1917. Petrograd (pildid lk. 20, 21, 22, 23).

- h) Lenin Moskvast (pilt lk. 24).

Tekst:

«Ta töölaud. Lampki seisab sel.
See põles kogu öö,
kui Kremli selle valgusel
suur Lenin tegi tööd.»

- i) «Me töötame, et elame
nii nagu elas ta.
Nii nagu Lenin, teenime
me oma kodumaad.»

(Pildid lk. 26, 27, 28.)

Kui eespool märgitud raamatud ei ole kättesaadavad, siis koostada pildileht Lenini elust ja viia vestlus läbi selle alusel.

III

Vladimir Iljitš Lenin (Uljanov) sündis 22. aprillil 1870. aastal. Tänavu möödus 90 aastat Lenini sünnist. Lenin oli koolis kõige parem õpilane. Juba 17-aastasena hakkas Lenin töölisi õpetama ja juhtima. Lenin oli meie riigi esimene juht.

Jüripäev ja maipühad.

I

a) Jüripäev — 23. aprill — on meie esivanemate elus mälestusväärne päev. Jüriööl süüdati kõrgematel kinkudel jüriootuled. Jüripäeval vahetati harilikult elukohta, koliti ümber. Taludesse kaubeldi töölisi kevadistele ja suvistele põllutöödele ikka jüripäevast alates. Karjasekaup algas lastel jüripäevaga.

b) Jüriööl kõrgendikele lõkke süütamine on seotud meie esivanemate võitlusega vabaduse eest. Meie maal valitsesid palju, palju aastaid saksa mõisnikud. Nad olid kurjad ja halastamatud meie esivanemate vastu. Kui aastaarvuks kirjutati 1343, siis otsustasid eestlased tappa kõik sakslased ja võita tagasi vabadus. Ülestõusu signaalsüüdati 1343. aasta jüriööl mäekinkudele lõkketuled. Eestlased hukkasid siis palju saksa rõhujaid ning pöördusid abipalvega naabrite poole. Kuna abi hilines ja kõik eestlased ei ühinenud ülestõusnutega, siis õnnestus saksa rüütlitel oma hea relvastusega eestlasi võita. Jätkus raske orjapõli. Selle ülestõusu mälestamiseks süüdatakse praeguseni jüriööl kinkudele tulesid.

c) Rahva põline igatsus vabadusest sai teoks meie maal töölisriigi loomisega. Niisuguse riigi loomisel aitasid meid Nõukogude Liidu vennasrahvad. Nõukogude Liidu rahvaste vahel valitseb murdumatu sõprus. Meie sõpradeks on ka kõigi teiste maade töötav rahvas. Millal on kogu maailma töötajate vendluse, sõpruse ja üksmeele päev? Mida tähendab loosung «Kõigi maade proletaarlased (töölised), ühinege!»?

Klassi ehtimine maipühadeks. Lipukeste valmistamine. Maiparaad ja -demonstratsioon linnades. Maiaktus. Maipeod.

II

Vestlustes rõhutada rahva raugematut püüdu vabadusele. Kogu inimkonna ajalugu on võitlus oma rõhujate vastu — välismaiste ja kodumaiste rõhujate vastu. Vabadus on saavutatud ainult siis, kui kõik töötajad on ühinenud võitluseks selle eest. Jäädav rahu saavutatakse ka siis, kui kogu maailma töötajad vabastavad end rõhujatest.

III

Meie esivanemad armastasid vabadust. Ülestõus võõraste vallutajate vastu ei õnnestunud 1343. a. jüriööl. Lõplik vabadus saabus alles nõukogude võimuga. Meid aitas vabaneda rõhujast suur vene rahvas.

Kevad koduümbruses.

I

a) Viimased rändlinnud jõuavad kohale. Pääsukesed lendlevad vilkalt: nad ehitavad pesa. Selle meisterdavad nad räästa alla. Ehitusmaterjaliks on pisikesed kõrred ja muda. Pesa on nagu õõnes, poolik kaalikas, vooderdatud villa, karvade ja sulgedega. Pääsuke on kiire lendaja. Tema laul kostab vidistamisena: «Midli-Madli, Kudli-Kadli, kodusin kangast, tegin riiet, õmblesin pojale püksid. Poeg läks metsa, kännu otsa, tõmbas lõhki sirts-sirr.» Pesas 4—6 muna. Haub 12—14 päeva. Pojad alati näljased; suu pärani lahti, ootavad toitu (kärbsed, ussikesed, põrnikad).

Millal keegi kuulis esimest korda kägu? Konnad krookuvad tiigis. Kulleled. Kalade kudemine.

b) Kask hakkab õitsema. Märkida vihikusse, millal märkate esimesi õisi. Metsmaasika õite puhkemine lagedail kohtadel. Toomingal puhkevad esimesed õied kobarate allosas. Kullerkupp.

Esimene äike.

II

Jälgida õues pääsukeste lendu ja pesa ehitamist. Korraldada õppekäik tiigile kulleseid vaatlema; vaadelda õitsevaid puid, põõsaid, lilli.

Pääsuke on kiire lendaja. Ta hävitab väga palju röövikuid. Mida rohkem elutseb koduümbruses pääsukesi, seda puhtamad on röövikutest ka koduaiad. Pääsukese laul.

Kooliaias ja koolipõllul.

I

a) Õunapuu, kirsi, ploomi, pirni, sireli, pihlaka õitsemine. Paljudel puudel ja põõsastel puhkevad õied enne lehtede ilmumist. Vaadelda ligemalt õunapuu õit. Moodustame endast õunapuu õie: viiest poisist suur ring — viis rohelist kattlehte; viis tütarlast nende vahel ringi sise-muses — õie valged kroonlehed; 12—15 last ringi keskele — tolmukad; 5 last veel sissepoole ringi, kätest kinni — emakas. Lahkuvad «kroonlehed», «tolmukad», «emakas» kasvab suuremaks (ring laieneb), «kattlehed» kaovad ka ära. Kes saab «õunaks»? (Õun kasvab emakast.) Mesilased. Mida kasulikku nad teevad?

Marjapõõsaste pritsimine. Ilmub kapsaliblikas. Külvid kooliaias: herner, oad, sibul, porgand, peet.

b) Kooli kasvuhoonega tutvumine. Istutusmaterjal. Mida, millal ja kuidas istutatakse? Kapsataimede istutamine peenrale. Umbrohud aias. Nende juurte vaatlemine, korjamine ning hävitamine. Miks nõges kõrvetab? (Teravad nõelakesed, milledes mürk.)

c) Kartulipanek. Külvimasinad töötavad hoolega nurmedel. Mida külvatakse?

Õökülm. Aias tehakse tuld, et kaitsta viljapuid.

II

Lapsed käivad kooliaias tööl. Töö vaheaegadel viia läbi vaatlusi eespool tähendatud temaatika alusel. Korraldada õppekäik kolhoosinurmedele kartulipanijate ja külvimasina juurde. Jälgida tööd nurmedel. Jätkata loodusevaatlusi ja teha neist kokkuvõtteid.

Meid ootab suvi.

I

a) Igal aastal pühitseb pioneeriorganisatsioon koolitöö lõppedes oma aastapäeva. Esimesed pioneerirühmad loodi 1922. aastal Moskvas. Sama aasta 1. mail sammusid töörahva kolonnides ka Moskva pioneerid. Pioneeriorganisatsioon on meie maa laste kõige arvukam organisatsioon. Miljonid lapsed kannavad punast kaelarätti. Pole ühtegi kooli, kus puudub pioneerirühm. Kes võib olla pioneer?

b) Koolitöö on lõppenud. Mida teha suvevaheajal? Kes sõidab pioneerilaagrisse? Mida pioneerilaagris tehakse? (Sporditakse, mängitakse, õpitakse pioneeritarkusi, supeldakse, korraldatakse lõkkeõhtuid...) Kes hakkab vanaid abistama? Ärge unustage tööd kooliaias ja küülikufarmis! Tuleb uurida suviste tööde graafikut. Suvi on lastele puhkuseks koolitööst ja keha karastamiseks. Nõukogudemaal hoolitsetakse selle eest, et laste puhkus oleks kosutav ja huviküllane.

II

Loodusevaatlustest teha lõplikud kokkuvõtted. («Kuidas saabus kevad».) Soovitada suvevaheajal märkmete jätkamist oma vihikutesse (millal leidsite esimesed küpsed marjad aias ja metsas, millal kuulsite viimast korda käge, millal hakatakse vilja koristama, millal sõite esimese õuna, porgandi, kaalika, värsket kartuli, kurgi jne.). Vaatlusvihikud hoida alles.

Rbl. 1.35

A-23174

1

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00494918 8